

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
მიგრაციის კვლევის ცენტრი

IVANE JAVAKHISHVILI
TBILISI STATE UNIVERSITY
MIGRATIONS RESEARCH CENTER

ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი
CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY

მიგრაცია MIGRATION

8

თბილისი 2017 Tbilisi

The journal *Migration-8* is published by Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in cooperation with Central European University. It contains the selected papers read at the international conference on migration issues in Budapest in the fall of 2016 and the works of Georgian scientists. The articles reflect the regularities and peculiarities of migration processes in European countries and in Georgia.

Editor-in-chief: *Professor Mirian Tukhashvili (TSU)*
Professor Irina Molodikova (CEU, Hungary)

Members of the editorial board:

Professors: **Marie Price (USA)**
Leo Van Visen (Netherlands)
Sadaiosi Ootsu (Japan)
Natia Kvitsiani (IOM)
Varlam Chkuaseli (Independent expert)

Associate Professors: **Tamaz Zubiashvili (TSU)**
Murman Tsartsidze (TSU)
Natia Chelidze (Executive secretary)

© IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY, 2017

ISSN 2449-2523

ჟურნალი „მიგრაცია“-8 გამოდის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტის თანამშრომლობით. გამოქვეყნებულია 2016 წლის შემოდგომაზე მიგრაციის პრობლემებზე ბუდაპეშტში გამართულ საერთაშორისო კონფერენციაზე წაკითხული შერჩეული მოხსენებები, აგრეთვე, ქართველ მეცნიერთა ნაშრომები. სტატიებში ასახულია ევროპის ქვეყნებსა და საქართველოში მიმდინარე მიგრაციული პროცესების კანონზომიერებები და თავისებურებები.

სარედაქციო კოლეგია:

რედაქტორები:

პროფესორი მირიან ტუხაშვილი (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

პროფესორი ირინა მოლოდიკოვა (ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი)

რედკოლეგიის წევრები:

პროფესორები: მარი ფრაისი (აშშ)

ლეო ვან ვისენი (ნიდერლანდები)

სადაიოსი ოოცუ (იაპონია)

ვარლამ ჭკუასელი (დამოუკიდებელი ექსპერტი)

ნათია კვიციანი (მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია)

ასოცირებული პროფესორები:

თამაზ ზუბიაშვილი (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

მურმან ცარციძე (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნათია ჭელიძე (პასუხისმგებელი მდივანი)

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2017

ISSN 2449-2523

Irina Molodikova, Ruben Mnatsakanyan

Professors of the Central European University

25 years later: between the Soviet past and the obscure Eurasian and European future

1. Introduction

Conference "25 Years Later: Between the Soviet Past and the Unclear Eurasian and European Future" took place on November 25-27, 2016 at the Central European University (Budapest). It was devoted to the study of migration processes occurring after the collapse of the socialist system. Conference was attended by more than 60 experts from Romania, Hungary, Slovakia, Czech Republic, Serbia, Lithuania, Latvia, Russia, Ukraine, Moldova, Kazakhstan, Tajikistan, Georgia, Armenia, as well as from Canada, Israel, Great Britain, Italy and from the International Red Cross. The first decade after the dissolution of Socialism was characterized by the high levels of population movement. Often the borders de-facto did not exist and legal norms were only in the process of creation. There were no illegal migrants and migration. The new diasporas emerged because of population movements and creation of new borders. Newly emerged and traditional minorities got opportunity to be united with their historical homeland by resettlement. For 25 years we have been observers of sometimes intensification, sometimes decline or intricate combination of migration patterns: repatriation, forced, labor (circular, long-term, short-term seasonal, transnational), illegal, transit and educational migration. These processes correspond well with the global migration trends, characterized by combination of different directions, levels and heterogeneity of migration flows (de Haas and Chaika, 2015). This article tries to present the main types of migration issues, which, according to the opinion of the scholars, are important for the formation of migration flows in post-socialist space.

2. Main trends and driving forces of migration

2.1. Migration policy

When the former Soviet Republics became independent and the "iron curtain" ceased to exist, they had to build their own legislation that manages population movements, mobility, resettlement and citizenship

law. Migration policy is an essential element in the management of demographic processes. Countries are increasingly focusing on the management of migration processes and much attention is paid to how to control the migrants. However, the national (Tyuryukanova, Zainchkovskaya 2010, Mukomel 2005, 2016, Ryazantsev 2015) and foreign experience (de Haas & Chaika 2015, de Haas et al 2016,) have shown, that the tightening of migration policy and the visa regime lead to the increase of illegal migrants, growth of “shadow economy” and illegal employment. Western scientists note that generally periods of restriction are replaced by periods of liberalization (Haas de et al 2016). Similar processes are typical for the CIS countries (Mukomel 2005, Ivakhnuk 2009). They are connected both with global and regional migration processes.

In spite of the membership in some supranational institutions such as EU or CIS, EAEU with the time we have observed clear efforts of some member states to increase their ‘*independence*’ in decision-making processes. The main keystones of migration regulation for the supranational unions assume the opportunity for free movement and free labor mobility that all former socialist countries try to control in one way or another. Free visa regime during 25 years is one of the important characteristics of region.

It is not accidental that many former Socialist countries already adopted the concepts of migration policy (Russia, Belorussia, Tajikistan and Kazakhstan).. There are repatriation programs in Russia, Kazakhstan, Lithuania, Hungary. Special state institutions were established to work with diasporas (in Armenia, Russia, Lithuania, Tajikistan, Ukraine, Hungary and other countries).

2.2. Sub-regionalization of migration processes in post-Soviet space

After the dissolution of USSR and abolishing of Soviet system, Russia remains an attractive center of migration for all CIS countries. Nevertheless, the new political vectors were formed during the last 25 years that are dividing countries of the former USSR in terms of orientation: 1) towards EU, 2) towards Eurasian Economic Union (EAEC), 3) more autonomic and more totalitarian (Turkmenistan and Azerbaijan) and 4) those who want to sell themselves more expensively (Turkmenistan and Uzbekistan). The migration system of the CIS countries that existed in fSU was based on a free visa regime through the all years. It

was slowly affected by transformations due to the political choice of elites of these countries towards a certain development vector. The formation of various economic unions affects the migration processes and labor mobility of the population. Freedom of movement within the CIS countries is a unique achievement, which was preserved by most of them for 25 years, is now transformed by the associative membership of Moldova, Ukraine and Georgia in the EU in 2013 - 2014, by the entry of 5 countries (Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Belarus and Armenia) in EAEC with freedom of labor mobility; by the inclusion of the Baltic countries in the EU and NATO and by separation of Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan into relatively closed independent entities.

The freedom of movement offered by some regional centers of attraction by the countries outside the CIS migration system put some fSU countries in a "in-between" situation (for example, Ukraine, Moldova and Belarus - between Russia and EU). The overlapping of zones of influence of Russia and EU creates multidirectional migration flows and a significant migration loss in "in-between" countries. There is also a growing role for China migration flow and its influence, especially for the countries of Central Asia and even the South Caucasus.

The high emigration potential of most countries of the former Socialist system is one of the main characteristics of post-Socialist space. After the collapse of the Socialist system (including republics of the fUSSR, countries of Central Europe and former Yugoslavia), the number of countries on this territory increased from 9 (in 1989) to 29 (and this is not including 5 unrecognized states). The inclusion of new countries in international migration movements was characterized by high mobility of the population of the former Socialist countries. In 2010, out of 215.8 million international migrants in the world, the proportion of migrants from 29 countries of the former "Socialist camp" was 44.6 million, or 20.6% (WB, 2016). The three leading vectors of migration directions remain unchanged for 25 years after the collapse of the USSR.

2.2.1. Migration vector from CIS to Russia

Russia continues to be the main migration magnet for migrants from the CIS countries (with the exception of the Baltic states). In Russia today live almost 15 percent of population of Tajikistan, Armenia and Moldova. It is among the top three countries with the largest number of international migrants in the world (in 2015- 11.6 million, in 2016, - 9,6

million migrants, respectively). (WB 2016, MIA 2016). A vector from the CIS countries to Russia is a constant direction for the post-Soviet space. In 2002-2013, 9.6 million people moved to Russia (99% of them are citizens of the CIS), including 8 million people who have already acquired Russian citizenship (Chudinovski 2015). In 2016 about 250 thousand people received citizenship of Russia (MIA 2016).

Over the past years, powerful migratory corridors have formed between the countries of the former USSR. According to the World Bank, the turnover of migrants between Russia and Ukraine in 2013 was more than 6 million people, and Russia and Kazakhstan - about 5 million people, occupying second and third places after the migration corridors between the United States and Mexico.

2.2.2. South – North vector

This vector exists between the southern CIS countries (Central Asia and the South Caucasus) and the northern countries (Russia and Kazakhstan) and is supported by income inequality gap due to a complex of factors. Thus, the gap in wages and GDP per capita between the countries of the North and the South in 2015 was between 30 and 40 %% for the countries of Central Asia. Besides difference in wages, this migration vector is also formed by socio-economic conditions and political regimes. In 2014, PPP per capita in the CIS countries on average was \$ 10,497, compared to \$ 24,710 in Russia [IMF, 2015].

Among the CIS countries, the second most migratory-attractive country for migrants from Central Asia after Russia is Kazakhstan. In 2015 it surpassed Russia in terms of GDP per capita. Kazakhstan, being a neighbor of China, despite the relatively dynamic development of the economy is experiencing strong economic influence of the latter. This situation causes caution for locals and even provokes protest movements against some Chinese economic projects. The experts believe that the future may bring unpredictable consequences to the countries of Central Asia (Sadovskaya, 2016).

2.2.3. The Western Vector

This is the second most important vector of migration flows. For all 29 countries of the former Socialist camp, this direction of the migration flow to the West remains unchanged. From 1990 to 2013 about 20 million people moved to the West, including about 4 million people - from

Russia, Moldova, Belarus and Ukraine, about 1 million people - from the Baltic States. The maximum number of emigrants (about 5.8 million people) were lost by Central Europe (Hungary, Poland, Slovakia, Slovenia, and the Czech Republic) in exchange with the West, and also by Romania, Bulgaria and Croatia who later joined the European Union and subsequently lost about 5 million people (IMF 2015: 9-10).

The Western migration vector was supported by a combination of different types of migration flows that prevailed at different times: ethnic, repatriation, forced and labor. According to the agency FRONTEX (2015), according to the number of border crossings for EU entries, through the Polish-Ukrainian border pass 8.9 million people or 25% of the total flow in the EU, through the Finnish-Russian border - 5.7 million people (16%), and through the Polish-Belarusian border- 4.3 million (12%). In total, with the countries of the former USSR, 53% of all movements in the EU are carried out (FRONTEX, 2015).

Acquisition of citizenship in EU-28 countries, for comparison, in 2013 comprised 984.8 thousand. Spain had the highest number of persons acquiring citizenship in 2013, at 225.8 thousand (or 23% of the EU- 28 total). The next highest levels of acquisition of citizenship were in the United Kingdom (207.5 thousand), Germany (115.1 thousand), Italy (100.7 thousand) and France (97.3 thousand).

According to experts, the absence of Russia in the list of main countries receiving migrants in Europe (Table 2) is associated with a large number of seasonal migrations to the country. However, for remittances, it is on top of the five top countries for CEE.

2.3. The gap in development and wages as one of the driving forces:

For 25 years the gap in the economic development of the countries of the former USSR has not been smoothed out, it only increased. The difference in the wages of locals and migrants, the structural employment of migrants in the marginalized sectors legitimize inequality. All this has given rise to a variety of practices of interaction of migrants with the local communities that have evolved over the past decades. An assessment of the extent of emigration from the CIS and CEE countries, analyzed in conjunction with migration and socioeconomic indicators, showed a direct correlation between income levels and migration, which determined the role of the replacement migration of Western drift in Central European countries by migrants from Eastern Europe. Also, the level of development of various institutions and employment opportunities are key attracting factors in addition to the

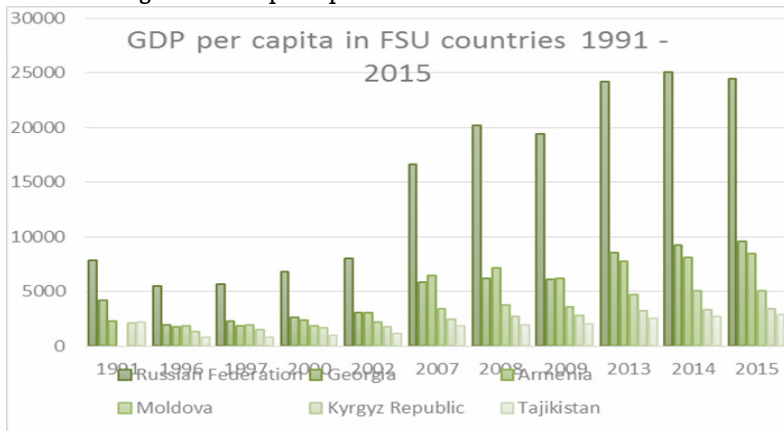
amount of wages and income level. Emigrants are younger and better educated people than the local populations of countries in Central Europe (IMF, 2016) (Figures 1, 2).

Table 2. The main countries for receiving migrants and sending remittances, 1990-2012

	The main countries for receiving migrants from CEE * (1)	% Of total flow	The main countries of transfers from migrants from CEE	% Of the total transfers flow
1	Germany	41	Russia	14
2	Italy	11	Germany	9
3	USA	9	USA	8
4	Spain	8	Austria	7
5	Austria	4	Spain	6
6	Total for 5 countries	72	Total for 5 countries	44
7	The rest of Europe	21	The rest of Europe	38
8	The rest of the world	6	The rest of the world	17

(*) The CEE countries include all the countries of Central Europe, the Baltic countries and the former Yugoslavia. Source: IMF 2016

Figure 1. GDP per capita in some FSU countries 1991-2015

Source: (WB, 2016)

The figure 1 demonstrates that in spite of some increase of GDP by all FSU countries at least two fold, the difference between them and Russia in the past was much less than now. The wage picture also shows the difference but it also reflects the crisis 2009 and 2014 that was ag-

gravated for Russia by sanctions. Similar curve for other countries demonstrates their economic relations with Russia and influence of crisis as well (figure 2).

Figure 2. Average monthly nominal wage for CIS countries, 2005-2015
Source CIS stat (2016)

3. Demographic crisis

3.1. The main characteristics. Mass emigration to the West was experienced by all FSU and CEE countries through all period of time after their independence. In Romania, Bulgaria, all Balkan countries, Moldova, Ukraine and the Baltic countries population is rapidly declining, which leads to a demographic crisis, manifested in a sharp decrease in the proportion of the working-age population and transformation of the age and sex structures. The world population projection (World pop-data 2016) put 20 from 29 post-socialist countries on the bottom 20 all over the world on shrinking of population. As a consequence, it increases the demographic burden on the working population. (Horvát & Kiss, 2016; Gečienė, 2016; Krisjane et.al., 2016; Cojocaru, 2016).

Studies have shown, that while reducing the number of working-aged and skilled people in CEE countries, emigration also reduces GDP growth and the opportunities for equalization of incomes. The lack of

specialists leads to a rise in the cost of labor, a rise in wages and decrease in the competitiveness of the labor markets of these countries in the regional and global economy. The effect of leaving of people of young ages affects the demographic burden and, accordingly, influenced social spending associated with the receipt of taxes on the one hand, and with the pension system and healthcare, on the other. For example, expenditures on them increased by 2.5% in GDP in the countries of Central Europe.

Emigration has already affected the shortage of skilled labor in CEE countries with a large outflow of population (Slovakia, Poland, Bulgaria, Croatia and especially Romania, Latvia, Serbia, Georgia, Ukraine and Moldova). For the migrant-recipient countries, the arrival of young migrants is advantageous [IMF, 2016]. Russia, despite the large natural decline of the population since 1992, due to the migration influx and various social stimulators of fertility (such as maternity capital and other social payments) since 2012 has stabilized the overall population decline, (although this partly coincided with the increase in reproductive cohort). At the same time, the demographic crisis in Ukraine is one of the deepest in the world, and is characterized by both migration and natural decline, which led to a dramatic population reduction in the country from 51.9 million people in 1991 to 45, 4 in 2014, or more than 10% of the population (Ukrstat, 2014). CEE countries bordering with Moldova, Ukraine and Belarus experience a shortage of labor resources and open their labor markets for short-term employment. So, Poland and Lithuania massively recruit Ukrainians. Hungary also adopted a law on liberalization of employment of migrants from Ukraine and Serbia in 2016.

Low natural growth, aging and reduction of the population of these countries under the influence of natural and migration loss are playing a deterrent role in their development. In this respect, the countries of Central Asia and Azerbaijan play the role of donors in substituting migration for the European CIS countries. All the European countries of the post-Soviet space, with the exception of Russia, are to a greater extent emigrant countries. The geography of emigration destination grows with years and influence of demographic crisis as well. The table 3 shows the shrinking of population according to UN forecast from 2016. Bottom top countries with shrinking of population are post-socialist countries. They already experienced dramatic loss from 1990s and this process has not finished yet as well as transition period.

Table 3. Projected population in 2030 and 2050 as multiply of 2016

Countries	2016	2030	2050	2016	2030	2050
Romania	19,76	17,42	13,85	1	0,88	0,71
Latvia	1,96			1	0,83	0,7
Serbia	7,06	6,4	5,25	1	0,91	0,74
Georgia	3,98	3,73	3,12	1	0,94	0,76
Ukraine	42,68	39,11	33,58	1	0,92	0,79
Moldova	3,55	3,36	2,84	1	0,94	0,8
B-Herzegovina	3,52	3,36	2,84	1	0,94	0,8
Armenia	2,99	2,83	2,42	1	0,95	0,81
Bulgaria	7,13	6,55	5,81	1	0,92	0,82
Albania	2,86	2,82	2,4	1	0,98	0,83
Lithuania	2,87	2,68	2,39	1	0,94	0,84

Source :<http://www.worldpopdata.org/visual>

4. Post-Soviet Diasporas

4.1. The main peculiarities of formation

Diaspora is an important "product" of migration flows. In 1989, out of 262 million people who lived in the USSR, about 28 million (or 10.7%) lived outside the republics of their birth. After the collapse of the USSR, it was most natural for many people to return to their historical homeland. This entailed ethnic migrations. Jews, Germans, Greeks, using repatriation programs, returned to their historical homelands, often having ethnic Russians in their families. Russia as a legal successor to the USSR has also given possibility for resettlement and obtaining a simplified citizenship procedure for 10 years (until 2002) to all holders of the USSR passport. The formation and functioning of diasporas proceeds in several ways:

1- change of borders (in connection with the creation of new independent states) after the collapse of the Socialist system, when minorities emerge without any migrations as quasi-diaspora;

2- formation of new diasporas by emigration after the fall of the iron curtain; activation of old diasporas by intensifying their interaction with the mother countries (for example, in Canada, Czech Republic, Russia, Israel, the Baltic countries).

The processes of formation of diasporas in the receiving countries are characterized by their peculiarities associated with geography, size, typology of "new minorities". The heterogeneity of migration processes leads, on the one hand, to homogenization of the population of all coun-

tries of the former Soviet space at the expense of outflow of minority populations (not titular ethnic groups) to their homeland. On the global migration processes it led to the emergence of new minorities from Africa and Asia (like the Chinese, Koreans, Turks) in fSU and the appearance in European countries of new Russian-, as well as Moldovan-, Ukrainian-, Armenian- and other -speaking groups. In Czech Republic, for example, the Ukrainian diaspora now has exceeded the "traditional" Slovak and new Vietnamese diasporas in size (Molodikova 2009, 2016). The Romanian diaspora in Italy (consisting of Romanians and Moldovans with Romanian passports) exceeded the minorities from Africa. In Spain, the same group exceeded the traditional migrant minorities from Latin America.

Repatriation migration is supported by return programs adopted in Kazakhstan, Israel, Germany, Russia, in some Baltic countries and Greece; by laws on citizenship, stimulating the return of Poles, Hungarians, Romanians, Bulgarians and Russians to their historical homeland; laws on the restitution in the Czech Republic, Latvia and Estonia. Such a migration policy facilitated the return of large numbers of people from the former USSR to their historical homelands on the one hand, and, as a consequence, the creation of post-Soviet Russian-speaking diasporas in Western countries, on the other. Researchers noted that in most EU countries there are already well-established diasporas from the former USSR, present in the labor market (Ukrainian, Moldovan, Armenian, Chechen and others) have been formed, with a well-developed network of transnational connections.

In the light of the formation of the new Ukrainian diasporas (Nikolko 2016), argued on the importance of collective memory in the old Ukrainian diasporas in Canada that developed discourse of trauma and victim complex, focusing on topics such as the Holodomor in Soviet Ukraine of 1932-33, Stalinist repressions, etc. But recently, there are growing contradictions between old and new discourses with the emergence of a new Ukrainian post-Soviet diaspora.

Therefore, after the victory of the Orange Revolution and Maidan, the euphoria from these events quickly faded, under the influence of the interaction of old Canadian Ukrainian diasporas with the realities of modern Ukrainian life, corruption and nationalism in Ukraine.

A completely different situation is in the Baltic countries. Presented reports on the Baltic countries dealt with various aspects of interethnic relations and migration. Thus, Nurse (2016) considered the formation of

"new diasporas" from ethnic minorities who lived in these countries until the early 1990s and who at the beginning of the 21st century is forced to identify and defend their cultural, ethnic and national identity in the context of the globalization of culture and the construction of new nation-states. Ethnic minorities formed along the new EU borders are neither purely diaspora nor migrant, but rather "quasi-diasporal" [Sik 2000; Sik, Tóth, 2003], created not so much by the movements of people as by the movements of boundaries. The application of the biographical research method is a good opportunity to trace the dynamics of ethnic self-identification of people, the concept of "another" in society, the relationship between "minority" and "majority".

4.2. Repatriation potential of diasporas

Attraction of the potential of the diaspora is seen by a number of governments as one of the outputs of the demographic crisis. Since 2007, Russia has been pursuing a policy of voluntary resettlement of compatriots. The Ukrainian crisis allowed this program to start functioning relatively successfully. In 2014-2015, more than 170,000 Ukrainian forced migrants became participants in this program. Especially successful can be the return of highly qualified personnel, in the case of improving of the economic situation in their home country. This can help to create jobs, attract investment, transfer technologies, strengthen basic democratic principles, ensure cultural contacts, which are also considered as important factors in the development of countries (Kuznetsov, Sabel, 2006; Plaza, Ratha 2011; Levitt, 1998, Levitt, 2011; Kuznetsov, 2013). In such conditions, the knowledge and skills of the diaspora are more important than financial transfers (Kuznetsov 2013).

Studies conducted among migrants abroad show that the main factors influencing the development of ties with the motherland are the length of stay abroad, the degree of association with the home country and the degree of integration into the host community (Krisjane et al., 2016). For example, migration in Latvia (Krisjane et al., 2016) showed that after Latvia's accession to the EU in 2004 and especially after the 2009-2012 crisis, the flow of young people leaving for Western Europe in search of a livelihood and stable existence has been steadily increasing, which led to a deep demographic and economic crisis of the stagnation of the country's development. Without the return of young people, without the use of this human capital, with the experience of working

abroad, the fate of many regions that are losing young population is problematic.

This is also clearly seen in the case of Lithuania, which has the highest emigration in Europe: in 25 years of independence, Lithuania lost 1/3 of the population (Geciene, 2016). That led to a significant reduction in the workforce, brain drain and aging of the remaining population.

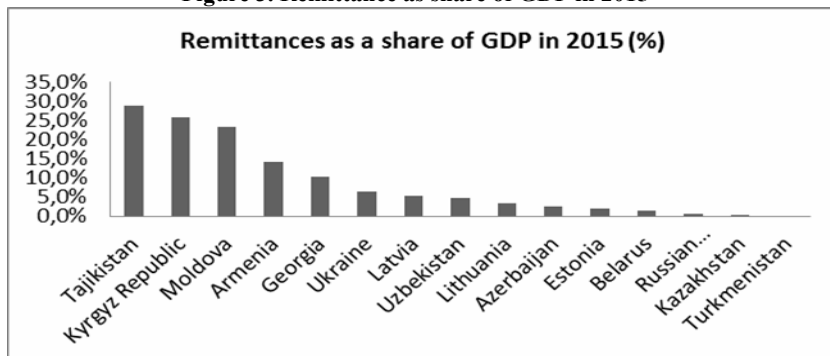
5. Labor mobility in post-Soviet space

5.1. Main characteristics of labor mobility

Labor migration is one of the main types of migration that forms flows in the post-Soviet space at present. As it was already pointed before, the main direction of labor migration in the post-Soviet space is Russia (the number of migrants in 2013 was evaluated as big as 11 million and in 2016 – 9,6 mln. people) (WB 2016, MIA 2016). In recent years, Kazakhstan has begun to compete with Russia for Central Asian migrants. Mass labor flows from these countries mitigate the situation of the demographic crisis in Russia and the flow from FSU European countries goes also to the Europe. For many donor countries of the CIS, the remittances from migrants constitute important share of the GDP of these economies, reducing their poverty level. 5 out of 15 countries of the former USSR are on the list of the most dependent on remittances economies in the world. In 2014, according to the World Bank (WB 2016), official transfers as a percentage of the country's GDP in Tajikistan were 41.7%, in Kyrgyzstan - 30.3%; in Moldova - 26.2%; in Armenia 17.9% and in Georgia - 12.0%. If all transfers are taken into account, the other CIS countries also could join the group. Russia together with USA and Saudi Arabia in 2014 were among the top three countries - sources of remittances (by the total dollar flow).

Migrant sending countries of the Central Asia are heavily dependent on remittances from Russia, and the recent economic downturn in Russia, combined with the introduction of new labor market regulations for non-member EAEU countries and members, has had a negative impact on the economy and reduced the flow of migrants in Russia from some Countries (Tajikistan, Uzbekistan and Azerbaijan) (WB 2016). Migration from the CIS countries to Russia, has a large seasonal component and is accompanied by significant flows of remittances to the countries of origin (Figure 3).

Figure 3. Remittance as share of GDP in 2015

Source: WB 2016

Table 4. Migrants from the CIS countries in Russia and their remittances

	Number of mi-grants in Russia from the CIS countries	% of population	CIS countries	% of the total number of transfers from Russia
1	Tajikistan	16	Ukraine	31
2	Armenia	14	Tajikistan	18
3	Moldova	14	Kyrgyzstan	14
4	Kyrgyzstan	12	Azerbaijan	9
5	Uzbekistan	9	Armenia	7
6	Azerbaijan	7	Moldova	6
7	Belarus	6	Georgia ¹	6
8	Ukraine	5	Belarus	3
9	Kazakhstan	4	Kazakhstan	1
10	Georgia	1	Total in the CIS	95
11	Turkmenistan	1	Other countries	5

Source: FMS of the Russian Federation, World Bank. World Development Indicators, and IMF staff calculations.

5.2. The creation of the EAEU and new hierarchy in labor mobility

The process of dissolution of USSR was multilayered in context of institutional interconnections. Some countries withdrew immediately (3

¹ Georgia is not a member of CIS. There is no data on Turkmenistan and Uzbekistan on remittances from Russia

Baltic states), the other 12 were united into loose association called CIS (Commonwealth of Independent States). Russia and Belarus formed so-called “joint state”, their citizens enjoy similar rights within their borders, they do not need visas or residence permits for travel and settlement. In 2001 five states (Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia and Kyrgyzstan) signed an agreement on Eurasian Economic Community. From 2010 they created EAFTA (similar to NAFTA) and EFTA and from 2015 Eurasian Economic Union (EAEU) was formed as the sub-national structure of governance with Eurasian Community.

The preparations for the operation of EAEU(2013-2015) changed a number of laws regarding restrictions towards labor migrants from non-EAEU countries. Russian labor market has now 4 types of labor migrants and respectively regulation for them:

- 1 Russian and Belorussian migrants in Union treated as internal migrants;
- 2 Migrants from EAEU states;
- 3 Migrants from free-visa area states;
- 4 Migrants of visa regime countries.

It created hierarchy in inequality for labor flows similar to the one existing in EU (see table 3). The EAEU created privileges for EAEU states regarding free labor mobility, tax reduction, diploma recognition, access to social benefits for family in education and pensions system from 2018 (Eurasian Commission, 2016) From January 2015, all non-citizens of the EAEU must stay without registration 90 out of 180 days, and in case of several violations of administrative rules can put person on the list of an entry ban (valid for 3-5 years) (Table 5).

All migrants (even seasonal) from non-EAEU countries in order to get license or permission to work have to pass during 30 days after arrival 3 exams: on basic Russian language, basic legislation and history. It is clear that for Chinese, Korean and many of the Central Asian migrants it is almost impossible to pass such exams without paying bribes. In addition, from 2015, a uniform license for visa-free countries was introduced in exchange for an annual payment (in Moscow, it is about 20,000 rubles or nearly 300 Euro) and a mandatory monthly fee (44-46 thousand in Moscow per year or 640 Euro at that time) (FMS 2016, Vorobieva 2016). This led to drop in numbers of inflow of labor migrants and increase of illegality.

Results of two years of EAEU operation show the intensification of police practices regarding deportation and expulsion of illegal migrants

(MIA, 2016). According to the FMS, during 2015-2016 there were more than 1.6 million foreigners under ban on entry, mainly from CIS countries. The main violation (85.200 cases) is the extension of stay for more than 90 days (MIA 2016). The citizens of CIS countries prevailed in the number of overstayed (81.4%), Ukrainians occupied the top position 735,600 (21.3%) (MIA 2016). As a result of combination of factors on liberalization of visa regime by EU from one side and economic crisis and political sanctions on Russia from other side, we can observe slow reorientation of labor migration of Ukraine and Moldova from Russia to EU (Pozdnyak 2015).

Table 5. Russia regulations for labor migrants from EAEU countries, CIS free-visa countries and visa countries (from 1 January 2015)

Regulation requirements	Belarus	EAEU MS	CIS TCN	TCN with visa
Entry	Visa-free	Visa-free	Visa-free	Visa
International passport	ID card	Need	Need	Need
Legal time of stay without registration (days)	As Russian citizen	30	30	30
Time to stay without contract or permit (days)		90	90	90
Work permit		Not need	Need	Need
Tests to obtain work permit		Not need	Need	Need
Duration of stay		Contract time	Contract time	Contract time
Diploma validation		Not need	Need	Need
Taxation		13% as Russians	30%	30%
Medical insurance		From contract	Buy himself	Buy himself
Pension		Regulation from 2018	If Bilateral agreement	If Bilateral agreement

Source: author 's compilation from materials of Eurasian Economic Commission (2016).

The number of migrants from CIS countries decreased on 10,2% in 2016 and equals to 9,6 mln. people. The high skilled workers continue to leave country. In 2016, about 14,800 permits were granted to *qualified* and 27,000 to *highly qualified* persons, which was 30 per cent less than in 2015 and less than the quota allocated to them (MIA 2016).

The collapse of oil prices and the beginning of the economic crisis in 2014, the conflict in Eastern Ukraine and the sanctions in connection with the inclusion of Crimea, caused a decline in wages in Russia and, accordingly, in numbers of in-coming migrants. In 2015, more than 1 million migrant workers from Russia returned to Uzbekistan and Tajikistan, which were not included in the Eurasian Union and fell under greater restrictions in mobility. This fact was noted by most experts as negative consequence of the beginning of the work of the Eurasian Union (Zaionchkovskaya, 2016; Ivakhnyuk I., 2016; Sadovskaya E. 2016; Abashin S, 2016).

6. Integration of migrants in fSU: peculiarities and typologies

6.1. Changes of migrants' flows and necessity of integration policy

A large number of papers of conference were devoted to the problem of integration of migrants (Abashin, 2016; Arytiynova, 2016; Ganchev, 2016; Drobizeva, 2016). Integration of migrants the discourse emerged from 2000 in post -soviet countries when Russia changed the 'Citizenship' law and 'On Foreigners' in 2002. People of fSU become foreigners according to new laws. The main repatriation flow to Russia has practically ended and labor migration has involved in its orbit the rural population of the Central Asian and Caucasus republics that poorly speaks and understands Russian language and their cultural distance is high.

The more homogenous the host community, the more difficult is the process of integration on both sides. The more experience the host community has in multicultural communication, the lower is the risk of conflict. Most of the attitude of the local population is formed depending on the migrant's image of "otherness". The lack of personal contacts of the population of the region and the migrants, combined with low social status and possible illegal employment of the latter, creates barriers and stereotyping among the local population. So, local features can strongly influence the ability of migrants to adaptation (Drobizeva, 2016; Ryazantsev, 2016a).

Among the main indicators of integration intentions one call name desire to obtain citizenship, a positive assessment of relations with the local population, inter-ethnic marriages, migration of family members to a migrant, a change in the nature of migration from temporary to permanent (Mukomel, 2013; Ryazantsev, 2014: 26)].

In spite of the fact that the causes of migration are often associated with the levels of wages and the amounts of remittances, the role of the family and other networks in shaping strategies is an important factor (Castles and Miller 2009). The change of life trajectories has affected life plans of migrants (for example, the desire for education, matrimonial behavior, the birth of children and so on) (Kou et al. 2009; Heyse 2011: 199-225; Constant and Massey 2003; Chiswick et al. 2005). Changes in conditions and the complication of the interrelationships of factors in turn complicate the life trajectories of international migrants, lead to the growth of new forms of migration and the complexity of modern migration models, including integration ones (Kulu, Milewski, 2007: 567-590).

6.2. Feminization of migration flows.

Similar to the global migration trends women are becoming equal participants of labor mobility, especially from Ukraine, Moldova and Kyrgyzstan where almost half of the migrants of these countries are women. For countries of exodus, this situation often means the destruction of traditional family ties and often social orphanhood. On the other hand, as noted by experts studying women migrants from Central Asia (for example, from Tajikistan and Kyrgyzstan), migration for them is an opportunity for emancipation and liberation from patriarchal control abroad (Kholmatova, 2016). It is no accident that many of them take their children with them (Ryazantsev 2015).

In receiving countries (that is, in Western Europe, Russia and Kazakhstan), the influx of labor migrants who do not know the language of host countryIn the situation of their discrimination in the labor market, housing and living conditions, gradual creation of "closed" communities of certain ethnic groups is observed, and there is an increase in tension between them and the population of the receiving society.

The conflicts can happen even in the conditions of the closest cultural distance, as in the situation of Ukrainian refugees in the border regions of Russia. Studies of the Institute of Sociology of the Russian Academy of Sciences (2015) have examined the competition of Ukrainians forced migrants at the labor market of these regions, the rise in prices for housing and preferential entry of refugee children into institutions of higher education institutions and their preferential settlement in student dormitories. That has created unfavorable conditions for local students and population ((Mukomel, 2016; Drobizeva, 2016).

Repatriation policy is a part of the state's foreign policy, much attention is paid to the integration of repatriates. Nevertheless, even in Israel, between the immigrants from the former USSR, the local population and immigrants from the Western countries, there is still a gap in wages, even decades after immigration. This is due to the discriminatory effect. The share of immigrants from the former USSR since 1990 makes 80% of all immigrants or 15% of all manpower resources of Israel. The use of the international PIAAC database, which assesses the competence of the adult population of most developed countries (they are also available for many CIS countries), has shown that over the years the aforementioned wage gap is smoothing out. Most of the career success of migrants is not related to personal qualities and their skills, but to their skills in mastering new technologies and professional knowledge of Hebrew (Kushnirovich, 2016).

6.3. Transnational migration and migrants' plans.

Important aspect is to understand models of migrants' relations with home and the opportunity to return home. So, the frequencies of contacts with home is important characteristic among migrants transnational network relations. Some relations with home can be described as:

1. Regular departure of migrants to home with a subsequent return to Russia (trips to a kind of vacation for several weeks, in which the return is not considered as the end of migration). (Mukomel, 2012);

2. Irregular travel home, i.e. less than once a year. "Practically without leaving the territory of Russia, except for rare trips to their homeland" (Mukomel, 2012: 239-240);

3. Migration associated with the rotation of migrants, for example, when a father or elder brother returns home, a son or a younger brother replaces them in migration (especially for migrants from Central Asia) (Olimova 2015);

4. The actual final return Gmelch (1980: 138) believes that people can return as a preplanned plan, completing their tasks, and unplanned.

All four models in reality are closely interrelated, and are transformed into each other. Linear and cyclic logic all the time replace themselves and co-exist in parallel. Such plasticity of planning and behavior, when migrants instantly make new decisions and rebuild their plans, was noted by Brettel (2003: 49]. For the migrants from Central Asia, in their migrant's narratives, meaning of 'home' still occupies a

key place in their worries and relations, their plans to ever return there. The idea of returning, even "ones upon a time", centers the whole meaning of migrant's life, explains why migrant should experience difficulties and humiliations and what bonuses and goals await him as a result (Brednikova, Tkach, 2010). The constant readiness for return is interlinked with risk of deportation, which is also characteristic of migrants (De Genova, 2002; Reeves, 2015).

Willingness to return is expressed not only in the reproduction of the "myth of return", but in organizing of the daily life of a migrant as temporary and unreal. It includes minimalism and asceticism in the acquisition of clothes and other things, the frequent change of places of residence and their minimal arrangement, openness to strangers, saving on everything that could make a person grow into a new space (Brednikova, Tkach, 2010; Rocheva, 2015). The investment of forces and resources in maintaining relations with relatives at a distance makes the migrant think about reuniting with the family all the time. The 'myth' of return is replaced by 'the myth' on future migration.

6.4. Migration typologies what is the main characteristics?

The scholars discussed the labor migrant and possible research typologies based on different research approaches. The necessity to consider the different categories of migrants as objects of research was stressed by many scholars. For example, migrants' status as: "bachelors", "family men", "married couples" and "single women" - "without children" and "with children" have different life trajectories and integration strategies.

But all these life trajectories have the basic set of turning points:

1. Short-term plans (job search, housing and registration of migration documents);
2. Medium-term plans (around the migrant's trips to his homeland (sometimes, the arrival of family members to visit), the birth of children, the acquisition of major purchases (for example, cars);
3. Long-term plans (schools of children and then weddings, purchase or construction of housing);
4. Final plans (return to home country or resettlement) (Peshkova, 2016).

One of important feature of migration from the countries of the former USSR to Russia - temporary labor migration that can be gradu-

ally transformed into permanent one with the resettlement of families and children to the West or to Russia. If cross-border migration has the character of seasonal and short-term employment, in the countries of Western and Southern Europe the main migration is prolonged and after a certain time passes into a permanent one. For such migrants, it is unlikely after 2-3 month to return to Ukraine, Moldova or Georgia, in spite of the fact that those who return already have new skills and the "spirit of democratic opportunities" and, theoretically, can change the life of the country for the better.

In 2016, almost 15% of Ukrainians had experience of working abroad. According to public opinion polls (Pribytkova, 2016), the interest of Ukrainians to travel abroad is growing. By 2016, the proportion of people wishing to migrate was 29.8%. Every fourth (24.8%) working person wants to change his place of residence. Almost 37.5% of migrant workers temporarily abroad are ready for another migration abroad.

7. Forced migration in fSU countries

The problem of forced migration remains relevant for all years after the dissolution, especially in fSU and fYugoslavia. Civil wars and ethnic conflicts, unsettled problems of unrecognized states with new force manifested themselves in the European crisis of refugees and political crisis in Ukraine. Only in the 1990s, the number of refugees and internally displaced persons in the territory of the former socialist countries amounted to more than 5 million people (UNHCR 2015).

While talking about forced migration in the post-Soviet space, we should consider at least three main flows:

1) forced migrants originating within post-Soviet space who seek asylum outside post-Soviet countries; 2) forced migrants (often originating also from one of the post-Soviet countries) who seek asylum within post-Soviet space; 3) transit forced migrants, who are using post-Soviet space for safe passage (mostly on their way from Asia and Middle East to Europe).

Forced migration remains a problem for the post-Socialist space also because of the existence of unrecognized states. The declaration of independence of Kosovo on 17 February 2008 and recognition of this fact by the EU and NATO countries created 'unique case' with many followers. The same year Russia after the war with Georgia recognized Abkhazia and South Ossetia. The crisis in Ukraine from 2013 led to the

1.3 million people seeking asylum in Russia, and about 30 thousand people in the EU countries (Federal Migration Service of Russia, 2016; Eurostat 2015]. This crisis is comparable to the crisis of refugees in the EU since 2015, but in the West it remains relatively unnoticed, as the main stream of refugees went to Russia.

8. Conclusion

Despite the political and economic transformations that increased the diversities between countries, all countries of the former USSR and even CEE are still closely interconnected by migration flows of varying intensity, while their connections with Western countries are growing. The expectations and hopes for a radical improvement in life in countries of the former Socialist were not justified after the economic collapse and dissolution of the Socialist system. The construction of a national identity and the transition period to capitalism has been accompanied by an increase in inequality between newly formed countries, ethnic conflicts and massive migration flows mainly to Russia and to the Western countries.

Similar to global migration processes trends, described by the Western academics (Castles 2016, 2002, Haas et al 2016, Chaika & Haas 2016), the migration flows of post -Socialist countries were described as cyclical, wavy, multilevel. The migration trends in the region are also in many respects determined by global migration processes, although they have their own specificity related primarily to the recent common past of these countries and also to the existence of a zone of free migration between the majority of former Soviet countries except the Baltic States).

This demographic crisis affects majority of the former Soviet countries due to high emigration. The exception is only Muslim countries of the former USSR. Russia remains an attractive center of migration for all CIS countries to a greater or lesser extent. Nevertheless, the new political vectors are dividing countries of the former USSR in terms of orientation: towards the EU, towards EAEC, towards becoming more autonomic and more totalitarian (Turkmenistan and Azerbaijan) and towards those who want to “sell themselves” more expensively (Turkmenistan and Uzbekistan).

References:

- Brednikova O. Tkach O. Dom dlia nanadi. *Laboratorium journal.*, N 3, pp.72-95;
- Mukomel V. 2012. Trasformation of labour migration: social aspects// *Russia reforming*, vol. 11. Eds. M.Gorshkov, Moscow, pp.C. 236-263 (239-240).
- Chyudinovski 2015 Gosudarstvennoe regulirovanie priobreteniya grazhdanstva Rossijskoj federacii: politika i tendencii. Moskva: VSHEH. 2015. URL: https://www.hse.ru/data/2014/10/28/1099485923/WP8_2014_04.pdf (retrieved 10.12.2016)
- Brettel C. Return Migration, Transmigrants, and Transnationalism // *Anthropology and Migration: Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity* / Brettel C. (ed.). AltaMira Press, 2003. P.47-55 (49).
- De Genova N. Migrant 'Illegality» and Deportability in Everyday Life // *Annual Review of Anthropology*. 2002, # 31. P.419-447;
- International Monetary Fund EMIGRATION AND ITS ECONOMIC IMPACT ON EASTERN EUROPE, July 20, 2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1607.pdf>
- Gmelch G. Return Migration // *Annual Review of Anthropology*, Vol. 9 1980, pp. 135-159 (P.138).
- Castles, S. (2004), 'Why Migration Policies Fail', *Ethnic and Racial Studies*, 27, 205–227.
- Castles, S., and M. Miller (2009), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 4th edn. New York: The Guilford Press.
- CISstat (2015), *Nominalnaia nachislennaia zarplata* at www.cisstat.com/rus/macro/zp-2.pdf
- Czaika, M. and H. de Haas (2015) 'The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory?' DOI: 10.1111/imre.12095 *IMR48* (2) (Fall 2015), 283–323 283
- Haas, de H., K. Natter and S. Vezzoli (2016) 'Growing Restrictiveness or Changing Selection? The Nature and Evolution of Migration Policies', *International Migration Review*, 50 (3), 1–44 , DOI: 10.1111/imre.12288
- Eurasian Economic Commission (2016). *Trudovaia migratsia i sotcialnoe obespechenie trydiaschihsia v Evraziiskom Ekonomicheskom Soyze* accessed 10 February 2017 at www.eurasiancommission.org/ru/Documents/spreads.pdf
- Eurostat statistics explained (2015) Residence permits statistics. Accessed 10 February 2017 at http://ec.europa.eu/eurostat/statistics_explained/index.php/Residence_permits_statistics
- FMS (2016) *Itogovi doklad o migratsionnoi sityatsii, rezyltatah i osnovnih napravleniah deiatelnosti za 2015* accessed 20 April 2016 at www.fms.gov.ru/documents (download 20.04.2016)
- FRONTEX (2015), *Eastern European Borders. Annual Risk Analysis* accessed 2 March 2017 at frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2015.pdf

- Ivakhnyuk, I. (2009), 'The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective'. Human Development Research Paper 2009/14 UNDP.
- IOM (2009), *Fact-Sheet on the Impact of the Economic Crisis on Return Migration*, IOM, October.
- IOM (2012), *Extended Migration Profile of the Republic of Moldova, 2007–2012*, Chisinau: IOM.
- Kazantseva, O. (2015), 'Sovremennie migratsionnye processy v Moldova: trend ii vizovi' in *Contemporary Migration Processes: current state and main forms*. Tiraspol: IOM.
- Malinowska, O. (2005), 'Border guarding in Ukraine: Future perspectives. Presentation of the State program of action aimed at maintaining the regime of the state border, frontier regime and development of border guard troops of Ukraine for the period up to 2005'. Brussels, 2002.
- MIA (2016) 'Itogi deiatelnosti Glavnogo upravleniya po voprosam migratsii MVD Rossii I podrazdelenii po voprosam migratsii territorialnykh organov MVD Rossii za 2016.
- MFA (Ministry of Foreign Affairs) (2005) *Rossiiskaya diaspora v stranah СНГ I Baltii: Ssdotoianie I perspektivi*. Moscow: Ministry of Foreign Affairs
- Molodikova, I. (2007), 'Transformation of Migration patterns in Post-Soviet Space: Russian New Migration Policy of Open Doors and its Effect on European Migration Flow', *Sociological reviews*, **13** (2), 1-15.
- Molodikova, I. and T. Yudina (2016), 'Migration Strategies of Ukrainian Migrants: EU or Russia', *Journal of Contemporary Problems of Social Work*, **2** No. 3 (7). 2016, 62–71. DOI: 10.17922/2412-5466-2016-2-3-62-71
- Molodikova, I. (2009), 'Patterns of East to West migration in the context of European migration systems (possibilities and the limits of migration control)', *Demografija*, **51** (5), 5-35.
- Molodikova, I. (2015), 'The Chechen diaspora in the European Union: integration features' in *International Migration of Population: Russia and the Contemporary World Journal*. Moscow: Moscow State University, Vol. 29.
- Molodikova, I. (2017), 'Russian policy toward compatriots: Global, regional and local approach' in Nikolko M. and D. Carment (eds) *Post-Soviet Migration and Diasporas: from global perspective to everyday practices*. UK: Palgrave Macmillan, pp.143-163
- Mukomel, V. (2005), *Migratsionnaya politika v Rossii: postsovetkiye konteksty*. Moscow: ISRAS RAN, Dipol.
- Mukomel, V. (2015), *Migratsionnye processy v Rossii 1985-2015* at <http://last30.ru/issue/migration/research/>
- Olcott M. Tajikistan's difficult development path, Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2012, 455 pp.
- Olimova, S. (2015), *Krizis v Rossii I tadzhikskaya trydovaia migratsia*, 20 January, at <http://cabar.asia/ru/saodat-olimova-krizis-v-rossii-i-tadzhikskaya-trudovaya-migratsiya/>.

- Reeves M. Living from the Nerves: Deportability, Indeterminacy, and the ‘Feel of Law’ in Migrant Moscow // *Social Analysis*. 2015, Vol.59, # 4. P. 119-136.
- Pozniak O. (2016), ‘Otsinyuvannya naslidkiv zovnishnoyi trudovoyi mihratsiyi v Ukraini Demohrafiia ta sotsialna ekonomika’, 2 (27), 169-182.
- RANHIGS (2015), *Ekonomicheskikrizis sotsialnoe izmerenie*. Moscow: Izdat dom Delo.
- RIA (2006)*Rossiiskaya diaspora za rybezem dostigla 30 mln. Chelovek* 12 October accessed 30 May 2016 at ria.ru/society/20061012/54757915.html
- Ryazantsev, S. (2015), ‘Trydovaia migratsia iz Tsentralnoi Azii v Rossii v kontekste ekonomicheskogo krizisa’, *Valdaiskie zapiski*, 55, August 2016 accessed 6 February 2017 at www.valdaiclub.com
- Ryazantsev, S. (2016), ‘Emigratsia iz Rossii: istochniki informatsii I podhodi k izotsenke’ in V. Belozerov (ed.) *Migratsionnie problemi adaptatsii i integratsii migrantov*. Stavropol: SKFY, pp. 24-35
- Ukrstat (2014) <http://www.ukrstat.gov.ua>
- World Bank (2016), *Migration and Remittances. Factbook 2016*. Washington, DC: The World Bank.
- Zaionchkovskaya, Zh. and E. Turukanova (ed.) (2010), *Migratsia I demigraficheskii krizis*. Moscow: CMS IEF RAN
- Zaionchkovskaya, Zh. (2013), *Migratsia v sovremennoi Rossii*. 16 April, accessed 1 July 2015 at russiancouncil.ru/inner/?id_4=1714#top-content.

Conference paper, mentioned in the article

- Mukomel V. The Ukrainian forced migration to Russia, 2014-2015: discourses and perceptions of the local population Conference paper, Budapest, 2016
- Abashin S. Labor migrants: Crisis, Deportations, and return home. Conference paper, Budapest 2016
- Arytiynova E. Problems of adaptation of temporary labor migrants from Central Asia in rural areas of the Russian South. Conference paper, Budapest, 2016
- Cojocar O. “Not as bad as in Siberia”: Pioneer Migration Trajectories of Moldovans in Italy. Conference paper, Budapest, 2016
- Drobizeva L. Ethnic Russians and others in the Russian Federation: attitudes towards migrants. Conference paper, Budapest, 2016
- Gečienė I. Diaspora potential to contribute for home country development: Lithuanian case. Conference paper, Budapest, 2016
- Ivakhnyuk I. The impact of the Russian migration policy on human mobility trends and patterns in the post-Soviet Eurasia. Conference paper, Budapest, 2016
- Horvát I., Kiss T. Depopulating semi-periphery? Longer term dynamics of migration and socio-economic development in Romania. Conference paper, Budapest, 2016
- Kholmatova N. Changing Face of Labor Migration? Feminization of Labor Migration from Najikistan to Russia. Conference paper, Budapest, 2016

- Krisjane Z., Apsite-Berina E., Berzins M., Sechi G., Krumins J. Challenges of youth migration: lessons from Latvia. Conference paper, Budapest, 2016
- Kushnirovich N. Economic integration of FSU immigrants in Israel. Conference paper, Budapest 2016
- Nikolko M. Political Narratives of Trauma and Victimisation Among Contemporary Ukrainian-Canadian Diaspora. Conference paper, Budapest 2016
- Nurse L. Ethnic minorities in the Baltic states: a “bottom up” perspective on the political and cultural changes since 1990-s. Conference paper, Budapest 2016
- Poznyak O. Transformation of Population Migration in Ukraine after the Collapse of the Soviet Union. Conference paper, Budapest 2016
- Pribytkova I. Post –Soviet transition of Migration in Ukraine. Conference paper, Budapest 2016
- Peshkova V. Migration Plans: Narratives and Practices of Labor Migrants from Central Asia in Russia. Conference paper, Budapest 2016
- Sadovskaya E. Changing contours of the Central Asian sub-regional migration system and its shift eastward to China in the 21st century (case study of Kazakhstan). Conference paper, Budapest 2016

Irina Molodikova, Ruben Mnatsakanyan

Professors of the Central European University

**25 years later: between the Soviet past and the obscure
Eurasian and European future
(Abstract)**

The article discusses the high migration potential and migration vectors of the countries of post-socialist system. There is studied the influence of the difference of salaries between countries on migration mobility, post-Soviet diasporas and their repatriation potential.

Despite significant political and economic transformations, the former socialist countries didn't manage to improve and even out living conditions. The reduction of differences was impeded by ethnic conflicts and political tensions between the former Soviet republics. It has been revealed that migratory processes in the study area are also influenced by the global migration situation

Keywords: migration, diaspora, transnational migration, repatriation, labour force, migration vector, migration potential

Елена Малиновская

доктор наук по государственному управлению,

главный научный сотрудник

Национального института стратегических исследований,

Киев, Украина

Миграционное поведение украинцев в контексте отмены визового режима

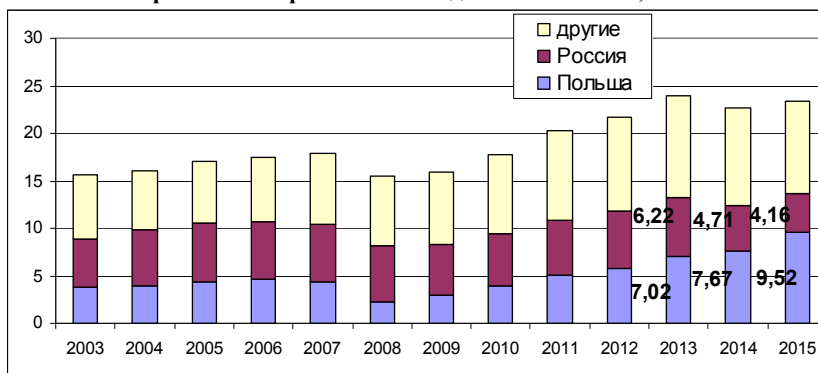
Переговоры по визовой либерализации с Евросоюзом Украина начала еще в 2007 г. В 2010 г. страна получила План действий, выполнение которого должно было привести к отмене виз для краткосрочных поездок граждан Украины на территорию ЕС. В 2016 г. европейской стороной признано его полное выполнение. Несмотря на постоянные проволочки, в ближайшем будущем украинцы получат право безвизового въезда в ЕС. В этой связи чрезвычайно актуальный представляется вопрос о влиянии безвизового режима на миграционное поведение граждан. Он волнует как европейских политиков, опасющихся массового притока украинских мигрантов, так и украинскую общественность, обеспокоенную возможностью оттока населения. Попробуем поразмышлять над этим вопросом, основываясь на анализе нынешней миграционной ситуации в Украине, а также некоторых данных о ее развитии в странах, уже получивши безвизовый режим.

Прежде всего, следует подчеркнуть, что прямая связь между визовым режимом и миграцией отсутствует. Ведь речь идет лишь о визах для пребывания сроком до 90 дней. Миграция определяется другими причинами, в первую очередь социально-экономическими. Seriously воздействуют на нее и политические обстоятельства. В современных условиях для перспектив миграции украинцев решающими являются сложное экономическое и военно-политическое положение в стране, а также миграционный кризис в Европе, обусловленные им изменения в общественном восприятии миграции и миграционной политике стран ЕС. Следует учесть также и традиции миграционных перемещений, социальные сети, сложившиеся вследствие прежних миграций как на восточном направлении (т.е. миграционное наследие СССР), так и на западном (в ре-

зультате уже двадцатилетнего опыта поездок на работу в европейские страны).

Хотя визовый режим, безусловно, влияет на порядок пересечения границы, а отмена виз улучшит условия для международных поездок и может способствовать миграции, однако решающего воздействия на динамику международной мобильности украинцев наличие/отсутствие виз никогда не оказывало. Так, как свидетельствуют данные о пересечении границы гражданами Украины, количество совершенных ими выездов за рубеж в западном направлении стабильно росло, несмотря на введение соседними европейскими странами визового режима в связи с их вступлением в ЕС (2004), последующего присоединения к Шенгенской зоне (2007 г.). В то же время, численность поездок в Россию, куда ранее совершалось большинство выездов, постепенно сокращалось как абсолютно, так и относительно, хотя безвизовый режим пересечения украинско-российской границы сохраняется. Причем количество пересечений границы с Польшей превысило количество выездов в Россию уже в 2013 г., т.е. до начала войны. В дальнейшем переориентация поездок украинцев на западное направление только ускорилась (рис.1).

Рис.1. Количество пересечений государственной границы гражданами Украины в направлении выезда в 2003-2015 гг., тыс.

Источник: Государственная пограничная служба Украины

Несмотря на отсутствие прямого влияния на международную мобильность, перспектива свободного передвижения по континенту является для украинцев важным аргументом в пользу евроинтег-

рации. Социологические опросы свидетельствуют, что основное преимущество членства в ЕС граждане видят именно в этом – 39%. (Надежды на повышение уровня жизни, по результатам опроса, оказались лишь на втором месте – 37%) Значительное количество респондентов рассчитывает на свободный доступ молодежи к обучению в европейских университетах – 31%.

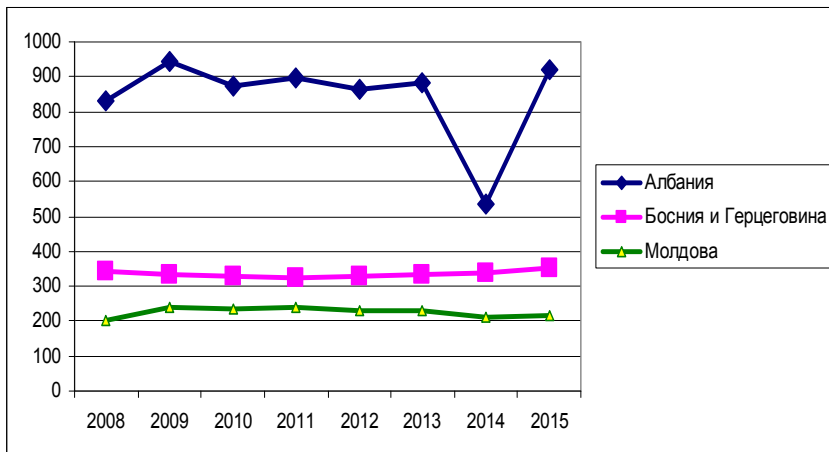
В то же время, с миграцией связаны и негативные ожидания от евроинтеграции. Среди вероятных неблагоприятных для Украины последствий опрошенные прежде всего называли увеличение эмиграции. Причем доля тех, кто высказал такое опасение, растет: во время аналогичного опроса в 2007 г. об опасности эмиграции говорили 27%, в 2011 г. – 31%, а в 2015 г. – уже 33% респондентов. Особенно беспокоит общественность выезд молодежи, квалифицированных кадров [9].

Отметим также, что возможность массового притока мигрантов из Украины, особенно учитывая нынешнюю ситуацию в стране, а также европейский миграционный кризис, беспокоит и европейцев, и является, очевидно, едва ли не главной причиной затягивания процесса отмены виз. Некоторые праворадикальные политики в Европе предлагали даже возвести стену на украинской границе.

Серьезные научные прогнозы, однако, содержат предположения лишь о весьма умеренном росте миграции украинцев в связи с отменой визового порядка поездок в ЕС. Так, по мнению авторов исследования, посвященного измерению потенциала эмиграции и трудовой миграции граждан Украины в направлении Шенгенской зоны в случае отмены виз, проведенного на основе социологических данных, он равняется 1,5% населения страны или полумиллиону человек [4, с.11]. Оценка увеличения количества украинских мигрантов в течение первых двух лет после отмены виз с применением эконометрической модели, сформированная международной командой исследователей, равнялась 200-300 тыс. человек [7, с.45].

Опосредовано вывод о крайне незначительном обусловленном отменой визового режима увеличении миграции подтверждается и зарубежным опытом. Например, численность граждан Албании и Боснии и Герцеговины, передвигающихся по Европе без виз с 2010 г., а также Молдовы, получивших такую возможность в 2014 г., проживающих в странах ЕС, после отмены визового режима не только не увеличилась, но даже несколько сократилась (рис.2).

Рис.2. Численность действительных на конец года разрешений на пребывание в ЕС граждан Албании, Боснии и Герцеговины и Молдовы

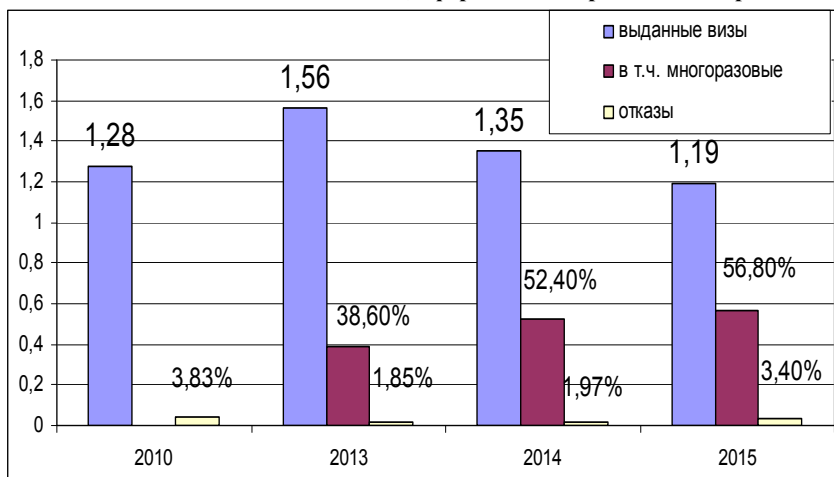

Источник: Eurostat: Asylum and Managed Migration [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

В пользу предположения о незначительном увеличении трансграничной мобильности украинцев в случае отмены виз можно привести несколько аргументов, вытекающих из нынешних возможностей международных перемещений. Во-первых, в процессе визовой либерализации в соответствии с договоренностями с ЕС процедуры оформления шенгенских виз для украинцев постепенно упрощались, количество оформленных виз росло, а отказов уменьшалось. Если в 2010 г. гражданам Украины было выдано 1,28 млн. шенгенских виз, то в 2013 г. – уже 1,56 млн. Причем 38,6% из них были многократными. В 2014 г. многократных виз было уже 52,4%, а в 2015 г. – 56,8%. Они составили около 70% виз, выданных консульствами Польши, 75% - Словакии, 82% - Литвы, 94% - Словении [11]. Этим частично объясняется некоторое сокращение численности обращений украинцев за шенгенскими визами и полученных ими виз (1,35 млн. в 2014 г., 1,19 млн. в 2015 г. (рис.3). Важно также отметить, что треть шенгенских виз выдается бесплатно. Кроме того, при сокращении числа шенгенских виз количество национальных виз, оформленных рядом стран, прежде всего Польшей, продолжало расти. Именно благодаря этому и в 2014, и в 2015 гг. количество выданных гражданам Украины поль-

скими консульствами виз увеличивалось. Так, в 2015 г. в девяти расположенных в Украине польских консульствах украинцы получили 922 тыс. виз, против 828 тыс. в 2014 г., в т.ч. 466085 шенгенских и 466155 польских национальных [12].

Рис. 3. Численность шенгенских виз, оформленных гражданам Украины

Источник: Еврокомиссия

Второе обстоятельство, способствующее поездкам украинцев в Европу, несмотря на визовый режим, - визовые привилегии, которыми пользуются граждане Украины, принадлежащие к национальным меньшинствам центрально европейских наций. Например, «карту поляка», подтверждающую принадлежность к польскому народу, с момента ее введения в 2008 г. получили 70 тыс. граждан Украины [8]. Этот документ обеспечивает упрощенное и бесплатное оформление польской визы, дающей возможность неоднократно въезжать и находиться в Польше в течение года, а также путешествовать в другие страны Шенгенской зоны на срок до 90 дней. Аналогичные визовые привилегии имеют также обладатели документов, подтверждающих статус «зарубежного венгра», «зарубежного словака», «зарубежного чеха».

В-третьих, довольно большое число украинцев имеют возможность выезжать в соседние государства-члены ЕС вообще без виз. Это несколько миллионов жителей приграничья, имеющих

право углубляться на территорию соседних стран на расстояние до 30-50 км в соответствии с соглашениями о так называемом «малом пограничном передвижении», которые были заключены Украиной с Венгрией в 2007 г., Польшей и Словакией в 2008 г., Румынией – в 2014 г. Согласно данным опроса международных пассажиров, проведенного польскими статистическими службами, 64,3% украинцев, пересекающих польскую границу, проживали в тридцатикилометровой приграничной зоне. На расстоянии 30-50 км от границы проживали 10,7% международных пассажиров, 50-100 км – 15,1%, и только 9,9% - на расстоянии свыше 100 км от границы [10].

Из сказанного следует, что уже сейчас многие украинцы имеют возможность выезжать в европейские страны. Вместе с тем, большинство граждан, пересекающих западную границу, являются жителями Западной Украины. И именно тут, как свидетельствуют опросы, подавляющее большинство населения – 80% - проявляет заинтересованность в свободном перемещении в Европу. В то же время, на востоке Украины, в Донбассе, большинство не считает отмену виз для поездок в ЕС чем-то важным (55–56%). В случае введения визового режима готовность воспользоваться им и посетить страны Шенгенской зоны выразили только 18% жителей Донбасса, тогда как западных областей – 55% [9]. Другими словами, настроены использовать безвизовый режим прежде всего жители западного региона, которые и ныне активно выезжают в страны ЕС, имея для этого достаточные возможности. Отмена виз для многих из них фактически не изменит условий пересечения границы и, следовательно, не приведет к значительному увеличению числа выезжающих.

Повлияет ли отмена виз на трансграничную мобильность, зависит также от целей поездок украинцев за рубеж. Как свидетельствуют опросы, прежде всего это посещение родственников, на втором месте туризм, на третьем – поездки на заработки. Т.е. большинство выездов совершается с личными, туристическими и рекреационными целями. Опросы общественного мнения однозначно свидетельствуют, что жители всех регионов Украины хотели бы выехать в страны Шенгенской зоны прежде всего в целях туризма – 51% [9]. Стоит отметить, что для ранее закрытой страны путешествия за рубеж являются не только проявлением желания увидеть мир, расширить свой кругозор, но и фактором престижа.

По данным Государственной службы статистики Украины, выездной туризм в докризисный период развивался чрезвычайно высокими темпами. Если в начале 1900-х гг. украинцы совершали не более 300 тыс. зарубежных туристических поездок за год, то в 2013 г. – 2,5 млн. Необходимость получения виз не сдерживала динамику развития туризма. Ведь основное его условие – наличие у населения достаточных для отдыха за границей средств. По подсчетам специалистов, в 2011 г. на туристические и рекреационные поездки за границу украинцы потратили 3,8 млрд. долларов США, в 2012 г. – 4,5 млрд., а в 2013 г. – 6 млрд. [1].

Ситуация, однако, изменилась. В результате войны и агрессии затяжная рецессия перешла в еще более глубокий экономический кризис, обусловивший резкое ухудшение жизни людей. В 2014 г. ВВП страны сократился на 6,6%, а в 2015 г. – на 9,9%. Среднемесячная заработная плата в 2014-2015 гг. уменьшилась на 6,6% и 21,1% соответственно в сравнении с уровнем предшествующего года. Одновременно росла безработица: 7,3% (по методологии МОТ) в 2013 г., 9% в 2015 г., причем среди молодежи до 25 лет – 21,8%. Если в 2013 г. потребительские цены увеличились на полпроцента, то в 2014 г. – на 24,9%, в 2015 г. – на 43,3%. Национальная валюта в этот период обесценилась втрое. Количество украинцев, способных в таких условиях финансировать зарубежные туристические поездки в 2014 г. сократилась на 20%, а в 2015 г. – вдвое, прежде всего за счет выездов в страны Шенгенской зоны. По данным социологов, 65% граждан, которые никогда не бывали в Европе, не могли позволить себе путешествовать не из-за наличия визового режима, а из-за отсутствия денег [9]. Следовательно, в случае отмены виз, большинство граждан, стремящихся, согласно опросам, посетить европейские страны с целью туризма, вряд ли будут иметь финансовые возможности, чтобы реализовать это желание.

Вместе с тем, сложная экономическая ситуация и обеднение населения, сдерживающие туристические выезды за рубеж, создают мощные факторы выталкивания в трудовую миграцию. Тем более, что украинцами накоплен уже значительный опыт решения материальных проблем путем трудоустройства за границей.

Под воздействием военного конфликта и экономического кризиса эмиграционные настроения растут. Так, опрос, проведенный компанией GFK-Украина по заказу Международной организации по миграции в 2015 году, показал, что 8 % украинцев планируют в

ближайшее время найти работу за границей или уже ее нашли. По данным аналогичного опроса 2011 г. таковых было 6% [2, с.42].

Увеличение объемов трудовой миграции из Украины подтверждают и данные стран назначения. Так, в 2014 г. в Польше было зарегистрировано 373 тыс. заявок от работодателей на трудоустройство украинцев по упрощенной системе, т.е. без разрешений на работу, но на срок до 6 месяцев в течение года, что было на 155 тыс. больше, чем в предыдущем году. В 2015 г. таких заявок было уже 706 тыс.

Приведенная цифра свидетельствует не только об интенсификации выезда на заработки за рубеж, но и о сохранении господствующей модели циркулярной миграции. Вместе с тем, кроме мигрантов, практикующих краткосрочное, однако систематическое трудоустройство за рубежом, существует и другая группа лиц, которые хотя и выехали из Украины с трудовыми целями, однако живут за границей уже длительное время, утратили связи с родиной, являются фактически переселенцами, пусть даже и продолжают считать свое пребывание вне страны временным. Кризисные условия ускорили превращение части временной трудовой миграции в постоянную, воссоединение семей трудовых мигрантов в странах их трудоустройства. Так, по подсчетам авторов проведенного МОМ в 2014-2015 гг. исследования «Миграция как фактор развития Украины», только в течение 2014 г. из страны выехали 18,2 тыс. человек, целью которых было воссоединение с членами своих семей за границей [5].

Доказательством вероятности трансформации временной миграции в постоянную является заметное увеличение обращений граждан Украины за разрешениями на проживание (временное, постоянное) в зарубежных странах. В 2015 г. численность граждан Украины, имевших разрешения на пребывание в государствах-членах ЕС превысило 900 тыс., а количество впервые оформленных разрешений на пребывание достигло почти полмиллиона (рис.4).

Заметим, однако, что наличие/отсутствие визового режима с этим процессом никак не связано. Прежде всего, это следствие трудовой миграции: большинство разрешений выдается на основании трудоустройства. Что же касается воссоединения семей, то оно регулируется другим законодательством. На интенсивность временных поездок к родственникам наличие визового режима также не влияет, поскольку согласно договоренностям между Украиной и

ЕС члены семей граждан Украины, имеющих разрешения на проживание в странах Евросоюза, могут получать пятилетние многоразовые шенгенские визы бесплатно и по упрощенной процедуре.

Рис.4. Численность разрешения на пребывание в ЕС, действительных на конец года, и впервые оформленных гражданам Украины разрешений

Источник: Eurostat: Asylum and Managed Migration [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

Увеличение численности украинцев в ЕС связано как с интенсификацией трудовой миграции, так и ее переориентацией с ранее господствующего восточного направления, в Россию, на западное. Этот процесс особенно ускорился в результате аннексии Крыма и войны на Донбассе. В пользу выезда на Запад также более высокий уровень зарплат, лучшие условия труда. По данным уже упомянутого опроса GfK-Украина, среди потенциальных трудовых мигрантов доля ищущих работу в России снизилась с 18% в 2011 г. до 12% в 2015 г. В то же время привлекательность Польши выросла с 7% в 2006 г., когда аналогичный опрос был проведен впервые, до 30% в 2015 г. [2].

Однако для некоторых категорий граждан, прежде всего жителей приграничных с Россией территорий, отсутствие визового, языкового барьера, родственные и другие связи с гражданами России, географическая близость и относительно дешевое транспортное сообщение остаются весомыми причинами для выезда на заработки

в Россию. Что же касается населения оккупированных территорий, то другого выбора у них просто нет. Переориентация миграционного потока на Запад охватывает не всю территорию Украины и не всех мигрантов. По данным недавнего обследования МОМ «Миграция как фактор развития Украины», большинство потенциальных краткосрочных мигрантов предполагают выехать на работу в Россию, для потенциальных долгосрочных мигрантов (свыше года) Россия является второй по значению страной назначений после Польши [5, с.32].

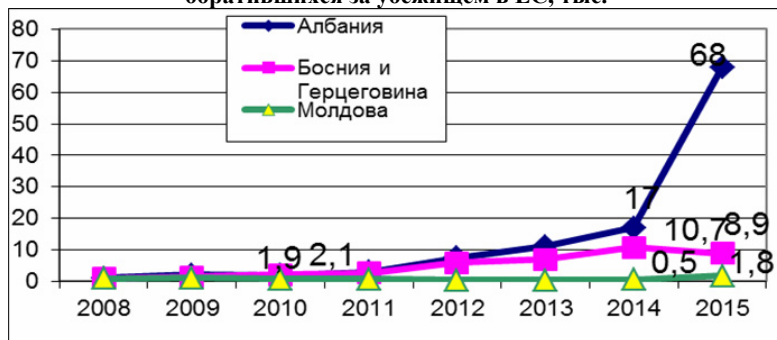
Таким образом, значительная часть миграционного потока по-прежнему направляется в Россию. В ближайшем будущем кардинального изменения такой ситуации, очевидно, не произойдет, поэтому интенсификация трудовой миграции украинцев за рубеж лишь частично будет ощущаться западными соседями Украины. К тому же, речь идет о рабочей силе, востребованной на рынках труда европейских стран, особенно центрально-европейских, откуда после присоединения к ЕС наблюдается заметный отток трудоспособного населения.

Если прибытие работников, выполняющих непривлекательную для местного населения работу, а также студентов выгодно для стран назначения, то возможный приток беженцев из Украины их беспокоит, особенно в контексте проблем, с которыми столкнулась Европа в связи с миллионами беженцев с Ближнего Востока. Такие опасения тем более понятны, что недавняя отмена виз для граждан стран Западных Балкан и Молдовы действительно привела к заметному увеличению числа поданных их гражданами прошений об убежище на территории ЕС (рис.5). Так, в 2015 г. в сравнении с безвизовыми временами албанцев, ходатайствовавших об убежище, было почти в 35 раз больше, боснийцев – в пять раз больше, молдаван – втрое больше. Либерализация визового режима упростила и удешевила поездки в ЕС и тем самым расширила возможности для поиска убежища теми лицами, которые вероятнее всего получили бы отказ при обращении за визой.

Однако факты, подтверждающие вероятность массового притока беженцев из Украины, отсутствуют, хотя аннексия Крыма и война на Донбассе действительно привели к росту числа искателей убежища из Украины в Европе. Если в 2013 г. в 28 странах ЕС граждане Украины подали 835 ходатайств об убежище, то в 2015 г. – 20830 (рис.6). Больше всего в Италии (4680), Германии (4570),

Испании (3340), Франции (1625) и Польше (1575). Вместе с тем, украинцы составляют меньше 2% иностранцев, обратившихся за убежищем. Удовлетворено в 2015 г. было только 2775 обращений, или 13% поданных. Больше всего положительных решений принято в Италии (1635) и Франции (420). В Германии убежище предоставлено 55 лицам, в Польше – десяти, в Испании – ни одному.

Рис.5. Численность граждан Албании Боснии и Герцеговины и Молдовы, обратившихся за убежищем в ЕС, тыс.

Источник: Eurostat: Asylum and Managed Migration [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

Рис.6. Численность граждан Украины, обратившихся за убежищем в ЕС, чел.

Источник: Eurostat: Asylum and Managed Migration [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

Эксперты отмечают, что в отличие от выходцев из других стран, искатели убежища из Украины находятся на территории ЕС

легально, довольно длительное время, часто имеют разрешения на работу. Т.е., в основном это трудовые мигранты, которые в связи с ситуацией на Родине стремятся продлить свое пребывание за границей, а не беженцы из зоны конфликта на востоке страны.

Незначительное число в Европе искателей убежища из Украины обусловлено, прежде всего, тем, что большинство граждан, покинувших район боевых действий, искали безопасное место для проживания в собственной стране. Значительная группа обратилась за убежищем в России. С начала 2014 г. в Россию въехали и остались на ее территории свыше миллиона украинцев. На конец 2015 г. на учете в Федеральной миграционной службе России находились 273 гражданина Украины, которым был предоставлен статус беженца, и 311 тыс. лиц, пользовавшихся временным убежищем.

Перемещение населения из зоны конфликта на территорию Российской Федерации обусловлено географической близостью, родственными связями, языковыми и культурными особенностями жителей востока страны, распространением среди части из них пророссийских настроений. Введение безвизового режима поездок в ЕС вряд ли сменит ситуацию и заставит переориентироваться беженцев с российского на европейское направление. Однако не исключено, что численность искателей убежища в Европе может увеличиться за счет внутренних перемещенных лиц, не получающих достаточной поддержки от государства и находящихся в довольно сложном положении. Вместе с тем, учитывая ограничительную политику европейских стран в отношении беженцев, крайне невысокий уровень предоставления убежища выходцам из Украины, более вероятно, что из числа ВПО будут рекрутироваться не столько искатели убежища, сколько трудовые мигранты, пытающиеся решить проблемы своих семей путем трудоустройства за границей.

Но если приток беженцев из Украины в Европу, если, конечно, военные столкновения не перейдут в активную форму, маловероятен, то правовое положение растущего контингента украинских трудовых мигрантов остается проблемой. Особенно острой она была в 1990-е годы. Однако со временем многие мигранты сумели урегулировать свой статус за рубежом. Согласно данным масштабных обследований Государственной службы статистики Украины, доля трудящихся-мигрантов, работавших за границей без надлежа-

щих документов, сократилась с 25,6% в 2008 г. до 20,4% в 2012 г. [6, с.130; 3, 42]. Однако исследование, проведенное компанией GFK-Украина по заказу MOM в 2015 г., выявило, что в условиях экономического кризиса уровень неурегулированной трудовой миграции снова вырос. Без оформления трудовых отношений за границей работали 40,5% опрошенных мигрантов [2]. Хотя границы европейских государств украинцы пересекают вполне легально, они часто используют свое пребывание там для трудоустройства без надлежащих разрешений, превышают сроки пребывания, на которые получена виза.

По данным Евростат, численность граждан Украины, нарушивших правила пребывания в зарубежных странах и выявленных компетентными органами, в последние годы увеличилась: с 12 тыс. в 2013 г. до 24 тыс. в 2015 г., т.е. вдвое (рис.7). Это произошло в условиях визового режима, т.е. обусловлено иными, нежели порядок пересечения границы, причинами.

Несмотря на негативную динамику, численность украинцев-нарушителей невелика и абсолютно незначительна в сравнении с численностью законопослушных граждан, выезжающих в ЕС: в 2014 г. европейские пограничники зафиксировали 10,5 млн. въездов украинцев, а в 2015 г. - 12 млн. И, конечно, приведенная цифра несоизмеримо меньше числа нелегальных мигрантов из стран Ближнего Востока и Африки.

Рис. 7. Численность выявленных на территории ЕС нелегальных мигрантов из числа граждан Албании, Боснии и Герцеговины, Молдовы и Украины, тыс.

Источник: Eurostat: Asylum and Managed Migration [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

Отметим также, что данные по странам, в отношении граждан которых визовые требования уже отменены, свидетельствуют, что корреляция между возможностью свободно путешествовать и численностью нарушителей миграционного законодательства не прослеживается. Более того, данные по Албании, например, свидетельствуют, что безвизовый режим, полученный страной в 2010 г., привел к резкому сокращению численности выявленных на территории ЕС албанцев-нелегалов (рис.7).

Суммируя сказанное стоит еще раз подчеркнуть, что не визовый режим, а социально-экономическая и военно-политическая ситуация в Украине является определяющей для миграционного поведения граждан. Трансграничная мобильность населения в западном направлении стабильно растет, несмотря на визовые ограничения. В то же время, в направлении России она уменьшается, хотя безвизовый режим поездок в эту страну сохраняется. В результате отмены виз условия для совершения путешествий в Европу улучшатся. Однако вследствие стремительного обнищания населения использовать такие возможности в целях рекреации и туризма смогут немногие украинцы. Вместе с тем, в результате экономического кризиса нарастает трудовая миграция за рубеж. Но, как показывает уже более чем двадцатилетний опыт трудоустройства украинцев в европейских странах, интенсивность трудовой миграции отражает ситуацию в стране и не связана с визовым вопросом. Таким образом, по нашему мнению, отмена виз не будет существенно воздействовать на миграционное поведение украинцев. Вместе с тем, упростив и удешевив процедуры пересечения границы, она расширит возможности путешествий за рубеж для молодежи, будет способствовать непосредственному знакомству населения Украины с европейским образом жизни и европейскими ценностями, и тем самым ускорит модернизацию страны.

References:

1. Бутченко М. Украина вошла в десятку стран по росту трат на выездной туризм [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://korrespondent.net/lifestyle/travel/3301098-korrespondent-ukrayna-voshla-v-desiatku-stran-po-rostu-trat-na-vyezdnoi-turyzm>
2. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 [Електронний ресурс] - Режим доступа: http://iom.org.ua/sites/default/files/-pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf

3. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні /МОП, Державна служба статистики України, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ. – К., 2013. – 96 с.
4. Кіпень В., Авксентьев М. Міграційний потенціал України. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. – 128 с.
5. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України. – К.: МОМ, 2016. -116 с.
6. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи, 2010. – 265 с.
7. Прогноз міграції між ЄС, країнами Вишеградської четвірки та Східною Європою: наслідки скасування візового режиму. – Варшава: Центр східних досліджень, 2014. – 173 с.
8. Як зміни до закону про Карту поляка вплинуть на Україну [Електронний ресурс] - Режим доступу:<http://expres.ua/ukrsvit/2016/08-10/197418-zminy-zakonu-kartu-polyaka-vplynut-ukrayinu>
9. Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/jak-ukrainci-rozumiyut-evrointegraciju-ochikuvannjatta-nastroi-suspilstva.htm>
10. Border traffic and movement of goods and services at the European Union's external border on the territory of Poland in 2013 / Central Statistical Office, Statistical Office in Rzeszow. – Warszawa-Rzeszow, 2014 [Електронний ресурс] - Режим доступу:<http://rzeszow.stat.gov.pl/en/publications/border-areas/border-traffic-and-movement-of-goods-and-services-at-the-european-unions-external-border-on-the-territory-of-poland-in-2013,2,5.html>
11. EuropeanCommission. DGsMigrationandHomeAffaires[Електронний ресурс] - Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/visa-policy/docs/overview_of_schengen_visa_statistics_en.pdf
12. RaportnatematobywateliUkrainy[Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczacaukrainy/>

Olena Malynovska

doctor of science for public administration,

chief researcher,

National Institute for Strategic Studies,

Kyiv, Ukraine

Possible consequences of lifting visa regime between EU and Ukraine

(Abstract)

Based on the analysis of the migration situation in Ukraine in the article is made the conclusion that the visa regime has little effect on the international mobility of Ukrainians. Cross-border mobility in a western direction is growing, despite the visa restrictions. At the same time, in the direction of Russia it is decreasing, although visa-free regime is maintained. Thanks to the abolition of visas the conditions of traveling to Europe will improve, but only few Ukrainians will be able to use such opportunities for tourist trips due to the rapid impoverishment of the population. As for labor migration, its intensity increases, which, however, is a result of the difficult economic situation in the country and is not related to visa issues. Thus, the abolition of visas is unlikely to have a significant impact on the migratory behavior of the Ukrainians. At the same time, simplify and cheapen the border crossing procedures, it will expand the possibilities of traveling abroad, will contribute to the direct acquaintance of the population of Ukraine with the European way of life and European values, and thereby accelerate the modernization of the country.

Key words: visa regime, uncontrol migration, labour migration

Sergey V. Ryazantsev

*Corresponding Member of the Russian Academy Sciences,
Dr. (Economics),
Professor, Head of the Center for Social Demography,
Institute for Socio-Political Research of the RAS,
MGIMO-University (Moscow, Russian Federation)*

Elena E. Pismennaya

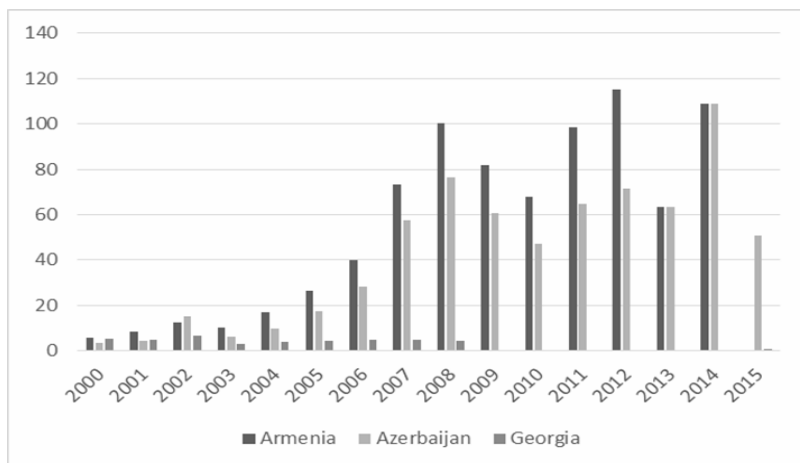
*Dr. (Sociology),
Professor, Senior Researcher of the Center for Social Demography,
Institute for Socio-Political Research of the RAS,
Financial University under Government of Russia (Moscow, Russian Federation),*

Labour Migration from Transcaucasia to Russia: Trends and Regulation

*This study was carried within the framework of Russian Foundation for Basic
Researches project № 16-06-00476-a*

Introduction. Currently, the Russian Federation is one of the largest countries for the reception of labor migrants on the national labor market. According to official data of the Ministry of Internal Affairs (MIA) of Russia in 2016, 150 thousand work permits and 1.5 million patents were issued to foreign citizens. The largest migration donors of the Russian Federation are the states of Central Asia and China. In addition, a large number of citizens of the countries of Transcaucasia work in the Russian labor market. With the countries of Transcaucasia, an interesting situation has developed in the Russian migration legislation. Citizens of Armenia do not need work permits in Russia, Azerbaijani citizens need to obtain a patent, and citizens of Georgia - work permits. The legal status of labor migrants from the countries of Transcaucasia in Russia turned out to be highly differentiated. Despite this, a significant number of people from the countries of Transcaucasia work in Russia. As a result, in 2015 Russian national statistics proved to be the most represented citizens of Azerbaijan, who receive patents for work in Russia. Citizens of Armenia in the conditions of a single labor market are no longer reflected in statistics on issued permits. In addition, the number of Georgian citizens is very small (fig. 1).

Fig. 1. The number of migrant workers from Transcaucasian countries in the Russian Federation in 2000-2015, the persons [Federal Migration Service of Russia, 2016]

1. Factors of labor migration in Russian Federation

The forming of the flows of labor migration oriented to Russia caused by the cumulative action of several factors.

Economic factor. On the one hand, in countries of source of migrant workers departure of a significant amount of able-bodied population was stimulated by the typical “pushing-out” factors: output gap, low level of a salary, high level of unemployment, lack of workplaces, poverty distribution, surplus of a workforce. On the other hand, in Russia as to the host country, the “attracting” economic factors work: volume labor market, diversified economy, need for workers for many industries of economy and regions, higher level of a salary, the best quality of life. As a result, in Northeast Asia, there was a large migratory subsystem, which center Russia and Kazakhstan attracting labor migrants from the countries of Central Asia, Transcaucasia, China, Vietnam, Democratic People’s Republic of Korea (DPRK), and some countries of Eastern Europe. Most visually illustrates the situation of the difference in the salary level, which developed in the states of this migratory subsystem.

The unemployment problem in many countries of CIS first concerns with countryside population. Because of the natural economy, people can provide themselves with the food in the form of agriculture (cultivation of vegetables and fruits, breeding of domestic animals) even despite

unemployment. Many people in rural areas not registered at employment offices because of a significant territorial remoteness and lack of transportation between their communities and jobs centers. Lack of work in the place of permanent residence jogs many inhabitants to look for it at first in the immediate environment and abroad. The countries of Central Asia are generous donors of labor migrants in the Eurasian region. The migratory activity of the population in the countries of Central Asia and Transcaucasia in the 2000-2010th significantly grew. The new economic crisis in the Russian Federation again had adverse effects on employment: work reduced the number of the unemployed increased and began outflow of migrant workers in the countries of Central Asia and Transcaucasia from Russia. However, as far as this tendency long-term it will become still unclear as crisis matched seasonal migration of temporary migrant workers home from Russia during the winter period. Though some experts believe, that the economic crisis in total with the amplifying welfare distance between young migrant workers from Central Asia and the Russian population. Also tough the migration policy of the Russian Federation can significantly reduce inflow and even reorient migrant workers from the countries of Central Asia to the muslim countries of the Middle East, the Persian Gulf, East Asia (Turkey, Qatar, Oman, the United Arab Emirates, Korea and others). However, the scenario according to which recession of labor migration from the countries of Central Asia will proceed because of economic problems in the Russian Federation soon is submitted more evident, but in process of stabilization of the economic situation the flow of labor migrants, most likely, will be recovered.

Social demographic factor. In the Russian Federation for the 1990-2010th years, the number of the able-bodied population is reduced, and it noted the aging population. It aggravates deficit of labor in the Russian labor market, strengthens the competition for a laborer, and activates labor migration from the sending countries. The demographic situation in the countries of Central Asia - the principal donors of labor migrants in Russia, look cardinally opposite. Forecasts testify, that in 2050 the population size of working-age will be increased in Uzbekistan - by 6,4 million, in Tajikistan - by 2,8 million, in Turkmenistan - by 900 thousand, in Kyrgyzstan - by 600 thousand people. Despite the accelerated development of economies of these countries will not be able to be employed all able-bodied population and migration activity of the population in the 2000-2010 years from increased and transformed states of the former USSR. In the mass consciousness of the population

of many countries of the former USSR, the behavior stereotypes oriented to the strategy of vital success only through labor migration to the Russian Federation were created. Young and middle-aged people in Tajikistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Armenia and other countries prefer to go to work abroad, then further training. The additional factors stimulating migration are examples of the success of their relatives, neighbors, and acquaintances that worked elsewhere and could buy the house, the car, necessary things and other. Also expanded the social base of labor migration - in migration flows, by including new socio-demographic groups (rural areas, small towns, women, and youth).

Cultural and historical factor. Nowadays, in Northeast Asia has been formed a Eurasian migratory system that based on social and economic communications between countries of the former USSR and spreading of the Russian language as an essential communication. The inhabitants of many sending countries, when choosing migration direction, they prefer Russian Federation, because of understanding Russian language and population mentality, which significantly increases their chances of employment in Russia. Most of the labor migrants in the Russian Federation get a job through social networks, related contacts, private intermediaries and so forth. Unfortunately, the role of government institutions and private agencies of employment in the employment of migrants remains in the lowest.

Infrastructure and geographical factor. The countries of Central Asia and the Caucasus as principal migratory donors of Russia despite its geographical location in the heart of Eurasia, in the transport relation much denser with the Russian Federation and Kazakhstan, than with China, the Middle East and Western Europe. The territory of the Russian Federation from the countries of Transcaucasia and Central Asia, it is possible to reach different types of transport: railway, automobile, sea, and aviation. The air travel evolved in recent years, which contributes to the development of labor migration to Russia. Many national and Russian airlines opened direct flights not only to Moscow but also other big cities of Russia. Tickets for flights costed not much. There were developed credit granting system of trips to Russia (for example, in the countries of Central Asia). The transport factor in combination with the geographical position stimulates labor migration from the countries of Central Asia and Transcaucasia to the Russian Federation.

Political factor. On the one hand, in 1990-2010 years in sending countries labor migration to the Russia established the whole group of ethnic, political factors that predetermines emigration Russian-speaking population to the Russia from the countries of Central Asia and

Transcaucasia. In the 2000-2010th years became the reasons civil wars, the international conflicts and household nationalism 1990th years, and reduction to the sphere of use of Russian, impossibility of career growth, lack of perspectives. In some countries, people can be pursued disagreement with a course of authorities, for political convictions, sexual orientation. Political conflicts, revolutions and wars in Kyrgyzstan, Georgia, Uzbekistan, and Ukraine, stimulated migration to Russia, first of all, ethnic Russians. On the other hand, rather actively in the former Soviet Union there is a political and economic integration between the countries. On May 29, 2014, the agreement on the creation of the Eurasian economic union (EEU), which became effective on January 1, 2015, was signed. Now five countries – the Republic of Armenia, Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, and the Russian Federation are a part of EEU. Besides, the agreement with Vietnam on the free trade area was signed on May 29, 2015. The president of Tajikistan E. Rahmon in 2014 declared need of studying of an economic basis and legal documents EEU for the purpose of possible entry into this integration consolidation. EEU is created for the purpose of comprehensive modernization, cooperation and increase of competitiveness of national economies and creation of conditions for stable development in interests of increase of a standard of living of the population of state members. In EEU, freedom of the movement of goods, and also services, the capital, and the labor power, and carrying out coordinated, approved or uniform policy in the economy industries is provided. Total population size in EEU makes 183 million people. Not only visas to the crossing of borders between the countries are not required for citizens of Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia, but also allowing documents for work in EAES are not necessary. Also, the visa-free regime of entry remains into the Russian Federation and for citizens of Tajikistan, Uzbekistan, Azerbaijan, Ukraine, and Moldova. Having arrived in Russia, they can look for the employer within 30 days and take out the patent for work in the country. The working visa and the work authorization in Russia from the countries of the former USSR are necessary for citizens of Georgia, Turkmenistan, Latvia, Lithuania and Estonia.

Thanks to these factors in Northern and Central Asia a migratory subsystem, which is characterized by large-scale flows and their steady geographical orientation from the countries of Central Asia and Transcaucasia to the Russian Federation and the Republic of Ka-

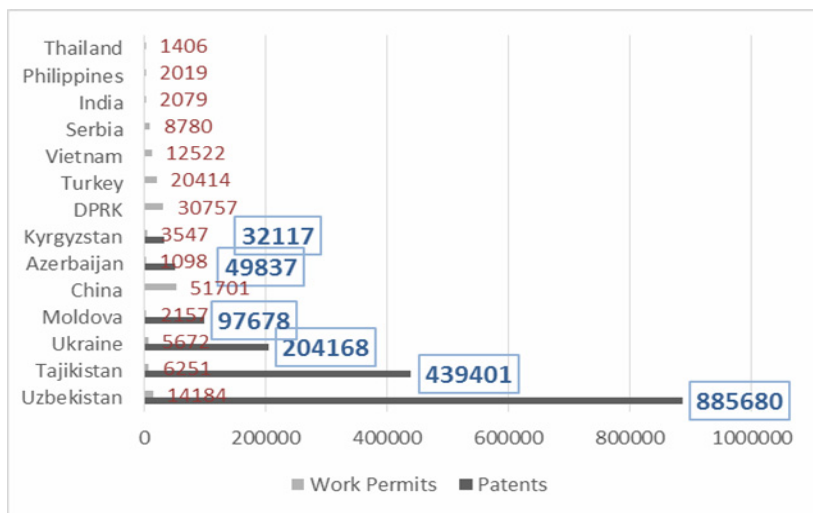
zakhstan. First, it is provided by large flows of migrant workers. Also, labor migration “intertwines” and transformed into other forms (migration on permanent residence, marriage migration, educational migration). Even more often, temporary labor migrants from the countries of Central Asia and Transcaucasia obtain the Russian citizenship; remain on a permanent place a residence in the Russian Federation.

2. The general picture of labour migration in the Russian Federation

Labor migration represents the largest migratory flow to the Russian Federation. Now the Russian labor market is attractive to the able-bodied population of the countries of Central Asia, Transcaucasia, some countries of Asia and Eastern Europe. The official number of migrant workers in the Russian Federation is based on the allowing documents given quantities issued by the Federal Migration Service (FMS) and Ministry of Internal Affairs (MIA). In 2014 3690 issue thousand allowing documents, including 2387 thousand patents and 1303 thousand work authorizations [Federal Migration Service of Russia, 2016]. In 2016 1659 issue thousand allowing documents to migrant workers, including 1510 thousand patents and 149 thousand work permits [Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, 2017].

Foreign labor power is attracted to Russia from the different states of the world. However, surely the role of the countries of Central Asia in a flow of migrant workers to Russia amplifies. In 2014, Uzbekistan, Tajikistan, Ukraine, China, Kyrgyzstan, Moldova, Armenia, Democratic People's Republic of Korea, Turkey and Vietnam (fig. 2) were the largest countries sending migrant workers. With all these states, Russia had stable migratory relations for the 1990-2010th, and their list practically does not change.

Fig. 1. The number of migrant workers in the Russian Federation on countries of source and types of allowing documents in 2015, the persons [Federal Migration Service of Russia, 2016]

The system of allowing documents for work of migrant workers in the Russian Federation underwent essential changes almost annually and now includes three types of procedures of their obtaining depending on nationality of migrant workers (table 1).

The first type - *absence of allowing documents for work in Russia* in need of registration of the migrant worker on residence (within 5 business days after entry into Russia) and the notification the employer of FMS/MIA about the contract with the migrant worker (within 3 working days from the moment of the conclusion of the contract). Since 2012 migrant workers with the nationality of the Republic of Kazakhstan and Republic of Belarus should not have received allowing documents for work as together with the Russian Federation, they formed the Eurasian Economic Union (EAEC). EAEC provides uniform labor market free movement for the purpose of employment of citizens of member countries. Since January 2015, the Republic of Armenia and at the end of August 2015 - the Kyrgyz Republic was a part of EAEC.

Table 1.Types of procedures of receipt of allowing documents of migrant workers in the Russian Federation depending on their nationality (1st April 2017)

Nationality of migrant workers	Documents for entry into Russia	Type of allowing documents for work in Russia	Key procedures
EAEC countries (Armenia, Belarus, Kazakhstan, and Kyrgyzstan)	Foreign passport, migration card	It is not necessary	<ol style="list-style-type: none"> 1) Registration of the migrant worker on residence (within 5 working days after entry into Russia); 2) The notification of MIA the employer about the conclusion (termination) of the contract with the migrant worker (within 3 working days from the moment of the end of the contract)
The countries of the former USSR with a visa-free regime (Azerbaijan, Moldova, Tajikistan, Ukraine, Uzbekistan)	Foreign passport, migration card	Patent	<ol style="list-style-type: none"> 1) Registration of the migrant worker on residence (within 5 working days after entry into Russia) 2) Receipt of the patent by the migrant worker (within 30 days from the moment of entry into Russia) 3) The notification of MIA the employer about the conclusion (termination) of the contract with the migrant worker (within 3 working days from the moment of the end of the contract)
The countries of the former USSR with a visa regime (Georgia, Latvia, Lithuania, Turkmenistan, Estonia) and other states	Foreign passport, visa, migration card	Work permit	<ol style="list-style-type: none"> 1) Registration of the migrant worker on residence (within 5 business days after entry into Russia) 2) Obtaining permission the employer on involvement of the foreign worker to Russia 3) Receipt of the work authorization by the migrant worker (within 30 days from the moment of entry into Russia) 4) The notification of MIA the employer about the conclusion (termination) of the contract with the migrant worker (within 3 working days from the moment of the end of the contract)

In the short-term accession of the Republic of Tajikistan, and in medium-term – the Socialist Republic of Vietnam is possible.

The second type – *receipt of patents by the worker migrants* on condition of registration on residence within 5 working days after entry into Russia and the notification the employer of FMS/MIA about the contract with the migrant worker within 3 working days from the moment of the conclusion of the contract. For September 1, 2015, citizens of five countries - Azerbaijan, Tajikistan, Uzbekistan, Moldova, and Ukraine can take out the patent, addressing directly to MIA or structures (the migratory centers) authorized by it.

The patent for migrant workers in Russia was introduced since July 1, 2010, for the first time only for what worked for physical persons. Migrant workers who worked for legal entities had to receive another document – “work permit”. In 2010, the state fee on the patent was established of 1000 rubles monthly, and prolongation of the patent was possible for up to one year. The introduction of patents very quickly (within one and a half years) legalized a legal status about 1-1,5 million migrant workers in Russia. After introduction of patents for work physical persons in 2010, in the Russian Federation had a “asymmetric” system of issue of allowing documents: patents were granted much more simply and cost cheaper and worked authorizations at legal entities opposite – were limited to “opaque” quotas, and procedure of their obtaining in MIA was difficult, and at intermediaries they cost rather much (the price reached 25-40 thousand rubles in different regions of the country). As a result, for 2011-2014 “flight” of migrant workers from “work permit” to “patents” began to be noted. Though many of them it broke the law – took out the patent for work at physical persons, and worked with legal entities (firms, the companies, the organizations). However, in it migrant workers saw the most available, cheap and real method of legalization in Russia, showing the patent to police officers or the staff of MIA when checking on streets. Gradually in statistics about allowing documents, “overweight” of patents over work authorizations began to be noted. In 2014 it reached “apogee”: from 3,7 million allowing documents issued to FMS to migrant workers, patents for work at physical persons made 2,4 million and worked authorizations at legal entities – only 1,3 million [Federal Migration Service of Russia, 2014]. Though, it did not mean at all that in private households almost twice more migrant workers, than worked for legal entities. In 2014 patents in the Russian Federation were granted most often to citizens of

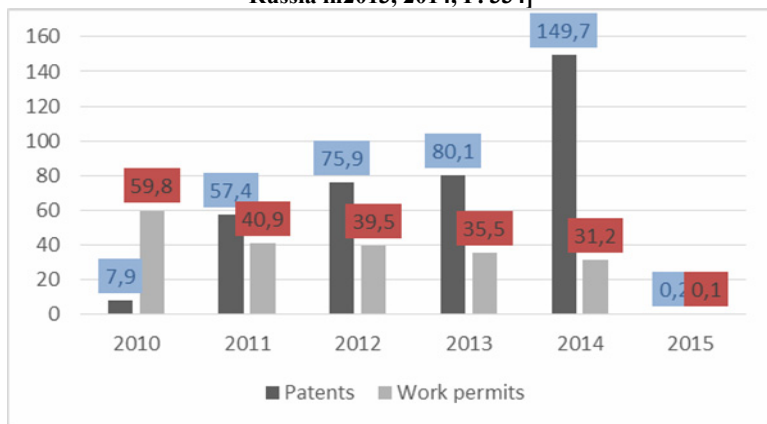
Uzbekistan, Tajikistan, Ukraine, Moldova and Kyrgyzstan. As practice of patent grant was recognized successful, and system of issue of work authorizations on the basis of the established quotas insufficiently effective, since January, 2015 the patent became the only allowing document for migrant workers from the countries with a visa-free regime in Russia.

The third type - *receipt of the work permit by migrant workers* on condition of registration on residence within 5 working days after entry into Russia. Work authorizations are issued to citizens of the countries with whom the Russian Federation has visa relations (for example, Turkmenistan, Georgia, China, Vietnam, etc.) or possibility of short-term entrance without visa is provided in bilateral agreements, but possibility of work (only tourism or office trips is not provided) (for example, Turkey, Serbia, Thailand, Brazil, Argentina, etc.) .At the first stage, employers have to get permission to the right of involvement of migrant workers within special quotas which are established annually by the order of the Government of the Russian Federation on regions and vocational groups. Moreover, at the second stage – migrant workers have to get the work authorization at the specific employer in the particular area of Russia. As a rule, the work authorization is issued to migrant workers for up to one year. In case of highly qualified specialists – for up to three years.

3. Migrant workers from Armenia in Russia

According to expert evaluations after the collapse of the USSR Armenia experienced large-scale emigration – about 1,5 million people left the country. Emigration significantly filled up the Armenian diaspora that totals about seven million people now. Thus the population of Armenia makes only two million people [Pannossian R., 2003, p. 142]. According to the population census of 2010 in Russia lives about 1,2 million ethnic Armenians, and also about 12 thousand citizens of Armenia were in Russia temporarily [The Population Census Population 2010]. However, the last assessment is obviously underestimated. For example, according to FMS in 2014 in Russia 31,2 thousand work permits and 149,7 thousand patents (fig. 3) were issued to citizens of Armenia. Thus the minimum number of migrant workers from Armenia to Russia – about 180 thousand people. In 2015, the citizens of Armenia practically disappeared from the Russian statistics.

Fig. 3. Number of the allowing documents issued to migrant workers from Armenia to the Russian Federation in 2010-2015 [Work and employment in Russia in 2013, 2014, P. 334]

About 2/3 Armenians moved to Russia over the last ten years [Poloskova T.V., 2000, p. 52]. The Armenian communities in Russia created earlier became peculiar “kernels” round that there is a moving of migrant workers from Armenia [Arutyunyan L.A., 1999, p. 72]. In researches on the North Caucasus availability of strong related, ethnic and compatriot communications as the vectors, defining the direction of migration of Armenians was noted [Ryazantsev S.V., 2000, p. 80; Ryazantsev S.V., 2003, p. 125]. Armenians are mainly settled to Moscow and in the North Caucasus (in Krasnodar territory, in Rostov region, to Stavropol Territory). Data of FMS of Russia testify that the majority of patents to migrant workers was granted in Moscow, the Moscow region, regions of the North Caucasus, the Samara region and Yakutia (fig. 4).

Business activity of Armenians in Russia is rather extensive in many Russian cities and regions: them the set of shops, cafe, restaurants, shoe repair shops, household services, the trading companies and so forth is open. More than a half (54%) of migrant workers of Armenia in 2014 were occupied in construction (fig. 5). Teams of the Armenian builders which quickly, qualitatively and cheap build are well-known and repair housing, office rooms, dachas and other objects.

Fig. 4. Regions of the Russian Federation with the maximum number of the migrant workers from Armenia working according to patents in 2014, the persons [Work and employment in Russia in 2013, 2014, p. 334]

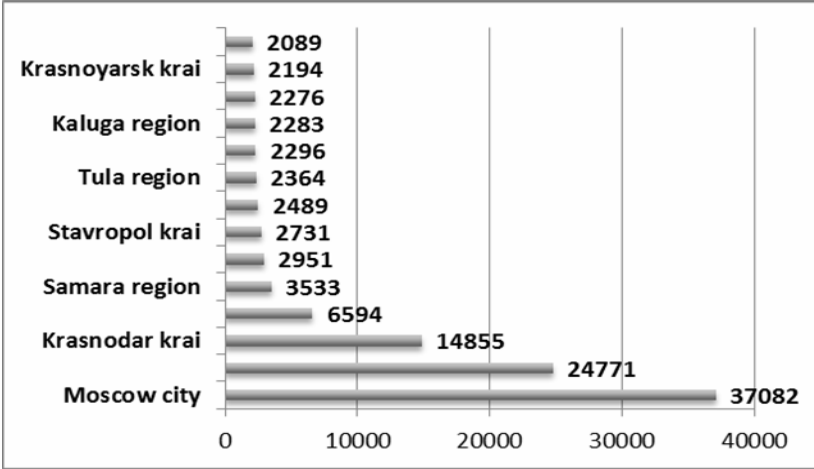
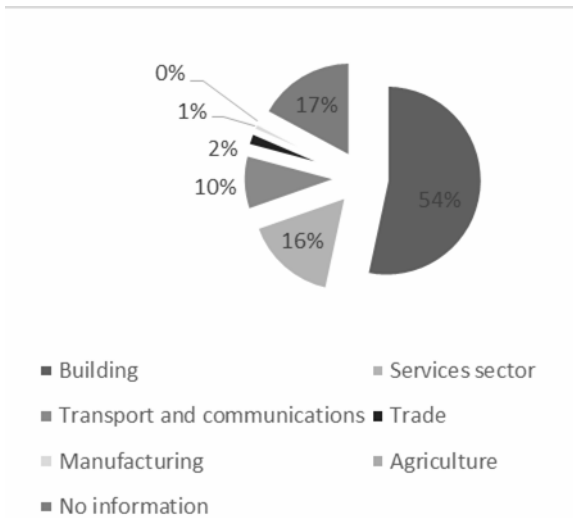

Fig. 5. Industry structure of employment of the migrant workers from Armenia working in the Russian Federation with work permits in 2014, percent [Federal Migration Service of Russia, 2015]

According to the Russian Central Bank, migrant workers from Russia to Armenia transferred 1597 million US dollars [Central Bank of

Russia, 2014]. These means provided almost entire existence of every sixth household in Armenia [Pannossian P., 2003, p. 143]. By approximate estimates, money transfers made about 8-9% of GNP of Armenia [International Migration 2002, 2003]. The Armenian diaspora in Russia represents itself an example successful to integration of migrants in host countries. Members of Armenian communities in Russia support regular related, cultural and economic relations with Armenia. In Russian regions work different national and cultural societies which carry out vigorous cultural and educational activity.

4. Migrant workers from Azerbaijan in Russia

Abroad about 1,5-2 million citizens of Azerbaijan work [Away from Azerbaijan, 2001, p. 14]. Labor migration of Azerbaijanis to Russia began in the Soviet period, in the 1950-1960th years when to Russia students and workers who remained left to live in Russia. In recent years, existence of the USSR Azerbaijanis moved to the large Russian cities were traded in fruit, vegetables, and flowers. Azerbaijanis controlled about 80% of commerce in these goods (in 1989 about 4 billion rubles were exported flowers from Azerbaijan to Russia on the amount) in the USSR [Dyatlov V.I., 2003, p. 122]. According to population census in 2010 in Russia constantly lived more than 600 thousand ethnic Azerbaijanis, more than 150 thousand citizens of Azerbaijan, temporarily there were about 12 thousand citizens of Azerbaijan [The Census of Population 2010]. According to FMS in 2014 96 thousand work authorizations and 13,4 thousand patents (fig. 6) were issued to citizens of Azerbaijan. However, this assessment is obviously underestimated. The real number of Azerbaijanis in Russia can make from 500 thousand to 1,2 million people, including in Moscow - from 200 to 800 thousand persons and 200 thousand people in St. Petersburg [Migration trends in Eastern Europe and Central Asia, 2002, pp. 59-61; Yunusov A.S., 2003, p. 126].

Fig. 6. Number of the allowing documents issued to migrant workers from Azerbaijan to the Russian Federation in 2010-2015 [Work and employment in Russia in 2013, 2014, P. 334]

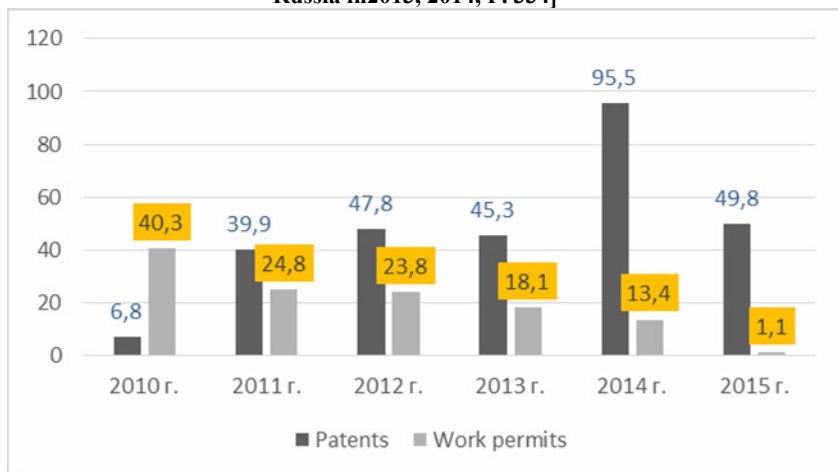
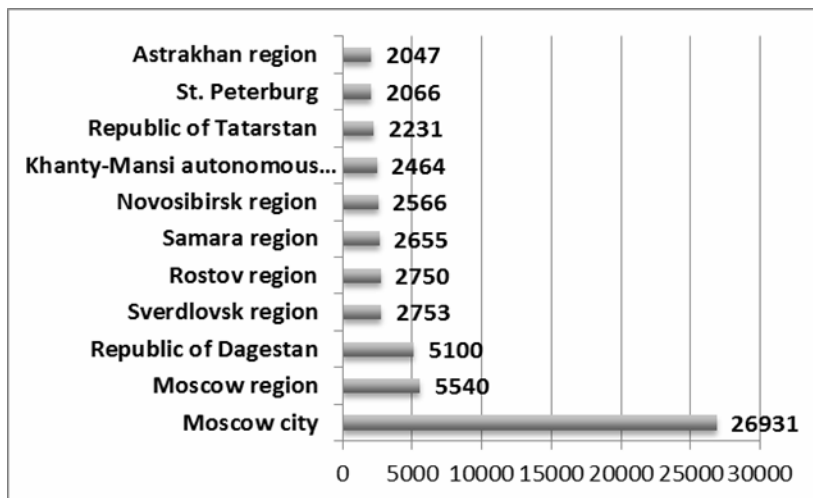

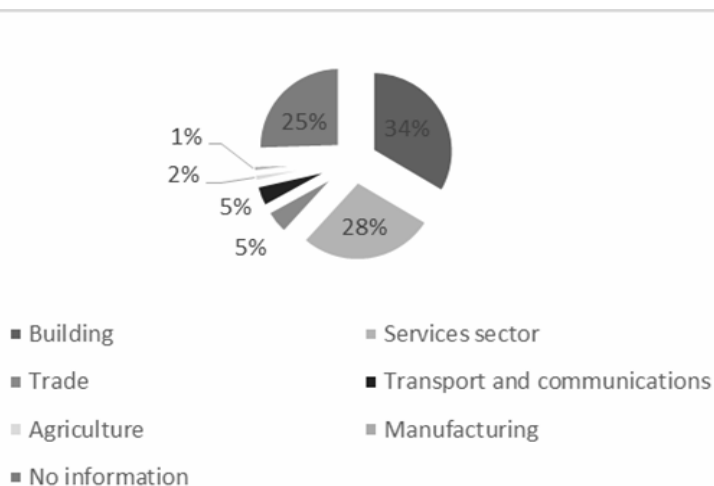
Fig. 7. Regions of the Russian Federation with the maximum number of the migrant workers from Azerbaijan working according to patents in 2014, the persons [Work and employment in Russia in 2013, 2014, p. 334]

Azerbaijanis live and work in different regions and the cities of the Central Russia, Siberia, the Far East, the North, and the North Caucasus. According to FMS in 2014 the majority of patents was issued to migrant workers from Azerbaijan to Moscow and the Moscow region, Dagestan, Sverdlovsk, Rostov, Samara, Novosibirsk areas, Khanty-Mansi Autonomous Area, Tatarstan, St. Petersburg and the Astrakhan region (fig. 7).

Migrant workers are settled and find a job on “mestnichesky” (ethnic - regional) to the principle. Azerbaijanis are occupied in the field of service (28%) and trade (5% of work authorizations in 2014): it is trade in vegetables and fruit in the markets of the large cities and the sphere of food (shashlik houses, restaurants, cafe) [Lyange M., 1997, p. 25]. About 34% of migrant workers from Azerbaijan in 2014 were occupied in construction. Also 2% - in the agricultural industry (fig. 8). It is caused that natives of a rural region of Azerbaijanis prefer to work in the Russian villages where are engaged in a rural economy, will organize cooperatives and farms.

Fig. 8. Industry structure of employment of the migrant workers from Azerbaijan working in the Russian Federation with work permits in 2014, percent [Federal Migration Service of Russia, 2015]

According to the Russian Central Bank in 2013 the volume of official money transfers of migrant workers to Azerbaijan made 1232 million US dollars of Russia [Central Bank of Russia, 2014]. According to

experts, migrant workers transfer annually to Azerbaijan about 2,5 billion dollars of the USA [International Migration, 2003]. Now the considerable part of the Azerbaijan population not only is involved in labor migration but also lives due to the transfers sent by migrants from abroad.

5. Migrant workers from Georgia in Russia

Before the collapse of the USSR in the Russian Federation lived more than 30 thousand the Georgian. From the beginning civil war and aggravation of social and economic crisis from Georgia active emigration of different ethnic groups of the population to Russia and other countries began. According to data of population census in Russia in 2010 lived constantly about 200 thousand ethnic the Georgian, more than 50 thousand citizens of Georgia, and also 1,5 thousand Georgian citizens lived temporarily. These figures do not reflect a real picture of labor migration from Georgia to Russia. For example, data of FMS show that the number of the migrant workers from Georgia in 2000-2015 who got the work authorization in Russia varied from 5 thousand to 600 people (fig. 9). The number of migrant workers after 2008 was reduced because of an aggravation of the political relations between Georgia and Russia, and also because of introduction of a visa regime.

The third part (33%) of migrant workers from Georgia in 2014 was occupied in construction, 17% - in a service sector, 12% - in the field of transport (fig. 10). In the Russian cities, the Georgian restaurants enjoy popularity. Also Georgians participate in the trade in citrus fruit, spices, tea, make cheeses, bake a khachapuri. Especially follows commercial boundary migration, which is developed in the border regions of Georgia and Russia. Businessmen bring a citrus, tea, bay leaf to border in Krasnodarsky edge, report a load to the Georgian migrants living and working in Russia and further the goods are delivered to the Russian markets.

Fig. 9. Number of migrant workers from Georgia to Russia in 2000-2015, thousand [Work and employment in Russia in 2013, 2014, p. 334]

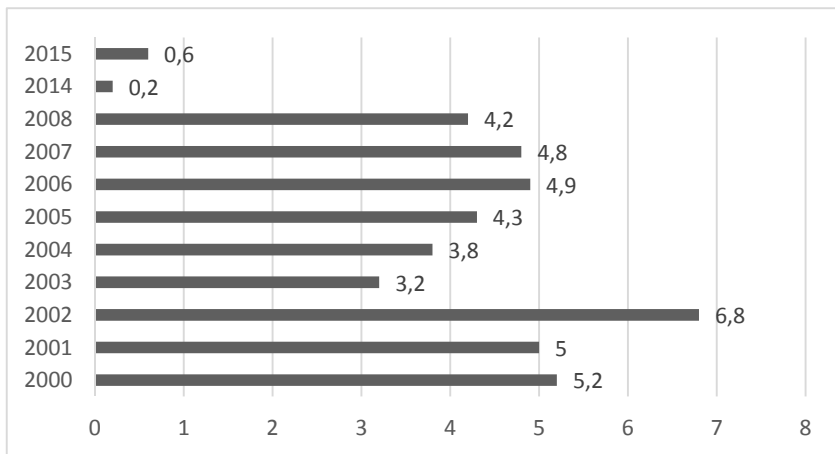
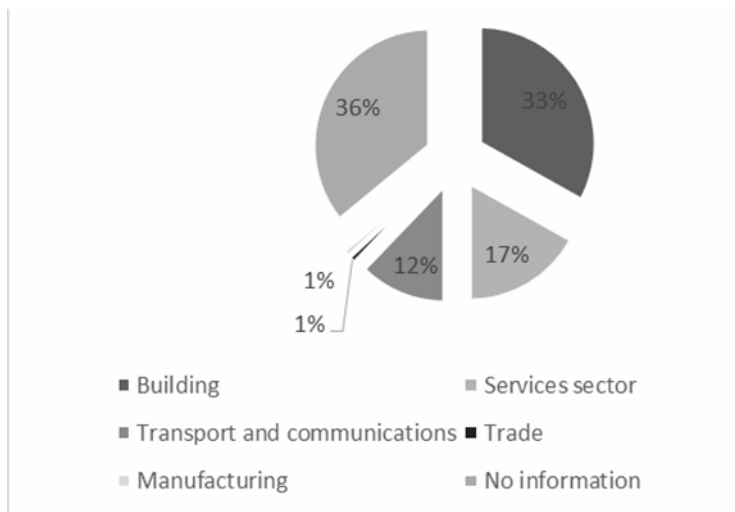

Fig. 8. Industry structure of employment of the migrant workers from Georgia working in the Russian Federation with work permits in 2014, percent [Federal Migration Service of Russia, 2015]

Despite the insignificant official number of migrant workers from Georgia to the Russian Federation, volumes of money transfers to the country made 789 million US dollars in 2013.¹ According to expert evaluations, migrant workers transferred to Georgia annually about 2,5 billion US dollars.² Money transfers supported many domozokhyaystvo and allowed to provide a subsistence minimum of a considerable part of the families involved in labor migration.

6. Recommendations for improvement of system of regulation of labor migration in the Russian Federation

Now the Russian Federation became the center of the Eurasian migratory subsystem. Economically it exceeds the countries of the former USSR on the potential and scales of economy and labor market. However, in the country such system of economy, which puts it into dependence on the attraction of cheap and foreign labor power deprived of civil rights, was created. Politically Russia shows interest in the strengthening of integration at the former Soviet Union, giving priority to the migration policy to interaction with the CIS countries. Geographically Russia is the next neighbor with whom they are connected by through transport connection for the majority of the countries of the former USSR. Evolution of structure of the Eurasian migratory system and emergence of the new centers of gravity of labor migrants (for example, the Republic of Kazakhstan) testify, that in the near future the direction of migratory flows in the former Soviet Union can be diversified, and Russia will face increase of the competition for manpower at the regional level. In these conditions development of strategically verified migration policy at the national level, development of the regional integration processes aimed at creation of total market of work, and activation on this basis of interstate mechanisms of migratory cooperation with exporting countries of a manpower become the vital task for Russia.³

¹ Pannossian R., *Courting a Diaspora: Armenia-Diaspora Relations since 1998*, International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations, Ed. by E. Ostergaard-Nielsen. Palgrave, 2003, P.143.

² *International Migration 2002*, United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York, 2003.

³ Ivakhnyuk I.V. *Evraziyskaya migratory system: theory and policy*. – M.: MAX. Press, 2008, P.12.

The conducted research shows that Russian Federation labor migration regulation system needs improvement. Now the state more fixes a flow of labor migrants, then adjusts them. The asynchronous mechanism of issue of allowing documents to labor, migrants, was a key lack of system of regulation till 2015: was to get work authorizations difficult in the conditions of bulky system of quoting, and the patent – it is rather straightforward. As a result from the moment of introduction of patents for work individuals (since July 1, 2010) in the Russian labor market had a dissonance between availability of work authorizations and patents and process of “overflow” of considerable part of foreign labor power in a segment of patents began. The system of quoting and the issue of work authorizations causes essential criticism because of “bureaucracy” and “opacity” in legal entities. Situations, when the application is submitted by one employer, are frequent, and another employer takes up the quota. In addition, to the employer who declared beforehand need for foreign workers, only refuse for the reasons of “exhaustion” of a quota. That is now quotas are not assigned to particular employers, not personified. Also, there is no unified register of allowances. Also, there is no unified register of quotas therefore it is impossible to check their actual exhaustion. It is some kind of a “black box”.

Lack of the mechanism of an objective assessment of the need for foreign labor power taking into account a national manpower is a primary reason for existence of an inefficient system of quoting of foreign labor authority in the Russian Federation. Even in such fundamental document as the Concept of the state migration policy (it is signed by the President of the Russian Federation V. V. Putin on June 12, 2012) it is rather not explicitly told that "Russia needs foreign labor power, and the system of its attraction needs improvement". Unfortunately, in the document the place of labor migration in the structure of migration and the national labor market is conceptually not designated. Also, the mechanism of substitution of labor migrants is not provided by a national manpower. Meanwhile it is a matter of principle, as in the country from 4 to 5 million officially registered unemployed persons. Now the system of accurate calculations of need for labor migrants taking into account national labor power on the basis of transparent system of quoting when quotas are assigned to particular employers, without the right of their resale is necessary for the Russian Federation. It is also a need to attract more actively on labor market of the foreign students who are trained and completed training in the Russian Federation

who represent the labor power, which is well adapted and prepared for the Russian labor market.

Some countries tried to make up for demographic losses and deficit of manpower by migrant workers. In the 1980th, there was a term “substituting” migration, which characterized the process of involvement of the migrant workers compensating the reduction of manpower. However, the "substituting" labor migration has ambiguous effects. In particular, the large-scale "substituting» migration brought a set of social, cultural and religious problems and the conflicts in the accepting societies. Therefore, the migration policy of host states became more selective and oriented to the involvement of highly qualified specialists and educational migrants. The Russian migration policy of Russia gradually is also transformed in this direction. In 2010 the order of involvement of highly skilled labor migrants was considerably simplified, opportunities for work of foreign students were expanded, discussions about need of liberalization of the mode of providing nationality for foreign entrepreneurs and investors began. However, yet all questions concerning the effective regulation of labor migration in Russia.

Migration policy logically has to follow from population policy of the state (The concept of demographic policy of the Russian Federation until 2025 was approved by the Presidential Decree Russian Federation in October 2007). In particular, the number of migrant workers has to be “attached” to parameters of the social, economic, and demographic development of Russia. Now migration policy of the Russian Federation forms without internal demographic and manpower reserves of the country (for example, possibilities of increase in birth rate, decline in mortality of the working-age population, use of labor potential of the unemployed, youth, pensioners, disabled people and other "reserve" groups of the Russian population). The number of necessary migrant workers is a matter of principle for migration policy of the country.

An important issue for the Russian Federation is the regulation of labor migration and prevention of its illegal component in the context of economic integration with countries of the source of migrant workers.

Economic integration within the Eurasian economic union is one of the main resources of strategic interaction of the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, Republic of Belarus, the Kyrgyz Republic, the Republic of Armenia. Economic integration within the Eurasian Economic Union is one of the primary resources of strategic interaction of the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, Republic of

Belarus, the Kyrgyz Republic, the Republic of Armenia and the Republic of Tajikistan. In 2013, the President V.V. Putin also suggested to include the Socialist Republic of Vietnam in the group. Economic integration serves as the basis for the development of labor migration between member countries of consolidation. In scales of the group the Russian Federation is host country, other states - donors of labor migrants. Labor migration is a form of real social and economic interaction between the countries of the former Soviet Union, promotes integration of the states. The economic integration of the countries is also promoted by the liberalization of foreign trade that, in turn, leads afterward to strengthening of a migratory exchange between group member countries. However, now regulation of labor migration in the countries of the group is performed separately, and sometimes asynchronously. Each country tries to regulate migration only in own interests. The sending countries try to ship outward the greatest possible number of labor migrants to get from them more money transfers. At best, the sending countries try to protect the rights of the citizens abroad. They do not stimulate the development of economy at the expense of a “tsunami of remittances” at all. Host countries (Russia and Kazakhstan) try to attract cheap labor power, periodically trying to limit its quantity and to influence its quality. However, in the conditions of a wide circulation of operation of labor migrants, corruption schemes of issue of quotas and work authorizations, absence of accurate need for a manpower, steps of host states are often politized, directed on unreasonable restrictions, are not always logical, consecutive and clear. If to follow idea and logic of integration between the group countries, the creation of labor market that regulation has to happen to proceed from common interests and the approved arrangements have to become one of the tasks. Labor migration can be one of the means of regulation of labor market of the Eurasian Economic Union [Ryazantsev S., Bogdanov I., and other, 2017, p. 40].

In the Eurasian Economic Union, it is offered to apply the approach to their law differentiated on the economy industries to strengthening of effects of employment and labor migration. Its essence consists in dividing policy for at least two sectors: “traded” and “the goods/services that are not traded”. For example, in 2014 in the Russian Federation 1137 thousand work authorizations were issued to migrant workers. About 57,2 thousand permissions, including to the processing productions – 20 thousand are the share of the “traded” goods/service; rural and forestry – 37,2 thousand. 786,9 thousand permissions, including in con-

struction – 336,7 thousand were the share of “the goods/service which are not traded”; to trade – 46,5 thousand; transport – 56,5 thousand; to the service industry – 347,2 thousand. Besides, in statistics about work authorizations of 313,3 thousand permissions were not differentiated on the economy industries [Federal Migration Service, 2015].

Regulation of labor migration and employment of the population in the sector of the “traded” goods (services) has to be most connected with commerce and investment cooperation. For example, the Russian Federation can “overcome” illegal migration and employment, first of all, in the field of production and processing of agricultural products, and not by deportation of illegal migrants, and by method of increase in investments into agro-industrial complex of the countries of central asia and transcaucasia which is a traditional sphere of application of work of inhabitants of these regions which fell into decay after collapse of the ussr. Now Russia owing to the dependence on agricultural import stimulates the creation of workplaces in the countries of the European Union, Turkey, Egypt, and Israel. Thus, the main flow of the illegal labor migrants occupied in the agricultural industry in the territory of Russia comes from Central Asia and Transcaucasia. It is possible to claim that at increase and effective uses of the russian investments for creation of agricultural production in the main donor countries of labor power possibly reduction of inflow of illegal migrants on the territory of Russia.

Methods of direct regulation of labor migration have to be applied to regulation of labor migration in sector "the goods (services) which are not traded" (construction, transport, sector of utilities, trade). As the need for labor migrants for these industries of the economy, apparently, will remain in the long term. However, the strategy of development of the economy in general and these sectors of the economy in particular has to be based on the basis of the idea of an increase in labor productivity and reduction of inefficient employment. Now in the Russian Federation jobs in these sectors remains to the extremely inefficient, and labor productivity low. It is much more profitable to employers to use work of cheap and undocumented labor migrants deprived of civil rights than to put in advanced technologies.

The direct mechanism of regulation of labor migration can look as follows. First, it is necessary to calculate needs of host countries, as the Russian Federation, for labor power based on the balance of manpower. Secondly, to define own opportunities (potential of employment of the unemployed, the studying youth, pensioners, the possibility of internal

migration of a manpower) and accurate needs for foreign labor migrants. Thirdly, to designate priorities of migration policy concerning the partner countries in the context of political and economic integration, and to sign interstate agreements on organized deliveries of labor power.

References:

- Arutyunyan L.A. (1999), *New tendencies of migration in Armenia, The Migratory situation in the CIS countries*, Moscow, Complex-Progress.
- Away from Azerbaijan, destination — Europe: Study of migration motives, routes and methods, IOM, 2001, P. 14.
- Data of Central Bank of Russia (http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=CrossBorder/Rem_countries_11.htm&pid=svs&sid=TGO_sp_post)
- Data of Federal Migration Service of Russia (Not published resource).
- Dyatlov V.I. (1999), *Caucasians in Irkutsk: the conflictogenic diaspora, Intolerance in Russia: old and new phobias*, Moscow, Carnage Center.
- International Migration 2002 (2003), New York, United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs.
- Ivakhnyuk I.V. (2008), *Eurasian migratory system: theory and policy*, Moscow, Max-Press, 2008.
- Lyange M. (1997), *Businessperson “Caucasian nationalities”*, Ogonek, № 2.
- Migration trends in Eastern Europe and Central Asia: 2001–2002 (2002), Review, Geneva, IOM, 2002.
- Pannossian R. (2003), *Courting a Diaspora: Armenia-Diaspora Relations since 1998*, International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations, Ed. by E. Ostergaard-Nielsen, Palgrave.
- Poloskova T.V. (2000), *New Diasporas in Russia (inside - and foreign policy aspects)*, Russia and its neighbors: problems of ethnic minorities, Moscow, Inion RAS.
- Ryazantsev S.V. (2000), *Ethnic entrepreneurship as form of adaptation of migrants*, Social sciences and present, № 5.
- Ryazantsev S.V. (2003), *Modern demographic and migratory portrait of the North Caucasus*, Stavropol, Servisshkola.
- Ryazantsev S., Bogdanov I., Dobrokhleb V., Lukyanets A. (2017), *Migration from Central Asia countries to Russia and Kazakhstan in the context of integration processes in the Eurasian Economic Union format*, Central Asia and the Caucasus, Journal of Social and Political Studies, Volume 18, Issue 1.
- The Census of Population 2010 (2015) (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/-perepis2010/croc/Documents/vol8/pub-08.04.pdf)
- Yunusov A.S. (2003), *Labor emigration from Azerbaijan: strategy of integration into labor markets and risks*, Labor migration in the CIS: social and economic effects, Ed. Zh.A.Zaionchkovskaya, Moscow.
- Work and employment in Russia 2015 (2016), Official statistic yearbook, Mos-

cow, Federal State Statistics Service, Statistic Yearbook (http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1139916801766)

Sergey V. Ryazantsev

*Corresponding Member of the Russian Academy Sciences,
Dr. (Economics),
Professor, Head of the Center for Social Demography,
Institute for Socio-Political Research of the RAS,
MGIMO-University (Moscow, Russian Federation)*

Elena E. Pismennaya

*Dr. (Sociology),
Professor, Senior Researcher of the Center for Social Demography,
Institute for Socio-Political Research of the RAS,
Financial University under Government of Russia (Moscow, Russian Federation),*

Labour Migration from Transcaucasia to Russia: Trends and Regulation

(Abstract)

The article examines the trends and peculiarities of labor migration from the countries of Transcaucasia to the Russian Federation. The legislative framework for regulating the process of labor migration from the given regions is analyzed. The socio-demographic structure of the flow of labor migrants and migration communities from Armenia, Azerbaijan, and Georgia to Russia has been revealed. Recommendations are proposed for improving regulation of labor migration in the interests of developing the Eurasian Economic Union.

Key words: labour migration, Transcaucasia, Russia, trends, regulation of migration, Armenia, Azerbaijan, Georgia

ავთანდილ სულაბერიძე

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა
და სოციოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი*

მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი საქართველოში

ქართველ მეცნიერთა მიერ დადგენილია, რომ როგორც საბჭოთა, ასევე პოსტსაბჭოთა პერიოდში სრულად არ წარმოებდა მიგრაციის და სხვა დემოგრაფიულ შემთხვევათა სრული აღრიცხვა.

1990-იან წლებში საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ცვლილებებს სტატისტიკის უწყებანი მოუშაადებელი შეხვდნენ, რასაც მოჰყვა მიგრანტთა და სხვა დემოგრაფიული შემთხვევების სტატისტიკური აღრიცხვის გაუარესება.

ამიტომაცაა, რომ ოფიციალური სტატისტიკის პარალელურად პროფ. გ.წულამის მეცნიერული ვარაუდები და გაანგარიშებანი მნიშვნელოვნად განსხვავდება საქსტატის შესაბამისი მაჩვენებლებსაგან.

მიგრაციის მონაცემთა შეფასებისას დემოგრაფიული და მიგრაციული გადასვლის თეორიებთან ერთად გამოყენებული იქნა „მიგრაციის ახალი ეკონომიკურ თეორიის“ მისადაგებული მოდელები, მიგრაციულ პროცესებზე მოქმედ ფაქტორთა უცხოელ და ქართველ მეცნიერთა¹ დეტერმინაციული ანალიზი, დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის დემოსოციოლოგიური გამოკვლევები და სხვა.

საქმე ისაა, რომ მეცნიერ-ექსპერტებისგან განსხვავებით, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურს, კანონმდებლობით, არ აქვს სახელმწიფო სამსახურებიდან ოფიციალურად მიღებული მიმდინარე სტატისტიკური ინფორმაციის გადაანგარიშების და შე-

¹ საქართველოს მიგრაციის ცალკეულ საკითხებზე მეთოდოლოგიური საკითხები განხილული აქვთ: გ.წულამეს, მ. ტუხაშვილს, ა.სულაბერიძეს, შ.წიკლაურს, ნ.ჭელიძეს, ი. ბადურაშვილს, ბ.ანდერსონს, ბ.კატუსს, ბ. სილვერს და სხვა.

ფასების უფლება. ამიტომ ის ეყრდნობა სახელმწიფო სამსახურების მიერ ოფიციალურად მიწოდებული ინფორმაციის კრებისით მონაცემებს, რაც დემოგრაფიულ ვითარებას არაზუსტად წარმოაჩენს.

მაგალითად, სათანადო ანალიზის საფუძველზე დადგინდა, რომ 1970 წლიდან დღემდე ჩატარებული მოსახლეობის აღწერებით მიღებული მოსახლეობის რაოდენობა აშკარად არ შეესაბამება აღწერათაშორის პერიოდებში ბუნებრივი მატებითა და გარე მიგრაციით გაანგარიშებულ მოსახლეობის რაოდენობას¹.

ამ თვალსაზრისით გამოვყოფთ 2002 წელს ჩატარებულ საქართველოს მოსახლეობის პირველ საყოველთაო ეროვნულ აღწერას². მისი შედეგი სპეციალისტების მიერ არაერთგვაროვნადაა შეფასებული. აღნიშნული კრიტიკული დამოკიდებულება ეფუძნება „ემიგრანტთა სააღწერო ფურცელს“, რომელმაც პრაქტიკულად სათანადოდ ვერ „იმუშავა“. მაგალითად, 2002 წლის აღწერის შედეგებიდან გამომდინარე, ემიგრანტების რაოდენობამ საქართველოდან შეადგინა 113,7 ათასი, მაშინ როცა სტატისტიკის დეპარტამენტის გაანგარიშებით გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ აღწერათაშორის პერიოდში (1989-2001წწ.) დაახლოებით 930 ათასი შეადგინა.

განსხვავებით საქსტატის ოფიციალური მონაცემისგან, შეფასებითი მონაცემებით 1960-2000 წლებში გარე მიგრაციის შედეგად საქართველოს მოსახლეობას დააკლდა 1404 ათასზე მეტი ადამიანი.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო საქართველოსათვის 1990-იანი წლები, როდესაც სხვადასხვა შეფასებით, საქართველოს მოსახლეობა გარე მიგრაციის შედეგად გაცილებით მეტად შემცირდა, ვიდრე წინა 30-წლიანი პერიოდის განმავლობაში. აღნიშნული შეფასებითი მონაცემებით 1990-2000 წლებში საქართველოს გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ 1989 წლის მოსახლეობის რაოდენობის 19% შეადგინა, ანუ თითქმის ყოველი მეხუთე ადამიანი წავიდა ქვეყნიდან³.

¹ საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული აღწერის შედეგები, 2003.

² Population of Georgia. Statistical collection, 2003, p.67.

³ G. Tsuladze. Demographic yearbook of Georgia 2015. Tbilisi, 2016; საქართველოს მოსახლეობა. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი, 2003, გვ.67.

1960-1991 წლებში საქართველოში მოსახლეობის მატებას ჰქონდა ადგილი, რაც 1992 წლიდან კლებით შეიცვალა. საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა 1960-1991 წლებში გაიზარდა 1099 ათასით, ხოლო 1992-2000 წლებში შემცირდა 882 ათასით.

პერიოდების მიხედვით მოსახლეობის საერთო მატებაში ბუნებრივ და მექანიკურ მოძრაობას (მიგრაციას) განსხვავებული წილი ჰქონდა. 1960-1991 წლებში მთელი განსახილველი პერიოდის განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებრივი მატება მცირდებოდა და პერიოდის ბოლოსათვის უკიდურესად შემცირდა, მისი მნიშვნელობა მაინც დადებითი იყო, ოდნავ ჭარბობდა გარე მიგრაციის უარყოფით სალდოს. ამიტომაც 1992 წლამდე მოსახლეობის ბუნებრივი მატების სიდიდის მეტობა გარე მიგრაციის უარყოფით სალდოზე ძირითადად განსაზღვრავდა საქართველოს მოსახლეობის საერთო მატებას. 1992 წლიდან კი, ერთი მხრივ, ბუნებრივი მატების მკვეთრმა შემცირებამ და, მეორე მხრივ, ემიგრაციის ინტენსივობის მნიშვნელოვანმა ზრდამ განაპირობა საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის მნიშვნელოვანი კლება.

ამდენად, საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობრივი ფორმირების ძირითად კომპონენტს 1960-1991 წლებში ბუნებრივი მატება, ხოლო 1992 წლიდან დღემდე გარე მიგრაცია წარმოადგენს¹, რასაც ნათლად გვიჩვენებს დიაგრამა 1.

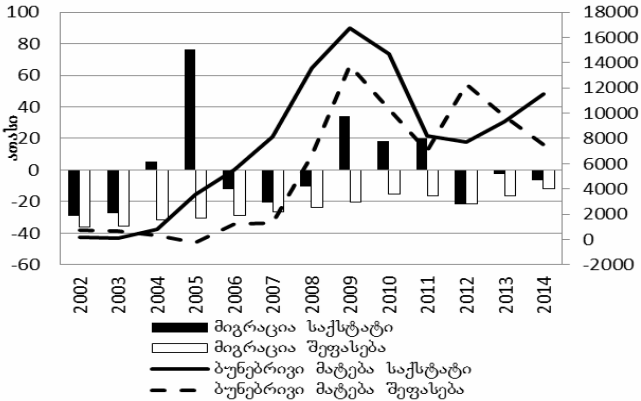
საქსტატისა და შეფასებითი მაჩვენებლების ასეთი განსხვავება, ისევ და ისევ მოსახლეობის დემოსტატისტიკური აღრიცხვის პრობლემებიდან მომდინარეობს. დიაგრამა 1 ადასტურებს, რომ 2002-2014 წლებში მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ საქსტატის მონაცემებით 100,0 ათასი კაცი, ხოლო შეფასებით 71,4 ათასი კაცი შეადგინა.

გარე მიგრაციული სალდო არასწორი აღრიცხვის გამო 2002-2014 წლებში, საქსტატის მონაცემებით, დადებითი იყო და 24 ათასი შეადგინა, ხოლო შეფასებით- უარყოფითი და – 314 ათასი კაცი შეადგინა. ამდენად, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის

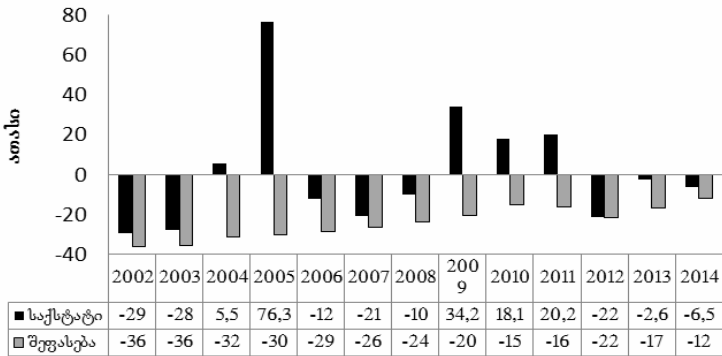
¹ მ. ტუხაშვილი. საქართველოს გარე მიგრაციული პრობლემები. ჟ. “მიგრაცია”, #1. თბილისი, 2007, გვ. 5-16; გ.წულაძე. ასულაბერიძე, ნ.მალაფერიძე. საქართველო და საერთაშორისო მიგრაცია ჟ. “მიგრაცია”, #3. თბილისი, 2009, გვ.29-35.

აღრიცხვასთან შედარებით ბევრად უფრო დამახინჯებულია გარე მიგრაციის აღრიცხვა (დიაგრამა 2).

დიაგრამა 1. მოსახლეობის საერთო მატების (კლების) კომპონენტები საქართველოში 2001-2014 წწ.¹

დიაგრამა 2. საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაციის სალდო 2002-2014 წწ.²

¹ ა.სულაბერიძე, გ.წულაძე, ვ.სულაბერიძე, ნ.გომელაური. დემოგრაფიულ შემთხვევათა სტატისტიკური აღრიცხვის პრობლემები საქართველოში. ჟ. „ეკონომისტი“, თბილისი, 2016. ტ. IX, გვ.11.

² გ.წულაძე, ა.სულაბერიძე, ნ.მაღლაფერიძე, გ.მამარდაშვილი. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება. გუშინ, დღეს, ხვალ. თბილისი, 2008, გვ. 103-106; G.Tsuladze. Demographic yearbook of Georgia 2015. Tbilisi, 2016, p.317.

მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობისგან განსხვავებით, მიგრაციის არაზუსტი აღრიცხვა, ძირითადად, არასწორი მეთოდოლოგიის შედეგია¹. კერძოდ, საზღვრის დაცვის დეპარტამენტი 2012 წლამდე აღრიცხავდა მხოლოდ ვიზიტორებს და შესაბამისი სტატისტიკური ბაზების არარსებობის გამო არ ხერხდებოდა ვიზიტთა ხანგრძლივობის და სხვა პარამეტრების გამოყოფა. რაც შესაძლებლობას მისცემდა საქსტატს სწორად აღერიცხა საერთაშორისო მიგრაცია.

როგორც სტატისტიკური მასალის შესწავლამ გვიჩვენა, მოსახლეობის ბოლო ორ აღწერათაშორის პერიოდში (2002-2014წწ.) საქსტატისა და შეფასებით მაჩვენებლებს შორის სხვაობიდან გამომდინარე, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის აღრიცხვისგან განსხვავებით, კუროზულად გამოიყურება მიგრაციის აღრიცხვის შედეგი. იგი 2005 წელს 14-ჯერ, 2009 წ. 16-ჯერ, ხოლო 2010 და 2011 წლებში 18-ჯერ აღემატება რეალურ მაჩვენებელს.

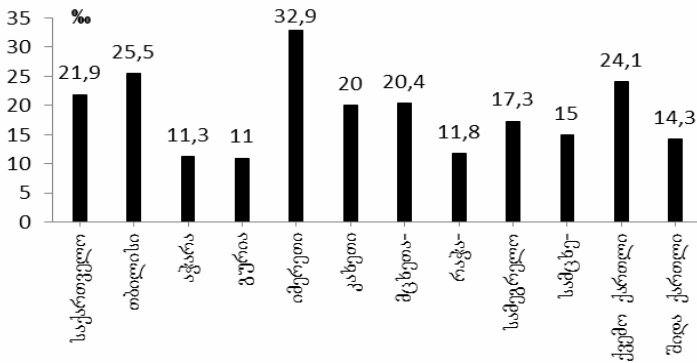
რაც შეეხება ქვეყნის შიგა მიგრაციის აღრიცხვას, პოსტსაბჭოთა პერიოდში იგი საერთოდ მოიშალა. მოსახლეობის ქვეყნის შიგნით გადაადგილება საერთოდ აღარ კონტროლდება და, შესაბამისად, არ აღირიცხება. ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, რეგიონებშიც მიგრაციის ძირითადი მიზეზები სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათისაა, თუმცა პოსტსაბჭოთა პერიოდში არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა პოლიტიკურ და სამხედრო მიზეზებს, აგრეთვე, ეკოლოგიურ ფაქტორსაც.

ემიგრაციის აღრიცხვის თაობაზე შეიძლება ვიმსჯელოთ 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის შედეგებიდანაც. ჩვენი აზრით, აღწერის მონაცემები ემიგრაციის შესახებ სრული არ არის, თუმცა გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა. იგი მოიცავს 2002-2014 წლების პერიოდს. მოცემული მონაცემებით ემიგრანტთა რიცხოვნობამ აღნიშნულ პერიოდში 88,5 ათასი შეადგინა. ამასთან ემიგრანტებში ქალები ჭარბობდნენ მამაკაცებს, ქალაქის მოსახლეობიდან მეტი იყო ემიგრაცია, ვიდრე სოფლიდან; უმრავლეს შემთხვევაში, ქალაქებიდან ქალი-ემიგრანტები ჭარბობდნენ მამაკაცებს.

რეგიონების მიხედვით ემიგრაციის ინტენსიურობა გამოსახულია დიაგრამაზე (დიაგრამა 3).

¹ გ.წულაძე. მონაცემები გარე მიგრაციის შესახებ 2004-2005 წწ.: რეალობა თუ ნონსენსი. ჟ. "მიგრაცია", #1, თბილისი, 2007, გვ.76-82.

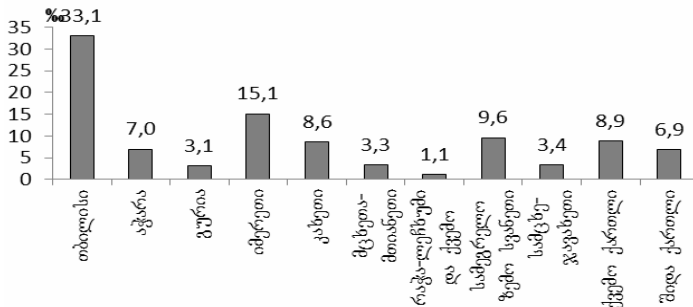
დიაგრამა 3. მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი გასვლის ინტენსივობის მიხედვით (%) საქართველოსა და რეგიონებში 2002-2014 წწ.¹

როგორც ვხედავთ, ყველაზე დიდი ემიგრაციის ინტენსიურობა იმერეთიდან, თბილისიდან და შემდეგ ქვემო ქართლიდან. ემიგრაციის დაბალი ინტენსიურობით კი გამოირჩევა გურია, აჭარა, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი.

საქართველოში შიგა მიგრაციაში მონაწილეობა მიიღო მილიონზე მეტმა ადამიანმა (იგულისხმება ყველა პირი, ვინც სიცოცხლის განმავლობაში შეიცვალა მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი საქართველოს ფარგლებში). ყველაზე მეტი შიგა მიგრანტი თბილისსა და შემდეგ იმერეთზე მოდის, ხოლო ყველაზე ცოტა – რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთზე.

დიაგრამა 4. შიგა მიგრანტების განაწილება (%) რეგიონების მიხედვით²

¹ საქართველოს მოსახლეობის 2014 საყოველთაო აღწერის მასალები.

² საქართველოს მოსახლეობის 2014 საყოველთაო აღწერის მასალები.

საქსტატის მიერ შემუშავებულმა გარე მიგრაციის აღრიცხვის ახლმა მეთოდისკამ (2012წ.) მნიშვნელოვნად შეამცირა გარე მიგრაციის არაზუსტი აღრიცხვა. სავარაუდოდ, იგი კიდევ უფრო გაუმჯობესდება. ემიგრანტისა და იმიგრანტის განსაზღვრის ახალი მეთოდოლოგიით, იმიგრანტად ჩაითვლება პირი, თუ: 1. მან გადმოკვეთა საქართველოს საზღვარი ბოლო 12 თვეში და სულ მცირე 183 დღე (შესაძლებელია ეს იყოს რამდენიმე შემოსვლის კუმულატიური ჯამი) იმყოფებოდა საქართველოს ტერიტორიაზე; 2. საქართველო არ იყო მისთვის მუდმივი საცხოვრებელი ქვეყანა, ე.ი. მას საქართველოს საზღვრებს გარეთ წინა 12 თვეში გატარებული აქვს სულ მცირე 183 დღე.

ემიგრანტად ჩაითვლება პირი, თუ 1. მან დატოვა საქართველო ბოლო 12 თვეში და სულ მცირე 183 დღე (შესაძლებელია ეს იყოს რამდენიმე გასვლის კუმულატიური ჯამი) იმყოფებოდა სხვა სახელმწიფოს ტერიტორიაზე; 2. საქართველო იყო მისთვის მუდმივი საცხოვრებელი ქვეყანა, ე.ი. მას ქვეყნიდან გასვლამდე წინა 12 თვეში საქართველოში გატარებული ჰქონდა სულ მცირე 183 დღე (ხანგრძლივობის კუმულატიური ჯამი).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს მოსახლეობა. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი. 2003. გვ.67.
2. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული აღწერის შედეგები. ნაწ. 1 საქსტატი. თბილისი, 2003.
3. საქართველოს მოსახლეობის 2014 საყოველთაო აღწერის მასალები.
4. სულაბერიძე ა., წულაძე გ., სულაბერიძე ვ., გომელაური ნ. დემოგრაფიულ შემთხვევათა სტატისტიკური აღრიცხვის პრობლემები საქართველოში. ჟ. „ეკონომისტი“, თბილისი, 2016. ტ. IX, გვ.14.
5. ტუხაშვილი მ. საქართველოს გარე მიგრაციული პრობლემები. ჟ. „მიგრაცია“, #1. თბილისი, 2007, გვ.5-16;
6. წულაძე გ., სულაბერიძე ა., მაღლაფერიძე ნ. საქართველო და საერთაშორისო მიგრაცია. ჟ. „მიგრაცია“, #3. თბილისი, 2009, გვ.29-35.
7. წულაძე გ. მონაცემები გარე მიგრაციის შესახებ 2004-2005 წწ.: რეალობა თუ ნონსენსი. ჟ. „მიგრაცია“, #1, თბილისი, 2007, გვ.76-82.
8. წულაძე გ., სულაბერიძე ა., მაღლაფერიძე ნ., მამარდაშვილი გ. (2008). საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება: გუშინ, დღეს, ხვალ. თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

9. Anderson B.A., Katus K., and Silver B.D. (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index* 60(1): 4-20. Doi: 10.2307/3645322.
10. Population of Georgia. Statistical collection, 2003, p. 67.
11. Sulaberidze A. *Distored migration terms: cui bono?* The Caucasus Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. V. 2. Issue 1. Sweden. 2008, p. 82.
12. Tsiklauri Sh. and Sulaberidze A.V. (2013). Qualitative and methodological aspects of population projections in Georgia. Georgian Population Prospects: 1950-2050. EUROSTAT international symposium “Demographic projections”. Rome. Italy. <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/Stats/documents/ece/ge.11./2013/wp7.1.pdf>
13. G. Tsuladze. Demographic yearbook of Georgia 2015. Tbilisi, 2016.

Avtandil Sulaberidze

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Director of the Institute of Demography and Sociology
Ilia State University*

Methodological Problems of Statistical Accounting of Migration and Its Result in Georgia

(Abstract)

In 1990s compared to the previous period decreased the completeness of the recording migrants. According to the law, Geostat does not have a right to re-calculate or re-estimate the statistical data receiving from the other governmental bodies. Geostat publishing the aggregated official statistical data receiving from the state bodies, which makes the migration indicators inaccurate.

Hence, alongside of the official statistics, alternative demo-statistics exist in the country and these two sources differ significantly.

It has been found that the number of population counted during the Population Censuses in 1970, 1979, 1989, 2002 and 2014 do not correspond to the number of population calculated from the natural increase and net-migration in the inter-census period.

The inaccurate accounting of the migration is largely the result of wrong methodology. Before 2012, the Border Police Department regis-

tered only visitors and due to the absence of relevant statistical databases the migrant parameters were not allocated, which precluded Geostat from providing the correct numbers of an international migrants.

Resulting on the difference between Geostat's and Estimated statistical data in the last inter-census period (2002-2014), unlike the registration of natural increase indicators, the level of unregistered migrants is extremely high, which is 14 times higher in 2005, 16 times – in 2009, and in 2010 and 2011 is 18 times higher than the real level.

After collapse of the Soviet Union (should be mentioned that there was not accurate accounting in the “Soviet period” as well) registration systems of the internal migrants deteriorated and do not registered any movement within the country.

Number of the internal migrants exceeds one million in the inter-census period from 2002 to 2014. The most internal migrants was found in Tbilisi and Imereti region, and the least in Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti region.

Starting from 2012, new methodology of out migration developed by Geostat has significantly reduced undesirable registration of migration and hopefully it will improve more.

შრომითი მიგრანტების მიერ თანხების რეპატრიაციის ბუნებისა და მასშტაბების შესახებ

(საქართველოსა და მისი სახმელეთო მეზობლების მაგალითზე)

მსოფლიოში გლობალიზაციის პროცესის ერთ-ერთ მკაფიო გამოხატულებას მოსახლეობის მობილურობის ზრდა და მიგრაცია, მათ შორის, სახელმწიფოთაშორისი მიგრაცია წარმოადგენს. 2015 წლის მდგომარეობით, მსოფლიოს მოსახლეობის 3,5% - დაახლოებით 244 მილიონი ადამიანი, თავის სამშობლოს ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდა (1960წ. – 72 მლნ, 1990წ. – 154 მლნ. 2000წ. – 175 მლნ კაცი) და ეს რიცხვი წლიდან წლამდე იზრდება. მიგრანტთა რაოდენობა მსოფლიოში 2000 წლის შემდეგ ორჯერ და მეტად გაიზარდა. ამასთან, მიგრანტთა რაოდენობის ზრდა მნიშვნელოვნად უსწრებს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის ზრდას მსოფლიოში. *მიგრაციის ძირითადი მიზეზი თანამედროვე მსოფლიოში გადაადგილების შესაძლებლობის გაიოლება და უკეთესი და უსაფრთხო საცხოვრისი პირობების ძიება ხდება, რაც შრომით მიგრაციას მიგრაციის მთავარ ფორმად და სახეობად აქცევს.* მიგრანტთა 73% შრომისუნარიან - 20-დან 64 წლამდე ასაკშია.¹ დღეისათვის მიგრანტთა რაოდენობა ქვეყნის მთელი მოსახლეობის ნახევარზე მეტს შეადგენს მსოფლიოს 15 ქვეყანაში და კიდევ 13 ქვეყანაში - 30% აღემატება.² ასევე, მსოფლიოს 12 ქვეყანაში ემიგრანტთა რაოდენობა ამ ქვეყანაში დე-ფაქტო მყოფი („დარჩენილი“) მოსახლეობის ნახევარზე მეტია.³

¹ <http://www.unfpa.org/migration>. საქართველოდან გასულთა 85% 20-50 წლის იყო, მაშინ როდესაც ამ ასაკობრივი ჯგუფის წილი ქვეყნის მოსახლეობაში მხოლოდ 43% შეადგენდა.

² Migration and Remittances Factbook 2016, p.18.

³ იქვე, გვ.20.

მიგრაციის მთავარი მიზეზებია პოლიტიკური არასტაბილურობა იმ ქვეყნებსა და რეგიონებში, საიდანაც წარმოიშობა მიგრაციული ნაკადები, კომუნიკაციის საშუალებების, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება და მიმღები ქვეყნების ლიბერალური კანონები. ყოველივე ეს მნიშვნელოვნად აიოლებს მიგრაციის პროცესს. შემთხვევითი არაა ისიც, რომ 171 მილიონი მიგრანტი (მათი საერთო რაოდენობის 71%) ჩასულია მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში, მათგან 124 მლნ (51%) – ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების (OECD) წევრ ქვეყნებში.¹ ამის საპირისპიროდ, მიგრანტთა მხოლოდ 25% მოდის საშუალოდ განვითარებულ ქვეყნებზე და მხოლოდ 4% – დაბალგანვითარებულ ქვეყნებზე.²

ამასთან, პირდაპირი კავშირის დამყარება ეკონომიკურ მდგომარეობასა და მიგრაციის ინტენსივობას შორის ნამდვილად არ შეიძლება - აქ გასათვალისწინებელია ადამიანთა თავისუფალი გადაადგილების შესაძლებლობაც. მაგალითად, მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე ჩრდილოეთ კორეაში კუბასთან შედარებით დაახლოებით 6-ჯერ ნაკლები იქნება, თუმცა მიგრაციის უარყოფითი სალდო კუბაში 91 (!)-ჯერ აღემატება ჩრდილოეთ კორეის ანალოგიურ მაჩვენებელს.

მიგრანტები არიან მსოფლიოს 240-ზე მეტ ქვეყანასა და ტერიტორიაზე³. ყველაზე მეტი მიგრანტი აშშ-შია - 47 მლნ ადამიანი. ეს ციფრი თითქმის 4-ჯერ აღემატება მიგრანტთა რაოდენობით მეორე-მესამე ადგილზე მყოფი გერმანიისა და რუსეთის მაჩვენებლებს (12-12 მლნ კაცი თითოეულში). მთლიანად, მიგრანტთა ნაკადების მიღების მასშტაბებით პირველ ათეულში მყოფ ქვეყნებზე⁴ მოდის 135 მილიონი მიგრანტი, ანუ მსოფლიო

¹ Migration Report 2015, p.5.

² იქვე

³ <http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL>

⁴ ზემოხსენებულ ქვეყნების გარდა ყველაზე მრავალრიცხოვანი მიგრანტების პირველ ათეულში შედის საუდის არაბეთი, გაერთიანებული სამეფო, კანადა, საფრანგეთი, ავსტრალია, ესპანეთი, იტალია.

მიგრანტთა 51,2%, მათ შორის, პირველ ხუთეულში - 90 მილიონი კაცი, ანუ 36,7%.

მიგრანტთა საერთო რაოდენობიდან დაახლოებით 60 მლნ ადამიანი *მიგრანტი* საკუთარი ნების საწინააღმდეგოდა¹ - ისინი იძულებულნი გახდნენ, საკუთარი საცხოვრებელი, სამშობლო დაეტოვებინათ საომარი მოქმედებების, კონფლიქტებისა და პირადი უსაფრთხოების პრობლემების გამო და ამიტომ ისინი *ლტოლვილთა* კატეგორიას მიეკუთვნებიან.

მიგრანტების რაოდენობა ჰიპოთეტურად ცალკეული ქვეყნის მოსახლეობად რომ წარმოვიდგინოთ, მაშინ მსოფლიოს მასშტაბით ის მეხუთე ადგილზე გავიდოდა ჩინეთის, ინდოეთის, აშშ-სა და ინდონეზიის შემდეგ; მხოლოდ აშშ-ში მყოფ მიგრანტთა რაოდენობა აღმოჩნდებოდა 29-ე ადგილზე მყოფი კენიისა და 30-ე ადგილზე მყოფ ესპანეთს შორის.

მიგრაცია მრავალი ფაქტორით განისაზღვრება, თუმცა მთავარი, როგორც უკვე ითქვა, ეკონომიკური მიზეზია. სწორედ ეკონომიკური ფაქტორებით არის საქართველოდან გასული მიგრანტების არანაკლებ ¾. დანარჩენ მიზეზებზე - *ოჯახების გაერთიანება, ეთნიკური მიგრაცია საკუთარ ისტორიულ სამშობლოში, სწავლის ან ჯანმრთელობის პრობლემების გამო* გასულთა რაოდენობის მხოლოდ ¼ მოდის.

მსოფლიო მიგრაციული სტატისტიკის მრავალწლიანი ანალიზი ადასტურებს შემდეგი კანონზომიერების არსებობას:

1. რაც უფრო ლიბერალურია საზოგადოება, მით უფრო მეტია მისი მოსახლეობის მობილურობა, მათ შორის, ადამიანთა სახელმწიფოთაშორისი მიგრაცია;
2. რაც უფრო მცირეა მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, მით უფრო მეტი მოტივაცია არსებობს ერთი ქვეყნიდან მეორეში შრომითი მიგრაციისათვის;
3. რაც უფრო მაღალია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე, მშპ-ის წარმოება მოსახლეობის ერთ სულზე,

¹ Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase
<http://www.unhcr.org/558193896.html>

მით უფრო ძლიერია ასეთ ქვეყანაში სხვა ქვეყნებიდან შრომითი მიგრანტების მოხვედრის მოტივაცია;

4. ქვეყნის დემოკრატიისა და თავისუფლების ხარისხისადმი უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ქვეყნიდან მიგრაციის მოტივაციის დონე და მიგრაციული ნაკადების ინტენსივობა;
5. ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის კვალობაზე ამ ქვეყნიდან განხორციელებულ მიგრაციულ ნაკადში მცირდება მიგრაციის ეკონომიკური და იზრდება არაეკონომიკური მოტივები.

ამასთან, შრომით მიგრანტთა მიერ კონკრეტული ქვეყნის არჩევანის განმაპირობებელი ფაქტორები ძირითადად ოთხია. მოგვყავს ისინი რანჟირების მიხედვით:

1. მიმღები ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე და სამუშაოს შოვნის ალბათობა;
2. ენობრივი ბარიერის დამღევისა და კულტურულ-მენტალური ადაპტირების შესაძლებლობა;
3. მიგრანტის პიროვნული უსაფრთხოების და სოციალური დაცულობის დონე (ქვეყანაში უცხოელთა მიმართ გამოხატული ტოლერანტობისა და/ან ქსენოფობიის გამოხატულება);
4. სამშობლოსთან გეოგრაფიული სიახლოვე.

თავისთავად, დამოუკიდებლად, *მიმღები ქვეყნის დემოკრატიის ხარისხი* არ წარმოადგენს შრომითი მიგრაციის განმსაზღვრელ ფაქტორს. მაგალითად, საუდის არაბეთი, რომელიც სრულებით არაა დემოკრატიული სახელმწიფო, მსოფლიოში მეორე ადგილზეა უცხოეთში შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული ფულადი გზავნილების მიხედვით (აშშ-ის შემდეგ). ამ ქვეყნიდან შრომითმა მიგრანტებმა 2015 წელს საკუთარ სამშობლოში 38,8 მლრდ აშშ დოლარი გადააგზავნეს, რაც ამ ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის 6%-ია.

აღნიშნულის ფონზე განსაკუთრებით საინტერესოა მიგრაციის მასშტაბები და ამაზე დაფუძნებული ფულადი ტრანზაქციები საქართველოში, აგრეთვე მის სახმელეთო მეზობლებში

(რუსეთი, თურქეთი, აზერბაიჯანი, სომხეთი), რომლებზეც მოდის როგორც ქართული ემიგრაციული ნაკადების მნიშვნელოვანი ნაწილი, ასევე საქართველოს საგარეო-სავაჭო ბრუნვის თითქმის 40 პროცენტს.

მსოფლიოში ფაქტობრივად არ მოიძებნება ქვეყანა, რომელსაც მიგრაციის მხოლოდ ერთი ფორმა (ემიგრაცია, იმიგრაცია) ჰქონდეს. როგორც წესი, მიგრაციის პროცესი წარმოადგენს მოძრაობას ორმხრივი მიმართულებით. განსხვავება აქ შეიძლება მხოლოდ მასშტაბებში - ემიგრაციის და იმიგრაციის ზომებში იყოს. საქართველო, ისევე როგორც მისი მეზობლები, ამ მხრივ გამონაკლისს არ წარმოადგენს (ცხრილი1).

მიუხედავად იმისა, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანაში გაიზარდა ეთნიკური ჰომოგენურობის დონე (სატიტულო მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში), ამის პარალელურად, ასევე მკვეთრად გაიზარდა სამივე რესპუბლიკიდან მიგრაციის მასშტაბები, რომლებიც 4-5-ჯერ აღემატებოდა ამ ქვეყნებში შემოსულთა (იმიგრანტთა) რაოდენობას.

ცხრილი 1. მიგრაციული ნაკადები საქართველოსა და მის სახმელეთო მეზობლებში 2015 წლის დეკემბრის მდგომარეობით¹

	მიგრანტები (ათასი კაცი)			ადგილი მსოფლიოში	
	ემიგრანტი	იმიგრანტი	იმიგრანტი %-ით ემიგრანტებთან	ემიგრანტთა რიცხოვნობით	იმიგრანტთა რიცხოვნობით
საქართველო	838	169	20.2	77	114
აზერბაიჯანი	1147	264	23.0	53	91
სომხეთი	937	191	20.4	66	110

¹ Total Immigrant and Emigrant Populations by Country. - <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/total-immigrant-and-emigrant-populations-country>

თურქეთი	3114	2965	95.2	19	19
რუსეთი	10577	11643	110.1	3	3

შრომითი მიგრანტები არა მარტო მკვიდრდებიან ახალ ქვეყანაში, არამედ აქტიურად ებმებიან ამ ქვეყნების ეკონომიკურ ცხოვრებაში, ხოლო მათი შთამომავლები, სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც. მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, შრომითი მიგრანტები ფულად გზავნილებს მსოფლიოს 170-ზე მეტი ქვეყნიდან ახორციელებენ, თუმცა ასეთი გზავნილების თითქმის 9/10 30 ქვეყანაზე მოდის (მათ შორის აშშ-ზე - 15%-ზე მეტი)¹. ბოლო ათი წლის განმავლობაში შრომითი მიგრანტების მიერ სამშობლოში რეპატრირებული თანხების მოცულობა ყოველწლიურად საშუალოდ 10%-ით იზრდებოდა. 2015 წელს მათ მიერ სამშობლოში გადარიცხულმა თანხამ 582,4 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც შესაბამისი მოცულობის მშპ-ის შემთხვევაში, საკმარისი იქნებოდა ადგილის დასაკავებლად საუდის არაბეთსა და არგენტინას შორის (შესაბამისად, მე-20 და 21-ე ადგილები). აღნიშნული გზავნილების ნახევარზე მეტი (51,6%) მოდის მსოფლიოს 10 ქვეყანაზე. ამ მხრივ რეკორდსმენია ინდოეთი, რომელმაც 2015 წელს უცხოეთიდან მიიღო თითქმის 68,9 მლრდ აშშ დოლარის გზავნილი. მეორე ადგილზეა ჩინეთი (63,9 მლრდ აშშ დოლარი), მესამეზე - ფილიპინები (28,5 მლრდ აშშ დოლარი). სულ მსოფლიოს 82 ქვეყანა იღებს მილიარდ აშშ დოლარზე მეტ ფულად ტრანზაქციას უცხოეთიდან შრომითი მიგრანტების მიერ. მეორე მხრივ, მსოფლიოს 40-ზე მეტი ქვეყნიდან ამ ქვეყნებში დასაქმებული შრომითი მიგრანტები ყოველწლიურად ერთ მილიარდ აშშ დოლარზე მეტ ტრანზაქციას ახორციელებენ საკუთარ სამშობლოში, მათ შორის 12 ქვეყნიდან - 10 მილიარდ აშშ დოლარზე მეტი თანხის ტრანზაქციას.

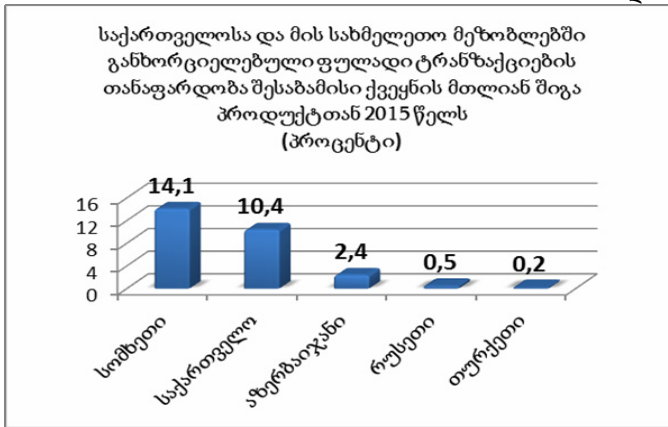
მსოფლიოში შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული ფულადი გზავნილების მშპ-სთან თანაფარდობით ყველაზე „მოწინავე“ ქვეყნები არიან: ნეპალი (32.3%), ლიბერია

¹ <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>

(31.2%), ტაჯიკეთი (28.8%).¹ საქართველოს მაჩვენებელი თითქმის 2-ჯერ ჩამორჩება მეზობელი სომხეთის მაჩვენებელს და მსოფლიოს 180 ქვეყანაში მოცულობით 68-ე, ხოლო რეპატრირებული თანხების თანაფარდობით მშპ-თან (10,4%) - 26-ე ადგილზე იმყოფება.

ზოგადად, ფულადი გზავნილების ქვეყნის მთლიან შიგა პროდუქტთან თანაფარდობით შეიძლება ვიმსჯელოთ ამ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის მდგომარეობაზე. ამ ორ ფაქტორს შორის არსებობს უარყოფითი კორელაცია. აღნიშნულის გათვალისწინებით, საქართველოს მდგომარეობა საკუთარი მეზობლების ფონზე, სომხეთის გარდა, არც თუ ისე სახარბიელოდ გამოიყურება (დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1

როდესაც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას ახასიათებენ, მის დემოგრაფიულ ასპექტში ყურადღება მახვილდება მიგრაციის ინტენსივობასა და მის მასშტაბებზე. ადამიანური რესურსების, მით უფრო შრომისუნარიანი, კვალიფიციური, რეპროდუქციულ ასაკში მყოფი ადამიანების გასვლა პრობლემებს უქმნის ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და საზო-

¹ <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html#Remittances>

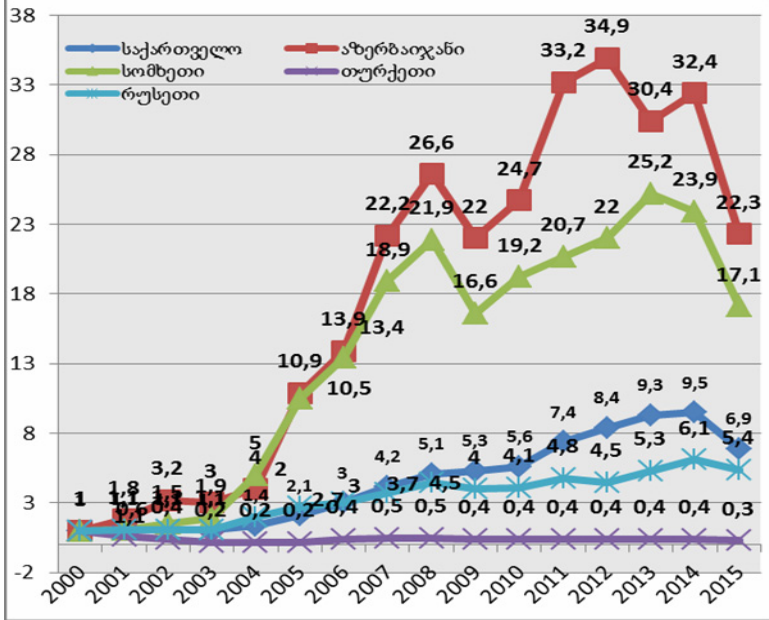
გადოების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მდგრადობას. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 1,7 მლნ კაცით (1990 წლის 5424,4 ათასიდან 2016 წლის 3720,4 ათასამდე), ანუ 31,4%-ით. ამავე დროს, მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, 1997-2016 წლებში (უფრო ადრინდელი მონაცემები აღრიცხვიანობას გამო არ მოიპოვება) საქართველოში შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების მოცულობამ 17,7 მლრდ აშშ დოლარია - იმავე პერიოდში საქართველოში წარმოებული მთლიანი შიგა პროდუქტის ჯამური მაჩვენებლის 9,9%.

საქართველო და მისი სამხრეთ კავკასიელი მეზობლები (სომხეთი, აზერბაიჯანი) გამოირჩევიან მიგრაციის მაღალი ინტენსივობით, დიდია უცხოეთიდან შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების თანაფარდობა ამ ქვეყნებში შექმნილ მთლიან შიდა პროდუქტთან.

ამასთან, 2000 წლის შემდეგ საქართველოს ყველა მეზობელმა ქვეყანამ (თურქეთის გარდა) მნიშვნელოვნად გაზარდა უცხოეთიდან მიღებული ფულადი გზავნილების მოცულობა, რაზეც წარმოდგენას გრაფიკი 1 იძლევა.

2000 წლის შემდეგ შრომითი მიგრანტების მიერ საზღვარგარეთიდან საქართველოში განხორციელებულმა ფულადმა ტრანზაქციებმა საქართველოს 2016 წლის მშპ-ის მოცულობას 1,2-ჯერ და მეტად გადააჭარბა. მთლიანად კი სამხრეთ კავკასიაში ოცდამეერთე საუკუნეში შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებულმა ტრანზაქციებმა 52 მლრდ აშშ დოლარს მიაღწია. ეს თანხა პანამის ან ეკვადორის 2015 წლის მშპ-ის ექვივალენტურია. ამასთან, შრომითი მიგრანტების მიერ უცხოეთიდან სამშობლოში განხორციელებული გზავნილების მოცულობა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ამ სახელმწიფოთა ეკონომიკური პოტენციალის უკუპროპორციულია: სამხრეთ კავკასიაში მშპ-ის მოცულობით პირველ ადგილზე აზერბაიჯანია (53.0 მლრდ აშშ დოლარი), მას საქართველო მისდევს (16.5 მლრდ აშშ დოლარი), ბოლო ადგილზე კი სომხეთია (11.6 მლრდ აშშ დოლარი).

გრაფიკი 1. ქვეყნიდან გასული შრომითი მიგრანტების მიერ სამშობლოში განხორციელებული ფულადი გზავნილები 2000-2015 წლებში (2000 წ. = 1)

უცხოეთიდან განხორციელებული ფულადი რემიტანსებით კი, მსოფლიო ბანკის ბოლო (2015წ.) მონაცემებით, პროპორცია საპირისპიროა: სომხეთი- 1.5 მლრდ აშშ დოლარი, საქართველო- 1.46 მლრდ აშშ დოლარი, აზერბაიჯანი- 1.3 მლრდ აშშ დოლარი. რაც შეეხება, საზღვარგარეთ ამ ქვეყნებიდან განხორციელებულ რემიტანსებს, მათი 76% აზერბაიჯანზე მოდის. მთლიანად, 2000 წლის შემდეგ სამხრეთ კავკასიაში შემომავალი და გამავალი რემიტანსების სტრუქტურაზე წარმოდგენას ცხრილი 2 იძლევა.

მოსახლეობის რიცხოვნობის გათვალისწინებით, ერთ სულზე შრომითი მიგრანტების მიერ უცხოეთიდან გადმოგზავნილი ფულადი სახსრებით კავკასიაში უპირობო ლიდერი სომხეთია. 2010 და მომდევნო წლებში ეს მაჩვენებელი საშუალოდ 500-700 დოლარის ფარგლებში მერყეობდა. საქართველოში იგივე მაჩვენებელი იმავე პერიოდში მერყეობდა 266-532 აშშ დოლარის ფარგლებში.

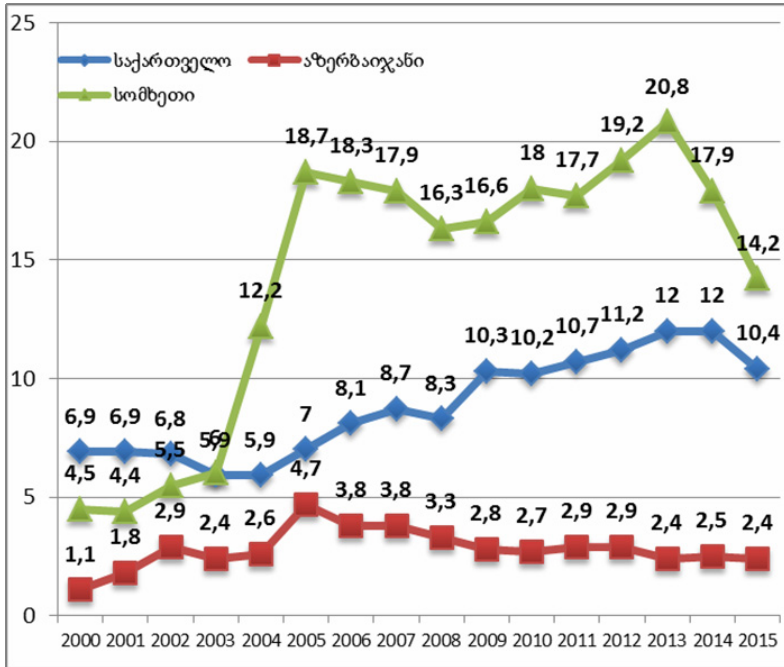
ცხრილი 2. ფულადი გზავნილების სტრუქტურა სამხრეთ კავკასიაში 2001-2015 წლებში (მლნ აშშ დოლარი)

	გადმოგზავნილია		გაგზავნილია	
	სულ	%	სულ	%
სამხრეთი კავკასია	50341	100.0	16494	100.0
საქართველო	15061	29,9	790	4,8
აზერბაიჯანი	16279	32.3	12505	75,8
სომხეთი	19046	37.8	3199	19,4

ფულადი გზავნილების სიდიდე და მისი დინამიკა საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა შრომითი მიგრაციის მასშტაბებსა და ეფექტიანობაზე. ამასთან, არანაკლებ საინტერესოა აღნიშნული კატეგორიის ფულადი გზავნილების თანაფარდობა შესაბამისი ქვეყნის მთლიან შიგა პროდუქტთან და მოსახლეობის მთლიან ფულად შემოსავალთან. აღნიშნული თანაფარდობები განსაკუთრებით აქტუალური სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისთვისაა, რომელთა მოსახლეობის კეთილდღეობაში უცხოეთიდან განხორციელებულ გზავნილებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. რაც შეეხება საქართველოს ორ დიდ მეზობელს - რუსეთსა და თურქეთს - მათ მშპ-სთან მიმართებაში უცხოეთიდან განხორციელებული ფულადი გზავნილების მოცულობა ერთ პროცენტზე ნაკლებია.

როგორც ზემოთ მოტანილი გრაფიკიდან ჩანს, საქართველოში უცხოეთიდან გადმოგზავნილ ფულად რემიტანსებს ბოლო დრომდე აღმავალი ტენდენცია ჰქონდათ თავისი მეზობლებისაგან განსხვავებით, რომელთაგან ერთის (აზერბაიჯანი) მაჩვენებელი ფაქტობრივად, მთელი პერიოდის მანძილზე უცვლელი, ხოლო მეორისათვის (სომხეთი) დამახასიათებელი იყო მკვეთრი ზრდა და მაღალ დონეზე ყოფნის თითქმის 9-წლიანი (2005-2013 წწ.) პერიოდი, რომელიც შემდეგ ისევ მკვეთრი შემცირებით ჩანაცვლდა. ბოლოდროინდელი მდგომარეობით, საქართველოს მიხედვით ფულადი გზავნილების თანაფარდობა მშპ-თან 4-ჯერ და მეტად უფრო მაღალია აზერბაიჯანის ანალოგიურ მაჩვენებელთან, მაგრამ 1,4-ჯერ ჩამორჩება სომხეთის მაჩვენებელს.

გრაფიკი 2. საზღვარგარეთიდან სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების თანაფარდობა შესაბამისი ქვეყნის მთლიან შიგა პროდუქტთან 2000-2015 წლებში (%)

2000 წლის მომდევნო პერიოდში აღნიშნული შეფარდებითი მაჩვენებლები ზრდის მკაფიოდ გამოხატული ტენდენციებით ხასიათდება.

ამის გარდა, ბოლო წლებში საზღვარგარეთიდან საქართველოში განხორციელებულ რემიტანსებში გამოიკვეთა საყურადღებო ტენდენცია, რაც არსებით გავლენას ახდენს ფულადი გზავნილების შიდა ერთობლივი მოთხოვნის ფორმირების ეფექტზე. ამ ეფექტს სამომხმარებლო და საინვესტიციო ასპექტით მნიშვნელოვნად აკნინებს საქართველოდან განხორციელებული ფულადი გზავნილების სწრაფი, უფრო სწორედ, საზღვარგარეთიდან საქართველოში განხორციელებული გზავნილებთან შედარებით უფრო სწრაფი, წინმსწრები ზრდა. 2010

წელთან შედარებით 2015 წელს საქართველოში განხორციელებული ფულადი გზავნილები გაიზარდა მხოლოდ 23,5%-ით, მაშინ როდესაც საქართველოდან საზღვარგარეთ განხორციელებული გზავნილების მოცულობა გაიზარდა თითქმის 74,5%-ით. აღნიშნულის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილია რემიტანსების დინამიკის ანალიზისას აქცენტი ქვეყანაში გადმოგზავნილი ფულადი სახსრების დინამიკიდან თანდათან გადავიტანოთ გადმორიცხვებსა და გადარიცხვების სხვაობის, სალდოს დინამიკაზე. ეს საშუალებას მოგვცემს უფრო ადეკვატურად შევაფასოთ ქვეყანაში შემოსული ფულადი რესურსების მოცულობის მაკროეკონომიკური გამოყენებითი დატვირთვა.

საქართველოში მაღალია ქვეყანაში შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული გზავნილების თანაფარდობა მოსახლეობის ფულად შემოსავლებთან. აღნიშნული მაჩვენებელი გაიზარდა 2000 წლის 22,8%-დან 2015 წლის 28,9%-მდე (2014წ. – 32,1%). რომ არა აღნიშნული გზავნილები, სიღარიბის ოფიციალური ზღვრის მიღმა მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა საქართველოში დაახლოებით 15 პროცენტული პუნქტით უფრო მეტი იქნებოდა.

იმის გამო, რომ ქვეყნები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ეკონომიკური განვითარების დონით, მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული მშპ-ით, განხორციელებული ტრანზაქციების ერთი და იგივე მოცულობა (ქვეყანაში ან ქვეყნიდან) მოსახლეობის აბსოლუტურად განსხვავებული რიცხოვნობის მიხედვით წარმოებული მშპ-ის ეკვივალენტური იქნება.

საქართველოში 2015 წელს უცხოეთიდან გადმოგზავნილი თანხა ეკვივალენტურია ქვეყანაში თითქმის 390 ათას ადამიანზე წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქტისა, საქართველოდან უცხოეთში გადაგზავნილი თანხა კი - მხოლოდ 45,5 ათას ადამიანზე საშუალოდ წარმოებული მშპ-სა.

ცხრილი 3. ფულადი გზავნილები, როგორც მოსახლეობის განსაზღვრულ რაოდენობაზე წარმოებული მშპ-ის ეკვივალენტური სიდიდე 2015 წელს¹

	მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე, მიმდინარე ფასებით, აშშ დოლარი	ფულადი გზავნილები ქვეყნიდან		ფულადი გზავნილები ქვეყანაში	
		სულ - მლნ აშშ დოლარი	შესაბამისი ქვეყნის რამდენი ადამიანის წლიური მშპ-ის ეკვივალენტურია (ათასი კაცი)	სულ - მლნ აშშ დოლარი	შესაბამისი ქვეყნის რამდენი ადამიანის წლიური მშპ-ის ეკვივალენტურია (ათასი კაცი)
საქართველო	3754.8	171	45.5	1459	388.6
აზერბაიჯანი	5739.4	1293	225.3	1270	221.3
სომხეთი	3521.4	364	103.4	1491	423.4
თურქეთი	9186.4	850	92.5	1395	151.9
რუსეთი	9243.3	19700	2131.3	6870	743.2

როგორც მოტანილი მონაცემები ადასტურებენ, საქართველოს ყველა მეზობელს, რუსეთის ფედერაციის გარდა, შრომითი მიგრანტების მიერ განხორციელებული ფულადი გზავნილების დადებითი სალდო აქვთ (შემოსული თანხა აჭარბებს ქვეყნიდან განხორციელებულ გზავნილებს). ამასთან, აღნიშნული მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან - საქართველო, სომხეთი და თურქეთი - უპირატესად რეციპიენტი (მიმღები) ქვეყნები არიან, აზერბაიჯანი - თანაბრად და დონორიცა და რეციპიენტიც, ხოლო რუსეთი - უპირატესად დონორი ქვეყანაა. რუსეთიდან 2000 წლის შემდეგ დროინდელ პერიოდში შრომითმა მიგრანტებმა თავიანთ სამშობლოში გადაგზავნეს 272 მილიარდ აშშ დოლარზე მეტი², რაც პაკისტანის 2015 წლის მთლიანი შიგა პროდუქტის ეკვივალენტური სიდიდეა.

¹ ფულადი გზავნილები საქართველოდან - საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით; დანარჩენი მონაცემები და შესაბამისი გაანგარიშებები - მსოფლიო ბანკის მონაცემების საფუძველზე.

² <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDEC/PROSPECTS/0,,contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html#Remittances>

განსაკუთრებით უნდა ითქვას რუსეთის როლზე საქართველოდან გასულ შრომით მიგრანტების რიცხოვნობასა და საქართველოში განხორციელებულ ფულად გზავნილების კუთხით.

მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთს ოკუპირებული აქვს საქართველოს ტერიტორიის 1/5, აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ თავისი ჯარის ყოფნით ყოველმხრივ ხელს უშლის საქართველოს ამ ორი ტერიტორიის რეინტეგრაციას სახელმწიფოებრივ სხეულთან, გეოგრაფიული სიახლოვის, ენობრივი ბარიერის ფაქტობრივი არარსებობისა და ადამიანთაშორისო ინტენსიური კავშირების გამო საქართველოდან შრომითი მიგრაციის მთავარი ტალღა ორი ათეული წლის მანძილზე რუსეთზე მოდიოდა. 1990-იანი წლების შუახანებიდან ვიდრე 2000-იანი წლების შუა ხანებამდე რუსეთზე მოდიოდა შრომითი მიგრანტების დაახლოებით 70%. მათ მიერ ფულადი გზავნილების ასეთივე მაღალი დონე ნარჩუნდებოდა კიდევ უფრო დიდხანს - 2010-იანი წლების დასაწყისამდე, ანუ საქართველოში განხორციელებული ფულადი გზავნილების მთავარი დონორი ამ წლების მანძილზე იყო (და რჩება) რუსეთი. - მისმა ჯამურმა სიდიდემ ამ საუკუნეში 6,8 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა - უცხოეთიდან საქართველოში განხორციელებული ტრანზაქციების 51,4%. ცალკეულ პერიოდებში (2008-2010 წლებში) რუსეთიდან განხორციელებული ფულადი გზავნილები საგრძნობლად აღემატებოდა საქართველოში მთელი მსოფლიოდან (მათ შორის, რუსეთის ჩათვლით) განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობასაც.

ამასთან ერთად, ბოლო წლებში ეკონომიკური კრიზისისა და რუსული რუბლის აშშ დოლართან დევალვაციის ფონზე იკვეთება რუსეთის როლის მკვეთრი შემცირება უცხოეთიდან საქართველოსკენ წამოსულ რემიტანსებში. ბოლო მონაცემებით (2016წ.), მის წილად მოდის საქართველოში შემოსული ფულადი გზავნილების მხოლოდ 34,3%, რაც ათი წლის წინანდელზე თითქმის 2-ჯერ ნაკლებია. 2016 წელს 2010 წელთან შედარებით რუსეთიდან საქართველოში განხორციელებული რემიტანსების აბსოლუტური მოცულობა შემცირდა 1,4-ჯერ, ხოლო სალდო

რუსეთიდან საქართველოში გადმოგზავნილ და საქართველო-დან რუსეთში განხორციელებულ რემიტანსებს შორის - 1,7-ჯერ. დაწყებული 2015 წლიდან, რუსეთის წილი საქართველო-დან უცხოეთში განხორციელებულ ფულად გზავნილებში გაცილებით მეტია, ვიდრე უცხოეთიდან საქართველოში განხორციელებულ ფულად გზავნილებში (2016 წ. შესაბამისად, 45% და 34,3%). აღნიშნულს არა აქვს მხოლოდ წმინდა სტატისტიკური ან შემეცნებითი დატვირთვა: 2016 წელს რომ ფულადი გზავნილები რუსეთიდან საქართველოში 3 წლის წინანდელ დონეზე მაინც ყოფილიყო, ლარი/დოლარის ოფიციალური კურსის გათვალისწინებით, ეს საქართველოს მაცხოვრებლებს დაახლოებით ერთი მილიარდი ლარით (მოსახლეობის ერთ სულზე - დაახლოებით 270 ლარით) მეტ განკარგვად შემოსავალს მოუტანდა.

ამის გარდა, ბოლო წლებში საზღვარგარეთიდან საქართველოში განხორციელებულ გზავნილებთან შედარებით უფრო სწრაფი, წინსწრები ზრდა საქართველოდან უცხოეთში განხორციელებული გზავნილებისა განსაკუთრებით იგრძნობა რუსეთის მიმართულებით. ამჟამად რუსეთიდან საქართველოში გადმორიცხულ ყოველ 100 დოლარზე მოდის საქართველოდან რუსეთში გადარიცხული 22 დოლარზე მეტი, 2012 წლის 4,7 დოლარის ნაცვლად (საშუალოდ დანარჩენ მსოფლიოსთან 2016 წ. - 14,1 დოლარი).

რუსეთიდან რემიტანსების შემცირებაზე განმსაზღვრელ გავლენას ახდენს მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ფასის დონე და ამ დონის წინა წლებთან შედარებით მნიშვნელოვანი შემცირების გამო რუსული რუბლის დეველვაცია. მრავალწლიანი დაკვირვება იძლევა საფუძველს ნავთობის ფასსა და რუსეთიდან საქართველოში განხორციელებულ ფულადი გზავნილების სიდიდეს შორის გარკვეული კორელაციის დასაფიქსირებლად: ბარელი ნავთობის ყოველი ერთი დოლარით ცვლილებისას რუსეთიდან საქართველოში განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციები იმავე მიმართულებით იცვლება დაახლოებით 6 მლნ აშშ დოლარით. - ნავთობზე ფასის მატებისას გზავნილების მოცულობა იზრდება, ხოლო შემცირებისას, პირიქით - კლებულობს.

ვაქტია, რომ ფულადი გზავნილების ზრდის დინამიზმი და მასშტაბები მას სულ უფრო მეტად აქცევს რეციპიენტი ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან და ანგარიშგასაწევ ფაქტორად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. International Migration Report 2015 Highlights. Migration. <http://www.unfpa.org/migration>
2. International migrant stock, total - <http://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL>
3. Total Immigrant and Emigrant Populations by Country. - <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/total-immigrant-and-emigrant-populations-country>
4. <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>
5. <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>
6. http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf
7. საქართველოს ეროვნული ბანკის, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა და მსოფლიო ბანკის შესაბამისი მონაცემები.

**The Nature and Scale of Repatriation Money
of Migrant Workers**

(On the example of Georgia and its land neighbors)

(Abstract)

The number of migrants in the world is increasing faster than the population number and nowadays it is 244 million people. To imagine them hypothetically as population of other country, than by the quantity it will be on the 5th place (after China, India, USA and Indonesia). By the growth of migrants it is simultaneously increased the amount of migrant workers' transferred money (remittance) to their homeland. According to every country of the world, there are migration flows, though there is difference between the scale of emigration and immigration. Georgia and its neighborhood countries in the South Caucasus are primarily emigration flow countries, but as to Russia and Turkey, they are characterized by more or less balance intensity of Emigration and Immigration flow. Remittance ratio of Georgian migrant workers to country GDP is 10.4 percentage, what is 4 times more than Azerbaijan same index, though it lags behind by 1.4-times to the same index of Armenia. In the last 10 decades, the amount of mentioned remittance in Georgia consisted almost 18 billion USD. The size of remittance per capita fluctuates between 250-500 US dollars in the last years. Large number of migrant workers from Georgia is gone out to Russian Federation. The most remittance are received from this country in Georgia, although as the migration flow to Russia, as the share of remittance received from Russian to Georgia has been declining over the last years. In Georgia received remittance is equal to GDP value calculated on 1.5 Million residents. As to the amount of remittance gone out from Georgia accordingly is equal to GDP value calculated on 45 thousand residents.

მურმან ცარციძე

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი*

ნათელა ლაცაბიძე

*ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პერსონალის მართვის დეპარტამენტის უფროსი*

„მთავარი ძალა, რაც გამარჯვებას ანიჭებს ერს
საარსებო ბრძოლაში, არის ცოდნა, განათლება“
იაკობ გოგებაშვილი

შრომის ბაზარი და პროფესიული განათლების სისტემა საქართველოში

საქართველოს სიღარიბისა და ქრონიკული უმუშევრობის დამღევა კვლავაც უმთავრეს გამოწვევად რჩება¹. ეს მაშინ, როცა ბოლო წლებში ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით გარკვეული პოზიტიური ძვრები განხორციელდა. სიღარიბისა და უმუშევრობის დონის მინიმუმამდე შემცირება შეუძლებელი იქნება თანამედროვე ცივილიზებული საბაზრო გარემოსა და

¹ 2006 წლიდან 2016 წლის ჩათვლით ქვეყნის მოსახლეობის სიღარიბის მაჩვენებლები მედიანური მოხმარების 60%-ისა და 40%-ის მიმართ შესაბამისად საშუალოდ 22,1%-სა და 9,1%-ს შეადგენდა (ფარდობითი სიღარიბე). საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს სოციალური მომსახურების სააგენტოს მონაცემებით სიღარიბის ზღვარს ქვევით მყოფი, ანუ საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობის წილი (რეგისტრირებული სიღარიბე) მოსახლეობის საშუალოწლიურ რიცხოვნობასთან მიმართებაში 10,1%-დან (2015 წელი) 12,4%-მდე (2016 წელი) გაიზარდა. 2000-2016 წლებში უმუშევრობის დონე ქვეყანაში 10,3%-დან (2000 წელი) 11,8%-მდე მერყეობდა (2016 წელი), ხოლო მაქსიმალურ დონეს-16,9%-ს მან 2009 წელს მიაღწია.

მისი შესაბამისი ინფრასტრუქტურის ფორმირების გარეშე. ამ სისტემაში კი წამყვანი ადგილი შრომის ბაზარს განეკუთვნება. სწორედ შრომის ბაზარი უნდა გახდეს ქვეყნის ინკლუზიური ეკონომიკური განვითარების, შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების ხელშეწყობის, სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის მოქნილი სისტემების შექმნის, შრომითი ცხოვრების ხარისხის და საბოლოო ჯამში ცხოვრების დონის გაუმჯობესების საფუძველი. შრომის ბაზარი სწრაფად და მოქნილად უნდა რეაგირებდეს ეკონომიკური განვითარების დინამიკაზე და ეფექტიანად ახორციელებდეს თავისი ძირითადი ფუნქციების რეალიზაციას: შრომითი პოტენციალისა და ადამიანური რესურსების ფორმირებას, განაწილებასა და გამოყენებას ეკონომიკური სფეროებისა და დარგების, საქმიანობის სახეების მიხედვით და იცავდეს შრომითი მოტივაციის ნორმებს და მოთხოვნებს. სამწუხაროდ, ჩვენს მიერ ჩატარებული არაერთი კვლევა ცხადყოფს, რომ ასეთი შრომის ბაზარი საქართველოში ჯერ კიდევ არ არსებობს. სახეზეა ფორმირების სტადიაში მყოფი შრომის ბაზარი, მისთვის დამახასიათებელი, მკვეთრად ნეგატიური თავისებურებებით, რომელთაგან უნდა გამოიყოს:

- უმუშევრობისა და სიღარიბის მაღალი დონე და მასშტაბები;
- ადამიანური კაპიტალის განვითარების დაბალი დონე და ხარისხი;
- არაეფექტიანი დასაქმება, ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულები“ არსებობა და ეროვნული მეურნეობის რიგ დარგებში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე;
- ფარული უმუშევრობისა და არაფორმალური დასაქმების მაღალი დონე;
- მასობრივი შრომითი ემიგრაცია;
- შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის პრობლემები, ხელფასის დაბალი დონე და მისი ძირითადი ფუნქციების შესუსტება;
- შემოსავლების დიფერენციაციის მაღალი დონე;

- ქვეყანაში სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის სისტემის განუვითარებლობა;
- შრომის ბაზრის ერთიანი ინფრასტრუქტურისა და საინფორმაციო სისტემის განუვითარებლობა;
- სპეციალისტების მომზადება-გადამზადებისა და პროფესიული განათლების სისტემის ორგანიზაციის დაბალი დონე, რაც შესაბამისად აისახება შრომის ბაზრის კონიუნქტურაზე და სხვა.

გარდა აღნიშნულისა, შრომის ბაზარი ფაქტობრივად განუვითარებელი ინფრასტრუქტურით ვერ უზრუნველყოფს: შრომითი პოტენციალის რაციონალურ გამოყენებასა და განვითარებას; სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდებას შორის ოპტიმალური თანაფარდობის მიღწევას; დასაქმების სფეროში სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვას; სამუშაოს მაძიებელთათვის დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობების შექმნას; სოციალური პარტნიორობის სისტემის განვითარებას; შრომაზე თანაბარი უფლებების რეალიზაციას; უმუშევართა სოციალური დაცვის მექანიზმის ფორმირებას. სამთავრობო დონეზე ჩატარებული კვლევები ადასტურებენ, რომ „სტრუქტურული სხვაობა შრომაზე მოთხოვნასა და მიწოდებაში მნიშვნელოვანი პრობლემაა საქართველოში“¹. „საქართველოს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და სამუშაო ძალის მიწოდებას შორის არა მარტო რაოდენობრივი, არამედ სერიოზული სტრუქტურული (პროფესიების მიხედვით) და ხარისხობრივი (კვალიფიკაციის მიხედვით) დისბალანსია. მოთხოვნა-მიწოდებას შორის დისბალანსი გვევლინება, როგორც უმუშევრობის განმაპირობებელ, ასევე ბიზნესის განვითარების ერთ-ერთ ძირითად ხელშემშლელ ფაქტორად“².

¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167 „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“ 2016 წლის 4 აპრილი, ქ.თბილისი. გვ.4.

² საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში მასობრივი უმუშევრობის დაძლევა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა კვლავ სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს ამოცანად რჩება, ეს მაშინ, როცა ქვეყანა თანამედროვე გლობალიზაციისა და საგარეო-ეკონომიკური კავშირურთიერთობების განვითარების პირობებში აქტიურადაა ჩართული ევროინტეგრაციის პროცესში. სწორედ ამიტომ, რომ დღეს საქართველოს მთავრობა და, მათ შორის, შრომის ბაზრის რეგულირების პოლიტიკის სფეროში მომუშავე რიგი სტრუქტურები¹ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის შემუშავებასა და მის შემდგომ რეალიზაციას. მისი მთავარი მიზანია მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა და განსაკუთრებით მოსახლეობის დაბალ კონკურენტუნარიანი ფენების (ქალების, ახალგაზრდების, პენსიონერების, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირების და ა.შ.) დასაქმების შესაძლებლობების გაფართოება. დასაქმების აქტიური პოლიტიკის გატარების აუცილებლობას განაპირობებს ისიც, რომ უმუშევრებში მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირების, ახალგაზრდებისა და ასევე ხანგრძლივი უმუშევრების წილი. სტატისტიკური მონაცემებით, საქართველოში უმუშევართა თითქმის 1/3-ს უმაღლესი განათლება აქვს.

შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე ყველაზე მნიშვნელოვან თავისებურებას შრომითი პოტენციალის ფორმირებისა და ადამიანური კაპიტალის განვითარების თავისებურე-

შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ. თბილისი. გვ.5.

¹ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის დეპარტამენტი, ასევე სამინისტროს სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სოციალური მომსახურების სააგენტოს დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტი.

ბანი წარმოადგენს, რაც შრომის ბაზრის სხვა უამრავ პრობლემებთან ერთად საფუძვლიან და სიღრმისეულ კვლევას საჭიროებს¹. ამის დასტურია ის, რომ მიმდინარე ეტაპზე შესაბამისი სამთავრობო ორგანოების მიერ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით სამი მნიშვნელოვანი პრობლემა განიხილება: კერძო სექტორის დაბალი კონკურენტუნარიანობა, ადამიანური კაპიტალის არასაკმარისად განვითარება და ფინანსური რესურსების შეზღუდულობა². საქართველოში სწორედ ადამიანური კაპიტალის განვითარების დაბალი დონე, განათლების დაბალი ხარისხი და კვალიფიციური კადრების დეფიციტია ინვესტიციების ზრდისა და მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების ძირითადი ხელისშემშლელი ფაქტორი. შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული პროფესიული მომზადების სისტემის არარსებობა და მისი დაბალი დონე განაპირობებს საერთაშორისო მასშტაბით საქართველოს დაბალ რეიტინგს (93-ე ადგილი განათლების ხარისხის მიხედვით, უმაღლესი განათლებისა და გადამზადების ნაწილში) .

საქართველოში ყოველთვის დიდი ყურადღება ექცეოდა საერთოდ განათლებისა და განსაკუთრებით პროფესიული განათლების პრობლემებს. ილია ჭავჭავაძე სწავლობდა ქვეყნის წინაშე არსებულ სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებას ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და აღნიშნავდა, რომ „განათლება, სწავლა, ცოდნა – აი, ერთადერთი საშუალება, რომელსაც შეუძლიან წამალი დასდოს ჩვენს ცხოვრებას“³. უფრო მეტიც, ქვეყნის ჩამორჩენილობის, სიღარიბისა და განუვითარ-

¹ ტუხაშვილი მ. „აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა“, მიგრაცია N2, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბ., 2008. გვ.11.

² საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ. თბილისი. გვ.35.

³ ილია ჭავჭავაძე, „ჩვენი ხალხი და განათლება“, ტომი 4, პუბლიცისტური წერილები, თბილისი, 2012წ. გვ.128;

რებლობის მთავარ მიზეზად იგი სწორედ ცოდნის, განსაკუთრებით კი, პროფესიული ცოდნის უქონლობასა და დეფიციტს მიიჩნევს, რაც კიდევ უფრო აქტუალური ხდება დღეს გლობალიზაციის ეპოქაში. ცხადია, რომ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყანაში მოქმედი განათლების, განსაკუთრებით კი, პროფესიული განათლების სისტემის განვითარებას. ქვეყნის სოციალურდეკონომიკური განვითარების სამთავრობო სტრატეგიის მიხედვით „განათლება განვითარების ფუნდამენტური ფაქტორია და ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების გარეშე შეუძლებელია მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. მხოლოდ ძლიერი და სოციალურად სამართლიანი საგანმანათლებლო სისტემის პირობებშია შესაძლებელი ქვეყანაში არსებული სოციალური, კულტურული და ეკონომიკური გამოწვევების გადაჭრა“¹. განათლების სისტემამ საშუალება უნდა მისცეს პიროვნებას გახდეს კონკურენტუნარიანი ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებაში, თავი იგრძნოს სოციალურად დაცულად, ჰქონდეს სტაბილური დასაქმების შესაძლებლობა და გაიუმჯობესოს შრომითი ცხოვრების ხარისხი. ადამიანური კაპიტალის განვითარების თვალსაზრისით, მიგვაჩნია, რომ ძალზე მნიშვნელოვანია პროფესიული განათლების რეფორმა და ამ კუთხით შემუშავებული სამთავრობო სტრატეგია, რომლის უმთავრეს პრიორიტეტად რჩება „პროფესიული განათლების სისტემის მარეგულირებელი გარემოს გაუმჯობესება, პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების შესაძლებლობის გაძლიერება შრომის ბაზრის და თანამედროვე ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად“².

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტრატეგიის კონკრეტულ მიზნებად განისაზღვრა:

-
- ¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ. თბილისი. გვ. 37.
 - ² საქართველოს პრემიერ მინისტრის ბრძანება N300 „პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013-2020 წლები)“, 26 დეკემბერი, 2013 წელი. გვ.65.

- შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი, მოქნილი პროფესიული საგანმანათლებლო ქსელის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფს ახლაც და მომავალშიც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობისათვის მაღალი ხარისხის კომპეტენციების განვითარებას, ადგილობრივი და საერთაშორისო შრომის ბაზრისათვის კონკურენტუნარიანი კადრების მომზადებას;

- მოსახლეობის ყველა ფენის წარმომადგენლისათვის პროფესიული და პიროვნული განვითარების სრული და თანაბარი შესაძლებლობის უზრუნველყოფა, მათი მომზადება დასაქმებისა და თვითდასაქმებისათვის, კარიერის მდგრადი განვითარებისა და თვითრეალიზაციის პერსპექტივით.

შესაბამისად, სტრატეგიის უმთავრეს პრიორიტეტად რჩება „პროფესიული განათლების სისტემის მარეგულირებელი გარემოს გაუმჯობესება, პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების შესაძლებლობის გაძლიერება შრომის ბაზრის და თანამედროვე ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად“¹. უფრო მეტიც, საქართველოს მთავრობა პრიორიტეტად მიიჩნევს ქვეყანაში განათლების ყველა საფეხურზე (ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი) ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი საგანმანათლებლო სისტემის ფორმირებას. აღნიშნულის მიუხედავად, საქართველოს ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სისტემაში ჯერ კიდევ არსებობს მნიშვნელოვანი პრობლემები, რომლებიც სიღრმისეულ ანალიზსა და შეფასებას მოითხოვს. ამის დასტურია ისიც, რომ განათლების საერთო დონის მიხედვით საქართველო მსოფლიოს 187 ქვეყნიდან რეიტინგით 40-ე ადგილზეა, ინდექსით 0.787 და მისი ხარისხის მიხედვით მნიშვნელოვნად ჩამორჩება განვითარებულ, მათ შორის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს (ცხრილი1).

¹ საქართველოს პრემიერ მინისტრის ბრძანება N300 „პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013-2020 წლები)“, 26 დეკემბერი, 2013 წელი. გვ.5;

ცხრილი 1. მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნების რეიტინგი განათლების დონის ინდექსის მიხედვით¹

ქვეყანა	ინდექსი	რეიტინგი
ესტონეთი	0,874	11
ლიტვა	0,868	12
ბელორუსია	0,834	20
ლატვია	0,806	31
რუსეთი	0,806	32
უკრაინა	0,799	36
საქართველო	0,787	40

განათლების სისტემაში და, მათ შორის, პროფესიული განათლების სფეროში არსებული მდგომარეობა პირდაპირ აისახება ადამიანური პოტენციალის განვითარების დონესა და ხარისხზე. ამ უკანასკნელის შეფასების მიზნით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული – ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსის (Human Development Index trends /HDI)² გაანალიზება. როგორც ცნობილია, იგი კომბინირებული მაჩვენებელია (შემადგენელი კომპონენტების მნიშვნელობა N2 ცხრილშია მოცემული) და ახასიათებს ადამიანის განვითარებას მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაეროს) განვითარების პროგრამების (UNPD) შესაბამისად. 2011 წლიდან საქართველო აღნიშნული ინდექსის მიხედვით (0.749) განვითარების მაღალი დონის ქვეყნებს მიეკუთვნებოდა და გაეროს წევრი 187 ქვეყნიდან 75-ე ადგილს იკავებდა (ცხრილი 2, 3).

ჩვენი გაანგარიშებით, რომელიც განხორციელდა მოქმედი ახალი მეთოდოლოგიის გამოყენებით და ეფუძნება 2016 წლის მონაცემებს (ცხრილი 2), ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსის მნიშვნელობა საქართველოში 0,777-ს შეადგენს, ანუ 2010 წლის დონესთან შედარებით (0.742) იგი შემცირებულ

¹ United Nations Development Programme: Education Index 2014. <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>;

² United Nations Development Programme. [Human Development Index \(HDI\): http://hdr.undp.org/en](http://hdr.undp.org/en).

ლია 4.72%-ით, ხოლო წინა წელთან შედარებით 1.04%-ით გაიზარდა. აღნიშნული ტენდენციის მიუხედავად, შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსის (HDI) მნიშვნელობა საქართველოში საკმაოდ დაბალია განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით და იგი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ზოგიერთი პოსტსაბჭოთა ქვეყნის მაჩვენებლებსაც კი (ცხრილი 3) (მაგალითად, რუსეთის ფედერაცია HDI–0,804, 49 ადგილი; ბელორუსი HDI–0,796, 52 ადგილი; ყაზახეთი HDI–0,794, 56 ადგილი)¹. ინდექსის დაბალი მნიშვნელობა ძირითადად განპირობებულია განათლების მდგომარეობის მახასიათებელი მაჩვენებლებით.

ცხრილი 2. ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსი (აპგი) და მისი შემადგენელი კომპონენტები საქართველოში 2000–2016 წლებში და მისი რეიტინგი²

	სიცოცხლის მოსლოდნელი ხანგრძლივობა (წელი)	სწავლების საშუალო ხანგრძლივობა (წელი)	სწავლების მოსლოდნელი ხანგრძლივობა (წელი)	მთლიანი ეროვნული შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი უნარიანობის პარიტეტის მიხედვით (აშშ დოლარი)	ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსის მნიშვნელობა
2000	71,8	11,7	11,7	3407	0,673
2005	73,2	12,6	12,1	5027	0,714
2010	74,2	13,3	12,2	6530	0,742
2011	74,4	13,4	12,1	7101	0,749
2012	74,6	13,5	12,2	7810	0,755
2013	74,7	13,5	12,2	8098	0,759
2014	74,9	13,9	12,2	8670	0,768
2015	75,0	13,9	12,2	8856	0,769
2016	72,7	13,3	12,2	9410	0,777

¹ United Nations Development Programme. [Human Development Reports](http://hdr.undp.org/en/2016-report/download). <http://hdr.undp.org/en/2016-report/download>.

² Human Development Report 2016. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/GEO.pdf.

არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყანაში მოქმედი განათლების, განსაკუთრებით კი, პროფესიული განათლების სისტემის განვითარებას. რაც შეეხება ამ სფეროში არსებულ თანამედროვე მდგომარეობას, მისი დახასიათებისათვის მიზანშეწონილად მივიჩნით ცალკეული მაჩვენებლების ანალიზი. კერძოდ, 2005-2006 წლებში საქართველოში საშუალო პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებათა რიცხვი სულ 153 ერთეული იყო (მათ შორის 86 სახელმწიფო, ხოლო 67 კერძო). 2014-2015 წლებში მათი რაოდენობა 140-მდე, ხოლო 2016 წელს 120 ერთეულამდე შემცირდა (მათ შორის 38 საჯარო, ხოლო 82 კერძო). 2005-2006 სასწავლო წლებში სახელმწიფო და კერძო საშუალო პროფესიულ სასწავლებლებში 28395 მოსწავლე ირიცხებოდა, 2015-2016 სასწავლო წელს მათი რიცხოვნობა 15 639-მდე შემცირდა (ცხრილი 4).

ცხრილი 3. ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსი (აპგი) მსოფლიოს ზოგიერთ ქვეყანასა და საქართველოში 2005-2015 წლებში¹

ქვეყანა	ადგილი	2010	2011	2012	2013	2014	2015
მალიან მაღალი დონის აპგი							
ნორვეგია	01	0.939	0.941	0.942	0.945	0.948	0.949
შვეიცარია	02	0.932	0.932	0.934	0.936	0.938	0.939
გერმანია	04	0.912	0.916	0.919	0.920	0.924	0.926
აშშ	06	0.910	0.913	0.915	0.916	0.918	0.920
რუსეთი	49	0.785	0.792	0.799	0.803	0.805	0.804
მაღალი დონის აპგი							
ბელორუსი	52	0.787	0.793	0.796	0.796	0.798	0.796
ყაზახეთი	56	0.766	0.774	0.782	0.789	0.793	0.794
კუბა	68	0.780	0.778	0.773	0.772	0.772	0.775
საქართველო	70	0.742	0.749	0.755	0.759	0.768	0.769

¹ United Nations Development Programme. ["Human Development Report 2016: Human Development For Everyone"](#) View Report. <http://hdr.undp.org/en/composite/trends>.

ცხრილი 4. პროფესიული განათლების ზოგადი მაჩვენებლები საქართველოში 2013-2016 წლებში¹

მაჩვენებლები		2013	2014	2015	2016
საგანმანათლებლო დაწესებულებები	სულ	104	140	140	120
	საჯარო	29	35	35	38
	კერძო	75	105	105	82
	მათ შორის				
	ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულება	7	7	11	11
	პროფესიული კოლეჯი	50	67	51	35
	საზოგადოებრივი კოლეჯი	24	47	50	48
	უმალესი საგანმანათლებლო დაწესებულება	23	19	28	26
ჩარიცხულ სტუდენტთა რაოდენობა		21045	16182	16773	15639
კურსდამთავრებულთა რაოდენობა		10790	10810	11728	9943
მასწავლებელთა რაოდენობა		2126	2808	3793	3642

პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, საანალიზო პერიოდში სტუდენტთა საერთო რიცხოვნობაც მნიშვნელოვანი შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. რაც შეეხებათ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, რომლებიც ახორციელებენ სტუდენტების მიღებას პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამებზე ბოლო 20 წლის განმავლობაში მათი რიცხვიც მნიშვნელოვნად შემცირდა და 2015 წლის მდგომარეობით 28 ერთეული შეადგინა (15 საჯარო და 13 კერძო), ხოლო 2016 წელს 26 ერთეული (მათ შორის 15 საჯარო და 11 კერძო). ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში 2016 წელს პროფესიულ მომზადებას 10 კერძო და მხოლოდ 1 საჯარო მასწავლებელი ახორციელებდა. რაც შეეხება პროფესიულ და საზოგადოებრივ კოლეჯებს, ბოლო წლებში მათი რაოდენობაც მცირდება. 2016 წლის ბოლოს საქართველოში აღირიცხება 25 ერთეული კერძო და 10 ერთეული საჯარო პროფესიული კოლეჯი, სულ 35 ერთეული, რაც 16 ერთეულით

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge;
საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, www.mes.gov.ge.

ნაკლებია წინა წელთან შედარებით, ხოლო 32 ერთეულით ნაკლებია 2014 წელთან შედარებით. რაც შეეხება საზოგადოებრივ კოლეჯებს, მათი რაოდენობა 2016 წელს წინა წელთან შედარებით მხოლოდ 2 ერთეულით შემცირდა და 48 ერთეული შეადგინა (36 კერძო და 12 საჯარო). როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების საქმიანობის მნიშვნელოვანი განვითარება და გააქტიურება არ მომხდარა. ასევე, როგორც ცალკეული კვლევებიდან ჩანს, სწავლების აღნიშნული ფორმა ჯერ კიდევ არ არის აქტუალური საზოგადოებაში.

ასე, რომ პროფესიული განათლების სისტემაში დღემდე არსებობს სერიოზული გამოწვევები:

- პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების განვითარების არასაკმარისი, დაბალი დონე, შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე მისი არაორიენტირებულობა;
- მენეჯმენტის ეფექტიანობასთან დაკავშირებული პრობლემები;
- მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის, აღჭურვილობის დაბალი დონე;
- პროფესიული განათლების მიმართულებით მასწავლებლის მოზადებისა და გადამზადების, შემდგომი პროფესიული განვითარების სისტემის არარსებობა;
- კურსდამთავრებულთა კვალიფიკაციების აღიარების სირთულე, როგორც ადგილობრივ, ასევე საერთაშორისო დონეზე;
- პროფესიული კვალიფიკაციების მიმართ დამსაქმებელთა ნაკლები ნდობა;
- კურსდამთავრებულების დასაქმების მცირე პერსპექტივა;
- დაფინანსების დაბალი დონე, ფინანსური სახსრების რაციონალურად და მიზნობრივად გამოყენების პრობლემები;
- პროფესიული განათლების ნაკლებად მიმზიდველობა და პრესტიჟულობა მოსახლეობაში და სხვა.

პროფესიული განათლების საერთო დონესა და ხარისხზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს დაფინანსების არსებული სისტემა, რომელიც ძირითადად ვაუჭერებითა და გრანტებით ხორციელდება¹. დაფინანსების სხვა დამატებითი წყაროები გათვალისწინებულია ადმინისტრაციული ხარჯისათვის, ასევე, დაფინანსება შეიძლება განხორციელდეს სპეციალური პროგრამის ფარგლებში ინფრასტრუქტურის განვითარებისა ან სხვა რაიმე კონკრეტული მიზნისათვის. პროფესიული განათლების სისტემის დაფინანსების მოქნილობასა და ეფექტიანობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა ასპექტების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული სისტემა ვერ უზრუნველყოფს ფინანსური სახსრების არარაციონალურ გამოყენებას, ვერ ხორციელდება სასწავლებელთა ინფრასტრუქტურული განვითარება თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად მათი საჭიროებების სრულად გათვალისწინებით. სასწავლებლებს არ ეძლევათ განვითარებისა და ხარისხიანი სწავლის შეთავაზების თანაბარი შესაძლებლობები და, რაც მთავარია, პროფესიული სასწავლო დაწესებულებები, ხშირ შემთხვევაში, ვერ იღებენ იმ თანხას, რაც რეალურად საჭიროა სასწავლო პროცესის ეფექტიანად წარმართვისათვის, სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებისათვის. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ საქართველოს, 2014-2015 წელს განათლებაზე გაწეული დანახარჯების დონის მიხედვით მსოფლიოს 153 ქვეყანას შორის, ძალზე დაბალი რეიტინგი (119-ე ადგილი) ჰქონდა (ცხრილი 5).

¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №244 „პროფესიული განათლების დაფინანსების წესისა და პირობების განსაზღვრისა და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების განმახორციელებელ სახელმწიფოს მიერ დაფუძნებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სწავლის საფასურის მაქსიმალური ოდენობის დამტკიცების თაობაზე“, 2013 წლის 19 სექტემბერი ქ. თბილისი;

ცხრილი 5. მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნების რეიტინგი განათლებაზე გაწეული ხარჯების დონის მიხედვით (%-ში მშპ-სთან მიმართებაში)¹

ქვეყანა	ხარჯები (%)	რეიტინგი
მოლდოვა	9,1	5
ყირგიზეთი	6,2	25
ესტონეთი	5,7	41
ლატვია	5,7	42
ლიტვა	5,6	46
უკრაინა	5,3	57
ბელარუსი	4,5	83
ბულგარეთი	4,4	89
რუმინეთი	4,3	92
რუსეთი	4,1	98
ტაჯიკეთი	4,0	100
საქართველო	3,2	119

ქვეყანაში ბოლო ათი წლის განმავლობაში განათლებაზე საშუალოდ მთლიანი შიგა პროდუქტის ღირებულების 2,9–3,0% იხარჯება, მაშინ, როცა საშუალო ევროპული მაჩვენებელი 5–6%-ია, ხოლო სხვა ქვეყნებში იგი შემდეგია: კუბა - 12,9%; დანია - 8,7%; ნორვეგია - 7,3%; ბელგია - 6,4%; საფრანგეთი - 5,9%. ისრაელი - 5,8%; დიდი ბრიტანეთი - 5,6%; აშშ - 5,4%; შვეიცარია - 5,4%; უნგრეთი - 5,1%; პოლონეთი - 5,1%; ესპანეთი - 5%; კანადა - 4,8%; გერმანია - 4,6%. რაც შეეხება საბიუჯეტო ასიგნებებს, საქართველოში განათლების, მეცნიერებისა და პროფესიული მომზადებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 2016 წლის განმავლობაში გამოყოფილმა სახსრებმა ამ უკანასკნელის 9,08% შეადგინა (მათ შორის, პროფესიულ განათლებაზე - 3,04%)², საშუალო ევროპული მაჩვენებელი კი 11,0-12,0%-ია. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში და, განსაკუთრებით, განათლების სისტემის რეფორმირების პერიოდში მისი დაფინანსების მქა-

¹ The World Bank: World Development Indicators 2014. <http://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info>.

² საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. საქართველოს საერთო და ნაერთი ბიუჯეტის ხარჯების შესრულების მაჩვენებლები ფუნქციონალურ ჭრილში, 2016წ. www.mof.ge;

ნიზმი გარკვეულწილად შეიცვალა, იგი მაინც სერიოზულ გადახედვას საჭიროებს.

პროფესიული განათლების სისტემის სფეროში არსებული მდგომარეობისა და კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, ამ სფეროში დაგროვილი პრობლემების, გამოწვევების დაძლევის მიზნით აუცილებელია რიგი გადაუდებელი ღონისძიებების შემუშავება და რეალიზაცია. კერძოდ, საჭიროა:

- პროფესიული განათლების სისტემის მარეგულირებელი გარემოს გაუმჯობესება;
- პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების შესაძლებლობის გაძლიერება შრომის ბაზრისა და თანამედროვე ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად;
- ბაზარზე ორიენტირებული პროფესიული სტანდარტების და მოქნილი საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავება;
- ოპტიმალური პროფესიული საგანმანათლებლო ქსელის ჩამოყალიბება, რომელიც ხელმისაწვდომი იქნება როგორც გეოგრაფიული, ასევე, საგანმანათლებლო პროგრამების/დისციპლინების თვალსაზრისით;
- დაფინანსების ეფექტური მექანიზმების ჩამოყალიბება, რომლებიც კონკურენციის საფუძველზე ხელს შეუწყობს სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებას;
- საზოგადოების ყველა სოციალური ჯგუფისთვის პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამებზე სრული ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა;
- პროფესიული სასწავლებლების ინფრასტრუქტურის შექმნა-განვითარება;
- პროფესიული სასწავლებლების მასწავლებელთა მომზადება-გადამზადება თანამედროვე სტანდარტებისა და მოთხოვნების შესაბამისად;
- კურსდამთავრებულთა დასაქმების ხელშეწყობის მექანიზმების გაძლიერება - კარიერის დაგეგმვისა და პროფორიენტაციის სისტემის უზრუნველყოფის მიმართულებით.

შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული ასეთი პროფესიული მომზადების სისტემა უზრუნველყოფს ადამიანის ფიზიკური, ინტელექტუალური და მორალური უნარ-ჩვევების ფორმირებას, მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და, საბოლოოდ, ცხოვრების დონის მნიშვნელოვან გაუმჯობესებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ილია ჭავჭავაძე, „ჩვენი ხალხი და განათლება“, ტომი-4, პუბლიცისტური წერილები, თბილისი, 2012წ.
2. ტუხაშვილი მ. „აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა“, მიგრაცია N2, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „^ა“ - —†‡ - ;“ , თბ., 2008.
3. Tsartsidze M. Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «European Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, Vienna, 2016.
4. Tsartsidze M. Labour Market Regulation and Employment Policies in Georgia. European Applied Scinces N2/2, 2013. Stuttgart, Germany.
5. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ.თბილისი.
6. საქართველოს პრემიერ-მინისტრის ბრძანება N300 „პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013-2020 წლები)“, 26 დეკემბერი, 2013 წელი;
7. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ.თბილისი.
8. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167 „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“ 2016 წლის 4 აპრილი, ქ. თბილისი.

9. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №244 „პროფესიული განათლების დაფინანსების წესისა და პირობების განსაზღვრისა და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების განმახორციელებელ სახელმწიფოს მიერ დაფუძნებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სწავლის საფასურის მაქსიმალური ოდენობის დამტკიცების თაობაზე“, 2013 წლის 19 სექტემბერი, ქ. თბილისი;
10. United Nations Development Programme. Human Development Index (HDI): <http://hdr.undp.org/en>
11. United Nations Development Programme: Education Index 2014. <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>;
12. Human Development Report 2016. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/GEO.pdf.
13. United Nations Development Programme. Human Development Reports. <http://hdr.undp.org/en/2016-report/download>.
14. United Nations Development Programme. "Human Development Report 2016: Human Development For Everyone" View Report. <http://hdr.undp.org/en/composite/trends>.
15. *The World Bank: World Development Indicators 2014*. <http://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info>.
16. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <http://mof.ge/>.
17. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge
18. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, www.mes.gov.ge.

Murman Tsartsidze

Doctor of Economic Sciences
Associate professor, Faculty of Economics and Business
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Natela Latsabidze

PhD in Economic, Chair of the Department of Personnel Management,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Labor Market and Professional Education System in Georgia

(Abstract)

Significant factor of the inclusive economic growth and economic development in Georgia is the formation of adequate globalization civilized labor market formation and development. First of all it should be oriented on human capital development and labor potential effective use, which in its turn needs training of highly qualified staff responding to the modern demands, enhancement of their competitiveness. As of today, all the researches held on the local and the international level in Georgia, prove the existing staff has no competence and skills for the labor market. Moreover, in the condition of high level of unemployment there is deficit of staff having the concrete profession and qualification. Requirements for workforce and misbalance between the supply and demand should be overcome and these are the main functions of the market, depending a lot on the professional education system function level and quality.

Proceeding from this, the work discusses the role of the professional education system and its effect on the human capital development, effective employment of the country population, working life quality enhancement and general living standards enhancement. We have studied the main problems and challenges existing in the field, at the current stage in the Georgian labor market formation. Formed are the labor market-oriented professional education system formation and its development key directions.

Key words: professional education, labor market, human capital, economic development, effective employment, working life quality.

მზია შელია

*ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტისა და თსუ მიგრაციის
შემსწავლელი ცენტრის მკვლევარი*

ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან

შესავალი

გლობალიზაციის კვალდაკვალ სულ უფრო შესამჩნევი ხდება მიგრაციულ პროცესებში ქალთა მონაწილეობა. ამჟამად, მსოფლიო მიგრანტთა 48% ქალია. ბუნებრივია, მიგრაციულ ნაკადებში ქალთა სიჭარბე ბადებს კითხვებს: რატომ მიდიან ქალები სამშობლოდან? საით მიდიან და როგორია მათი ემიგრანტული ცხოვრება? რაა შედეგი ამ მიგრაციისა პირადად მათთვის, მათი ოჯახისა და მათი ქვეყნისათვის? და ა.შ.

მიგრანტებში ქალთა წილის ზრდა შესამჩნევია საქართველოშიც. მაგალითად, 2002 წლის მოსახლეობის აღწერითა და ამავე პერიოდში საქართველოში ჩატარებული გამოკვლევებით, ემიგრანტებში ქალთა წილი 43% იყო, შემდგომ კი იგი კიდევ უფრო მეტად გაიზარდა - მოსახლეობის 2014 წლის აღწერით 54,6%-ს მიაღწია.

მთელი მე-20 საუკუნის განმავლობაში, სსრკ დაშლამდე, საქართველოში ემიგრაცია და იმიგრაცია სტაბილურად მცირე მიგრაციული სალდოთი ხასიათდებოდა. 1990-2015 წლებში კი ემიგრაციის დიდი ინტენსიურობის გამო საქართველოს მოსახლეობამ 1650 ათასი კაცით მოიკლო.

ინტენსიური ემიგრაციული ნაკადები დიდ გავლენას ახდენს ქვეყნის დემოეკონომიკურ განვითარებაზე. ბუნებრივია, სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება ქალთა ემიგრაციის ზრდის მიზეზებისა და შედეგების კვლევა. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მიგრაციის კვლევის ცენტრმა შეისწავლა შრომითი ემიგრაციის, ცირკულარული მიგრაციის, დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაციის,

პოტენციური მიგრაციის, მათ შორის, სტუდენტთა მიგრაციული განწყობის საკითხები. პრობლემის მასშტაბურობიდან გამომდინარე, მეტი აქცენტი კეთდებოდა ემიგრაციის მიზეზების, ემიგრაციული პროცესის მექანიზმის, ემიგრაციული ნაკადების მიმართულებებისა და მიგრანტთა პროფესიული მოღვაწეობის შესწავლაზე, მათი რემიგრაციული პოტენციალის შეფასებაზე. ნაკლებად იყო აქცენტირებული ემიგრაციის გენდერული ასპექტები, რისი ანალიტიკური მიმოხილვისა და განზოგადების ცდაა წარმოდგენილი ამ სტატიაში.

ჩვენი ნაშრომი, ძირითადად, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრის მიერ ბოლო ათწლეულში ჩატარებულ სამეცნიერო კვლევებით მოპოვებულ მასალას ეყრდნობა. ამასთან, გამოყენებულია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა და ზოგიერთი სხვა გამოკვლევის პირველადი ჯერაც დაუშუშავებელი ინფორმაციული მასალაც.

ნაშრომში გაანალიზებულია ბოლო ათწლეულში საქართველოში ქალთა ემიგრაციული ნაკადების გეოგრაფიის ცვლილება, უცხოეთიდან ფულად გზავნილებში ქალთა მონაწილეობა, საერთაშორისო შრომის ბაზარზე მათი მობილობა, პოტენციური მიგრაციისა და რემიგრაციული პოტენციალის შეფასება.

კვლევის შედეგები

ქალთა ემიგრაციის გეოგრაფია

1990-იან წლებში ძირითადი ემიგრაციული ნაკადები მიმართული იყო დსთ ქვეყნებისა (რუსეთი, აზერბაიჯანი, უკრაინა) და თურქეთისაკენ, თუმცა ქალთა დიდი კონტინგენტი გადიოდა საბერძნეთშიც. ამ საუკუნის დასაწყისიდან ეს გეოგრაფია იცვლება: ქალთა ემიგრაციამ დსთ ქვეყნებიდან თურქეთისა და ევროკავშირის ქვეყნებისკენ გადაინაცვლა (ცხრილი 1).

ცხრილი 1. საქართველოდან გასულ მიგრანტთა განაწილება ქვეყნებისა და სქესის მიხედვით (%)

	2002		2014	
	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი
რუსეთი	57,0	69,6	11,7	34,0
საბერძნეთი	22,1	12,4	24,1	6,0
გერმანია	5,5	3,5	7,1	7,0
აშშ	4,6	3,2	5,3	6,1
უკრაინა	1,4	2,0	1,4	6,5
ისრაელი	2,0	1,5	-	-
თურქეთი	1,7	1,0	13,8	8,1
იტალია	0,2	0,01	17,0	3,4
საფრანგეთი	0,5	0,5	2,9	4,7
ესპანეთი	0,5	0,9	4,0	4,3
აზერბაიჯანი	0,9	0,8	1,5	2,7
სხვა	3,6	4,6	10,5	16,1

წყარო: ცხრილი შედგენილია 2002 და 2014 წლების მოსახლეობის აღწერების საფუძველზე

ეს ტენდენცია დღემდე გრძელდება. ამაზე მიუთითებს ბოლოდროინდელი კვლევებიც.¹ სავარაუდოდ, იგივე ტენდენცია გაგრძელდება მომავალშიც. ამის დასკვნის საფუძველს გვაძლევს სტუდენტთა მიგრაციული განწყობის კვლევა, რომელიც 2015 წელს ჩატარდა მიგრაციის კვლევის ცენტრის მიერ (1236 რესპონდენტი). საგულისხმოა, რომ სტუდენტ პოტენციურ ემიგრანტთა შორის ძირითადი ნაკადი (70-75%) შრომითი ემიგრანტია, მათ შორის, ქალებშიც. ემიგრაციის გეოგრაფიის ცვლილება განაპირობა, ერთი მხრივ, მაღალ შემოსავალზე ორიენტაციამ, მეორე მხრივ, სოციალური ქსელების გაფართოების ნიადაგზე ემიგრაციული გამოცდილების შესახებ ინფორმაციის გავრცელებამ. რუსეთისკენ მიმართული ნაკადების შემცირებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა იქ ეთნოფობიისა და

¹ შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია. თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი, თბილისი, 2012, (ქართულ ენაზე). Fostering Economic and Social Benefits of Migration in the South Caucasus. Research Report (carried out by N.Chelidze and G.Todradze). IOM, SDC. 2015.

ქართველოლოგიის გამლიერებამ¹, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომმა, მოსახლეობაში უცხო ენის (ინგლისურის) ცოდნის სწრაფმა გავრცელებამ.

რატომ მიდიან საქართველოდან მოცემულ ქვეყნებში ქალები?

ემიგრაციის მარშრუტებს განსაზღვრავს ემიგრაციის მიზანი. კვლევებით დადასტურებულია, რომ გერმანიასა და აშშ-ში, ძირითადად, ემიგრირდებიან ახალგაზრდა ქალები, ხოლო საბერძნეთში, იტალიასა და რუსეთში უფრო მეტად ხანშიშესულნი². ახალგაზრდების ემიგრაცია, ხშირად, სწავლის გაგრძელების სურვილითაა გამოწვეული. იქ სწავლას უთავსებენ შრომასაც, შემდგომ კი ცდილობენ ამავე ქვეყნების შრომის ბაზარზე მყარად დამკვიდრებას. გერმანიაში წასვლის მსურველთა სიმრავლეს, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში, განაპირობებს ისიც, რომ საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებთან ამ ქვეყნის მოწინავე უმაღლეს სასწავლებლებს ინტენსიური კავშირები აქვთ და შემოთავაზებულ გაცვლით სასწავლო პროგრამებში მონაწილეობისას ახალგაზრდები უნივერსიტეტების რეიტინგსაც ითვალისწინებენ. რაც შეეხება 30-51 წლის ემიგრანტ ქალთა კონტინგენტს, რომელიც საემიგრაციოდ ძირითადად საბერძნეთსა და რუსეთს ირჩევს, ვექტორს განაპირობებს ამ ქვეყნების შრომის ბაზრის თავისებურებები³. სავარაუდოა, რომ ემიგრაციის გადაწყვეტილებას ამ ქვეყნების მოსახლეობასთან მენტალური სიახლოვეც განსაზღვრავს. რუსეთის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ არეალში ცხოვრების 200 წლიანი გამოცდილება, ხანგრძლივი სოციალური კავშირები ნაკლებად აფერხებენ ახალ გარემოში ადაპტაციის პროცესს. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, რუ-

¹ მ.ტუხაშვილი. მიგრაციის ექსპანსიის დასასრული და რუსეთის „ახალი მიგრაციული პოლიტიკა“. თბილისი, უნივერსალი, 2009.

² ნ.ჭელიძე. შრომითი მიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან. თბილისი, 2006. გვ.79. *Fostering Economic and Social Benefits of Migration in the South Caucasus. Research Report (carried out by N.Chelidze and G.Todradze). IOM, SDC. 2015.*

³ მ.ტუხაშვილი. მიგრაციის ექსპანსიის დასასრული და რუსეთის „ახალი მიგრაციული პოლიტიკა“. თბილისი, უნივერსალი, 2009.

სეთთან და საბერძნეთთან რელიგიური სიახლოვე. მართლმადიდებლურ ქრისტიანულ მოძღვრებაზე აგებული მსოფლმხედველობა ქართველების, რუსებისა და ბერძნების ცხოვრების წესში მეტ თანხვედრას განაპირობებს. ეს ქართველ ემიგრანტთა ასიმილაციის პროცესის დამაჩქარებელი მიზეზიც შეიძლება გახდეს. ზოგადად, განსხვავებული რელიგია ასიმილაციის შემაფერხებელი ფაქტორია. მაგალითად, შეერთებულ შტატებში მცხოვრები ემიგრანტები არ კარგავენ აღმსარებლობას და ე.წ. „ბიკულტურულ“ ჯგუფად რჩებიან.¹ ამიტომ აშშ-ში, გერმანიასა და დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებში ჩასული განსხვავებული აღმსარებლობის მოსახლეობის ასიმილაციის პროცესი შეიძლება ამ ფაქტორის გამო შეფერხდეს. სამწუხაროდ, ჯერჯერობით, არ არსებობს გამოკვლევა, რომელიც ქართველ ემიგრანტებში შერეული ქორწინების სიხშირეს აღწერს და ემიგრაციის ქვეყნებში ქართველთა ასიმილაციაზე სრულ წარმოდგენას იძლევა.

საქართველოდან ქალთა ემიგრაციის მიზეზები

ყველა კვლევა, რომელიც კი დღემდე მიგრაციის საკითხზე ჩატარებულა საქართველოში, ადასტურებს, რომ ემიგრაციის, მათ შორის, ქალთა ემიგრაციის ძირითადი მიზეზი უკიდურესი ეკონომიკური გაჭირვებაა.

ბოლო ხანს გაჩნდა სხვა მოსაზრებაც, თითქოს „ქალისათვის ეკონომიკური გაჭირვება მხოლოდ ზედაპირული მიზეზია. ქართული კულტურისათვის მისაღები არგუმენტია უცხოეთში წასასვლელად. რეალურად ის თავისუფლებისა და სიყვარულისთვის მიდის“². ავტორთა აზრით, სიღარიბე ემიგრაციის საბაზი უფროა, ვიდრე განმსაზღვრელი მიზეზი. ამ შეხედულებას ვერ დავეთანხმებით.

¹ Elene Medzmariashvili. *Third Wave Georgian Immigrant Women in the USA: Problems of Americanization*. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/en/article/viewArticle/1/6/>

² ნ.გულიაშვილი. ქართველი ქალის ახალი როლი. http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/8957/1/Liberali_2010_N32.pdf

ემიგრაციის ინტენსიურობის ზრდას რომ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე განსაზღვრავს, ეს სამეცნიერო ლიტერატურაში აქსიომადაა მიჩნეული. საქართველოშიც ქალთა ემიგრაციის უმთავრესი მიზეზი ცხოვრების დაბალი დონეა. ის კი შეინიშნება, რომ თუ პოსტსაბჭოთა საზოგადოების ტრანსფორმაციის პირველ ათწლეულში ძირითადი მიზეზი უმუშევრობა იყო, ამჟამად ამას დასაქმებული სამუშაო ძალის დაბალი ფასიც, ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ არსებობაც დაემატა. მართალია, საქართველოში ქალთა უმუშევრობის დონე (10,4%) უფრო ნაკლებია, ვიდრე მამაკაცებისა (14%), მაგრამ იმავდროულად, ქალთა საშუალო ხელფასი მამაკაცთა საშუალო ხელფასის მხოლოდ 63%-ია. ბოლო გამოკვლევებით, ყოველი მეოთხე შრომითი ემიგრანტი უმუშევრობის გამო კი არა, არამედ შემოსავლის გაზრდის მიზნით მიემგზავრება ქვეყნიდან.

ემიგრირების გადაწყვეტილება ადვილად მისაღები არაა. საქართველოში ჩატარებული ყველა კვლევა, რომელიც ოჯახურ ურთიერთობებსა და, ზოგადად, ადამიანის ფასეულობებს ეხება, ადასტურებს, რომ ოჯახი საქართველოს მოსახლეობის უმთავრესი ფასეულობაა¹. ემიგრანტ ქალთა უმრავლესობა კი დაოჯახებულია და დედაა. მათ შვილები საქართველოში ჰყავთ დატოვებული. მათგან დაშორება კი უაღრესად მტკივნეული პროცესია. ვერ გამოვრიცხავთ ემიგრანტებში ისეთ ქალებსაც, ვისი ზნეობრივი ცხოვრების წესი საზღვარგარეთ რადიკალურად შეიცვალა. არალეგალური მიგრაციის თანამდევი საფრთხეების გამო ზოგი მათგანი ტრეფიკინგის მსხვერპლიც გახდა, ზოგიც, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, კრიტიკულ ვითარებაში იძულებული გახდა, თავისი სურვილის წინააღმდეგ წასულიყო. აბსოლუტური უმრავლესობა გამიზნულად, ასეთი ცხოვრებისათვის საქართველოდან არ წასულა. ქალთა ემიგრა-

¹ მ.ჩიტაშვილი, ა.კანდელაკი. ქალთა ღირებულებითი ორიენტაციები დღევანდელ საქართველოში. წიგნში: ქალი პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში. თბილისი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 1998, გვ.113; ნ.დურგლიშვილი. ცვლილებები სოციალურ გარემოში და ქართული ოჯახი. გაერო, თბილისი.

ციული ბიოგრაფიების გაცნობა სწორედ ამ დასკვნის საფუძველს იძლევა. ამასთან, სტუდენტთა მიგრაციული განწყობის შესწავლამ გამოავლინა, რომ იმ გოგონათა წილი, რომელიც საქართველოდან წასვლის მიზეზად ასახელებს: „მინდა დამოუკიდებელი ცხოვრებით ვიცხოვრო“ (8,5%), „მინდა ცხოვრების სხვა სტილი მქონდეს“ (2,2%), „ოჯახის შექმნას უცხოელთან ერთად ვაპირებ“ (0,3%), დიდი არაა¹. ეს პასუხებიც სრულებით არ მიუთითებს მათი ამორალური მიზნების თაობაზე, ეს მაშინ, როცა სტუდენტობა მოსახლეობის სხვა სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფისგან განსხვავებით, უფრო თავისუფალი აზროვნებით გამოირჩევა და პასუხის გაცემისას ე.წ. „ქართული კულტურისათვის მისაღებ არგუმენტს“ ნაკლებად დაემტკიცა.

მაშასადამე, ქალთა იმ მცირე კონტინგენტის არსებობა, რომელიც ემიგრაციაში „თავისუფალი სიყვარულისთვის“, ან სხეულით სავაჭროდ მიდის, არ შეიძლება საქართველოდან ქალთა მიგრაციის მნიშვნელოვან მიზეზად ჩაითვალოს. ვფიქრობთ, ამ პროცესის ზნეობრივ-მორალური მხარეები მიგრაციის შედეგების შეფასებისას მაინც საზოგადოების განსჯის საგანი უნდა გახდეს. ზოგს მიაჩნია, რომ ამაზე ყურადღების მიქცევაც არ ღირს, მაგრამ როგორც ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი, არქეოლოგი და ეთნოგრაფი დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავდა: „ბიწიერება ზნეობისათვის გრიგალია, რომელიც ორ-სამს იმსხვერპლებს, ორასს-სამასს კი გააფრთხილებს... ისტორია გვამცნევს, რომ სადაც ზნეობა, უმეტესად ქალის ზნეობა მაგალითებზედ დაიხშევს თვალსა, იქ ბიწიერება მრავლდება და ვრცელდება, სამოქალაქო წესი ირღვევა და იშლება. იქ გონების ძალი და ხასიათის სიმტკიცე ჰსუსტდება, ღვთის და მამულის სიყვარული აღმოიფხვრება. სხვა მიზეზი არა ჰქონია რა ძველათ აღყვავებულთ სახელმწიფოების აღმოხოცვასა; სხვა მიზეზი არა აქვს რა ახალს დროში ზოგი ერის დაუღონოებასა და მოუძღვრებასა“².

¹ სტუდენტთა პოტენციური მიგრაცია. 2015. პირველადი მასალა.

² დ.ბაქრაძე. ქართველი ქალები (ისტორიული მიმოხილვა). ტფილისი, 1891. გვ.14

კრიზისულ ვითარებაში ქალისგან ოჯახის რჩენის კისრად დება უცხო არაა ქართული საზოგადოებისათვის. ეთნოგრაფიული და ისტორიული მასალები მიუთითებენ ქალის მნიშვნელოვან როლზე საოჯახო მეურნეობის მართვასა და ოჯახის ბიუჯეტის განსაზღვრაში. ხშირი შემოსევების გამო მამაკაცები მუდმივად მტრის მოგერიებით იყვნენ დაკავებული, შვილების აღზრდა და საოჯახო მეურნეობის გაძლოლა ქალის კისერზე რჩებოდა. თვით სახელმწიფო მართვის დონეზეც ქალთა აქტიურობა მეტად შესამჩნევი იყო. ცნობილი ქართველი მკვლევარი და საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი ჯანაშვილი ასეთ საინტერესო ცნობასაც გვაწვდის: „იშვიათად თუ ნახავდით გუჯარსა და სიგელს, რომ მეფისა და დედოფლის სახელით არ იყოს დაწერილი. არასოდეს მეფე არ ერეოდა უდედოფლოდ მიწა-წყლის მფლობელობის ანუ ეკონომიკურ საქმეში“.¹

ამიტომ როგორც ადრე საუკუნეებში, ასევე სსრკ დაშლის შემდგომაც დღემდე, მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა აიძულებს ქართველ ქალს ოჯახის მთავარი მარჩენალის ფუნქციაც იტვირთოს, რაც ხშირად შრომითი ემიგრაციით გამოიხატება. ამას ხელს უწყობს საერთაშორისო შრომის ბაზრებზე მდებარეობით სამუშაო ძალაზე უპირატესი მოთხოვნა.

ქალთა ემიგრაციული გამოცდილება

საქართველოდან ემიგრირებული მოსახლეობის განათლების პოტენციალი საკმაოდ მაღალია (ცხრილი 2). 2002 წლის აღწერით, ყოველი მეოთხე ემიგრანტი უმაღლესი განათლების მქონეა. ქალთა ემიგრაციის ინტენსივობის ზრდამ უმაღლესი განათლების მქონე ქალთა წილის ზრდაც განაპირობა (ცხრილი 2).

1 დ.ჯანაშვილი. ისტორიული სურათები: ქართული ეკლესიის გამოყოფა საბერძნეთის ეკლესიიდან და ქართველი ქალი. გორი, იასონ კერესელიძის გამოცემა, 1914. გვ.260

ცხრილი 2. ემიგრანტთა განაწილება
სქესისა და განთლების დონის მიხედვით(%)

	2002 ¹		2008 ²		2014	
	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი
უმაღლესი	24,6	25,7	36,0	30,6	37,2	32,7
დაუმთავრებელი უმაღლესი	3,4	4,0	-	-	-	-
საშუალო პროფესიული	14,1	13,0	17,3	10,1	22,2	15,0
დაწყებითი პროფესიული	1,4	1,8	0,4	1,8	-	-
საშუალო ზოგადი	30,6	34,0	35,8	45,0	34,1	43,0
საბაზო ზოგადი	8,0	7,6	5,5	5,5	2,6	4,4
დაწყებითი	10,1	7,8	1,5	2,6	1,0	1,2
სხვა	7,8	6,1	7,8	4,4	2,9	3,7

წყარო: ცხრილი შედგენილია 2002 და 2014 წლების მოსახლეობის აღწერებისა და 2008 წლის კვლევის საფუძველზე.

აღსანიშნავია, რომ თუ მამაკაც ემიგრანტებში ჭარბობდნენ ინჟინრები და მაღალკვალიფიციური მუშები, ქალ ემიგრანტებში დიდი წილითაა წარმოდგენილი პედაგოგები. ამას ბევრი მიზეზი აქვს. ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში გატარებული რეფორმების შედეგად, რაც სკოლათა ოპტიმიზაციის მიზნით კლასების გამსხვილებას ითვალისწინებდა, მასწავლებელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოთავისუფლდა და უმუშევარი დარჩა. თვით დასაქმებულ მასწავლებელთა ხელფასიც ნებისმიერი პროფილის უმაღლესი განათლების სპეციალისტის ხელფასზე ნაკლები იყო. სამწუხაროდ, ამჟამადაც განათლების სფეროში საშუალო ხელფასი, მათ შორის ქალებისა, საქართველოს შრომის ბაზარზე არსებული საშუალო ხელფასის ნახევარია. განათლების სისტემაში მომუშავეთაგან კი 2/3 ზოგადსაგანმანათლებლო

¹ მოსახლეობის 2002 წლის აღწერით.

² მიგრაციის გამოკვლევის ანგარიში. 2008. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. გამოიკითხა 7000-მდე შინამეურნეობა.

სკოლების პედაგოგი ქალები არიან. მეორე მხრივ, პედაგოგი ემიგრანტი ქალები ადვილად ერგებიან და წლობით ინარჩუნებენ ძიძების, მომვლელების, მოახლეების და მსგავს დაბალკვალიფიციურ სამუშაო ადგილებს, რაზეც მათი განათლების დონის ადგილობრივი მოსახლეობა არ იმუშავებს, მაგრამ მაინც მიმღებ ქვეყნებში მათი შემოსავალი 4-5-ჯერ აღემატება სამშობლოში არსებულ საშუალო ხელფასს. ეს ემიგრაციის დიდი სტიმულია. რასაკვირველია, იმიგრაციის ქვეყნებში ქალი ემიგრანტები განიცდიან დეკვალიფიკაციას და მხოლოდ მეორადი ბაზრისათვის დამახასიათებელ უნარ-ჩვევებს იძენენ. მაგალითად, როგორც გამოკვლევამ გვიჩვენა, ეს პროცესი ხდება მომსახურებისა და ჯანდაცვის სფეროში. საკუთარი შრომითი პოტენციალის ამაღლების ერთადერთი ღონისძიება, რასაც ქალი ემიგრანტები იმიგრაციის ქვეყნებში მიმართავენ, ესაა ენის კურსების გავლა.

ბოლო ხანს, ქართველ ემიგრანტთა დამკვიდრებას მიმღები ქვეყნის შრომის ბაზარზე ხელს უწყობს ქართული დიასპორული სოციალური ქსელის გაფართოება-გამყარება. მაგალითად, დაბრუნებულ ემიგრანტთა 40%-მა აღნიშნა, რომ მათ იქ საქართველოდან ჩასული ნაცნობ-მეგობრები დახვდნენ და დაეხმარნენ სამუშაოს მოძებნაში¹. მიგრაციაში ყოფნისას ყველაზე ხშირი ურთიერთობებიც თანამემამულეებთან აქვთ, თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ მამაკაცებთან შედარებით ქალებს უფრო ხშირი კონტაქტი აქვთ იმიგრაციის ქვეყანაში ახლად გაცნობილ მეგობრებთან. ნაცნობ-მეგობრებთან შეხვედრები, ძირითადად, მეგობრულ და ოჯახურ გარემოში ხდება. მამაკაცებთან შედარებით ქალების შეხვედრები ნაცნობ-მეგობრებთან 5-ჯერ მეტია ეკლესიაში და ამდენჯერვე ნაკლებია გასართობ კლუბებში.

დასაქმების სპეციფიკიდან გამომდინარე, იმიგრაციის ქვეყნებში ყოველი მესამე ქალი იქვე ცხოვრობს, სადაც მუშაობს. მხოლოდ 13%-ს უწევს სხვაგან ცხოვრება. ბინის ხარჯის შემ-

¹ შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია. თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი, თბილისი, 2012.

ცირების მიზნით ქართველ ემიგრანტ ქალთა 59% ნათესავებთან ან ნაცნობ-მეგობრებთან ერთად ცხოვრობს.

დადგინდა, რომ ემიგრანტი ქალები თავიანთი აგიტაციით დიდ ზემოქმედებას ახდენენ საქართველოში დარჩენილ ახლობელთა ემიგრაციულ განწყობაზე. ამასთან, ქალთა აგიტაცია უფრო ეფექტური აღმოჩნდა, ვიდრე მამაკაცებისა. კვლევით დადგინდა, რომ იმიგრაციის ქვეყანაში ჩასვლის შემდეგ ქალთა აგიტაციით ყოველ 100 ქალის მიერ 130 ახალი თანამემამულე ემიგრანტია მიზიდული, როცა ერთმა მამაკაცმა მხოლოდ ერთი ემიგრანტის მიზიდვა შეძლო.

იმიგრაციის ქვეყნებში შეხვედრილ სირთულეთაგან ქალებმა, უპირატესად, ხელფასის სიმცირეზე მიუთითეს მაშინ, როცა მამაკაცები ყველაზე დიდ პრობლემად არარეგულარულ სამუშაოს მიიჩნევენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქალებს უფრო გაუჭირდათ იმიგრაციის ქვეყნის კლიმატთან შეგუება. დამატებული სამუშაო რეჟიმის გამო ისინი ნაკლებად ახერხებენ საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვას. როგორც კვლევამ გამოავლინა, იმიგრაციის ქვეყანაში ქალთა სამუშაო დროის ხანგრძლივობა უფრო მეტია, ვიდრე მამაკაცისა. ყოველი მესამე რესპონდენტი ქალი დღეში 10 საათზე მეტს მუშაობს, როცა იგივე ხანგრძლივობით ყოველი მეხუთე მამაკაცია დასაქმებული. ასეთ მძიმე ვითარებაში გასაკვირი არაა, რომ მათი ჯანმრთელობა საზღვარგარეთ სწრაფად უარესდება. სამშობლოში დაბრუნებულ ემიგრანტ ქალთა 84%-მა და მამაკაცთა 91%-მა განაცხადა, რომ ემიგრაციაში წასვლისას სრულიად ჯანმრთელი იყო. ემიგრაციაში კი ქალთა 50%-ის და მამაკაცთა 39%-ის ჯანმრთელობა გაუარესდა. ქალთა ჯანმრთელობის დაქვეითების მიზეზი დამატებული სამუშაო რეჟიმის გარდა (50%) არაჯანსაღი სოციალური გარემო (12%) და ჰაერის სინესტია (11%). რესპონდენტებში დიდია ნერვოზით დაავადებულთა წილი.

ქალთა შრომითი ემიგრაციის ეკონომიკური სარგებლიანობა

გამოკვლევებით დადგენილია, რომ ქალთა შრომითი ემიგრაციის განხორციელებაზე ეკონომიკური დანახარჯები უფრო მეტია, ვიდრე მამაკაცებისა, რადგან ისინი საემიგრაციოდ წინასწარ უფრო მეტად ემზადებიან. კერძოდ, კვალიფიკაციას იმაღლებენ პროფესიული გადამზადებისა და ენის შემსწავლელ კურსებზე¹. დადგინდა ისიც, რომ ქალები უცხოეთიდან საკუთარ ოჯახში ბევრად მეტ ფულს გზავნიან, ვიდრე მამაკაცები.

2003 წელს მიგრაციის პრობლემათა კვლევისას გამოვიყენეთ ე.წ. „შემცვლელ რესპონდენტთა“ გამოკითხვის მეთოდი, 2011 წელს გამოიკითხა დაბრუნებული მიგრანტები, ხოლო 2015 წელს ორივე მეთოდით იქნა შესწავლილი რემიტანსის საკითხი.

აღმოჩნდა, რომ ფულადი გზავნილების სიდიდე დაბრუნებული მიგრანტების გამოკვლევით უფრო მეტი აღმოჩნდა, ვიდრე შემცვლელი რესპონდენტებით მიღებული პასუხებით. სავარაუდოდ, ოჯახის წევრთა გამოკითხვისას, ერთი მხრივ, ადგილი აქვს შრომითი ემიგრანტის შემოსავლის შესახებ სრული ინფორმაციის უქონლობას, მეორე მხრივ, ფულადი გზავნილების შემცირებას რეალური შემოსავლის დამალვის მიზნით. დაბრუნებულ მიგრანტებს კი ამ მხრივ დასამალი არაფერი აქვთ. ამდენად, ფულადი გზავნილების განსაზღვრისას, ვფიქრობთ დაბრუნებულ ემიგრანტთა კვლევით მიღებული შედეგი უფრო მისაღებია. მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ემიგრანტთა დასაქმებისა და შრომითი მობილობის სურათი ორივე კვლევით ერთნაირია.

¹ ნ.ჭელიძე. შრომითი ემიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან. თბილისი, 2006. გვ.84.

ცხრილი 3. საშუალოთვიური ფულადი გზავნილების სიდიდის ცვლილება (აშშ დოლარი)

	შემცვლელ რესპონდენტთა პასუხებით				დაბრუნებულ მიგრანტთა პასუხებით			
	2003 წელი		2015 წელი		2011 წელი		2015 წელი	
	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი	ქალი
ემიგრანტთა საშუალოთვიური შემოსავლები	883	667	916	754	1145	901	977	862
ფულადი გზავნილები	147	187	382	352	237	322	360	405
ფულადი გზავნილები შემოსავალთან მიმართებაში (%)	17,0	28,0	42,0	47,0	20,0	36,0	37,0	47%

წყარო: ცხრილი შედგენილია შესაბამის წლებში მიგრაციის შემსწავლელი ცენტრის მიერ ჩატარებული კვლევებით მიღებული პირველადი მასალების საფუძველზე

ორივე მეთოდით ჩატარებული გამოკვლევა უჩვენებს, რომ მიუხედავად შემოსავლების არცთუ მნიშვნელოვანი ზრდისა, გზავნილების სიდიდე განხილულ პერიოდში გაზრდილია. სავარაუდოდ, ამის მიზეზი საქართველოში შინამეურნეობათა სამომხმარებლო ხარჯების მატებაა. გზავნილების ზრდა უმთავრესად ხდება ემიგრანტთა მდგომარეობის გაუარესების ხარჯზე. ეს მათ ჯანმრთელობაზეც აისახება. მიუხედავად იმისა, რომ ქალებს მამაკაცებზე ნაკლები შემოსავალი აქვთ, ისინი შემოსავლის უფრო მეტ წილს გზავნიან საქართველოში (47%). შესწავლით დადგინდა, რომ შრომით ემიგრანტთა 70% ყოველთვიურად გზავნის ფულს. ყოველთვიური გზავნილის სიხშირე ქალებში მეტია, ვიდრე მამაკაცებში. სავარაუდოდ, ეს იმითაცაა განპირობებული, რომ მამაკაცებს ხშირად არარეგულარული სამუშაო აქვთ.

2016 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით საქართველოში საბანკო ქსელით შემოსული ფულადი გზავნილები 1,079 მლრდ აშშ დოლარია. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ გზავნილების 40% არასაბანკო გზითაც შემოდის, მაშინ, სავარაუდოდ, მთელი ფულადი გზავნილები 1,8 მლრდ აშშ დოლარს აღწევს (2015წ). დაბრუნებულ მიგრანტთა შესწავლით დადგინდა, რომ ქალთა მიერ გამოგზავნილი ფულადი გზავნილების წილი მთლიან გზავნილებში ნახევარზე მეტია.

როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, შრომითი ემიგრაცია მნიშვნელოვნად მოქმედებს გამგზავნი ქვეყნის შრომის ბაზრის კონიუნქტურაზე, ამცირებს უმუშევრობის დონეს. ჩვენი გათვლებით შრომითი ემიგრანტი ქალები რომ უკლებლივ საქართველოში დაბრუნებულიყვნენ, საქართველოს შრომის ბაზარზე არსებული სამუშაო ადგილების დეფიციტის გამო ქალთა უმუშევრობა მინიმუმ სამჯერ მეტი მაინც იქნებოდა დღეს არსებული 10,4%-ის ნაცვლად.

ამრიგად, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მოცემულ ეტაპზე ქალთა ემიგრაცია ეკონომიკური თვალსაზრისით ხელსაყრელია, რადგან:

- იგი ამცირებს საქართველოს შრომის ბაზრის დამაბულობის მაჩვენებელს;
- შინამეურნეობათა შემოსავლების მნიშვნელოვანი წყარო და სიღარიბის შემცირების ძირითადი გზაა.

თუმცა, ისიც უნდა ვივარაუდოთ, რომ გრძელვადიან პერიოდში ქალთა ემიგრაციის ეკონომიკური სარგებლიანობა შემცირდება, რადგან მოსახლეობის ყველაზე აქტიური ნაწილის შრომითი პოტენციალი დაქვეითდება, ადამიანური კაპიტალის ხარისხი გაუარესდება.

ქალთა ემიგრაციის სოციალური ეფექტი ემიგრანტ ქალთა დემოგრაფიული ქცევა

როგორც აღვნიშნეთ ემიგრანტ ქალთა 60%-64% დაოჯახებულია. კვლევებით დადგინდა, რომ მათ უმრავლესობას ერთი

ან ორი შვილი ჰყავს. ემიგრაციაში ყოფნისას მათი ქორწინებითი მდგომარეობა და შვილიანობა თითქმის არ იცვლება. საგულისხმო ფაქტია ისიც, რომ დაუქორწინებელ კონტინგენტშიც არ იცვლება ქორწინებითი მდგომარეობა. ანალიზით დგინდება, რომ საქართველოდან წასული ემიგრაციული ნაკადის დემოგრაფიული ქცევა ევროპულია. ამიტომ ვიზა-ლიბერალიზაციის პირობებშიც, არცერთი მიმღები ქვეყნისთვის დემოგრაფიულ საფრთხეს არ ქმნის. დაბრუნებული მიგრანტები, ვისი ემიგრაციაში ყოფნის საშუალო ხანგრძლივობა 4 წელი იყო, აცხადებენ, რომ მკაცრი სავიყო რეჟიმის გამო დიდხანს შერჩნენ იმიგრაციის ქვეყნებს. „რომ მცოდნოდა, რომ საზღვრის გადალახვა ასე მკაცრი არ იქნებოდა, როგორც კი ჩემი ოჯახის ეკონომიკურ პრობლემას გადავწყვეტდი, მაშინვე საქართველოში დავბრუნდებოდი“.

ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოს დემოგრაფიულ უსაფრთხოებას პრობლემას უქმნის¹. ინტენსიური ემიგრაციული პროცესების გამო საქართველოში მოსახლეობის აღწარმოების შეკვეცილი რეჟიმი დამკვიდრდა. ქვეყნის დემოეკონომიკურ განვითარებაში ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენციები წარმოიშვა: ერთი მხრივ, სახეზეა განუვითარებელი ეკონომიკა, მეორე მხრივ კი, საქართველოში დამკვიდრებული დემოგრაფიული განვითარების ევროპული მოდელი. რეპროდუქციული ასაკის ქალთა ხანგრძლივმა ემიგრაციამ საქართველო დემოგრაფიულად მომაკვდავ ერთა სიაში შეიყვანა და აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება სასიცოცხლოდ აუცილებელი გახადა. რეპროდუქციული ასაკის ემიგრანტ ქალებს რომ საქართველოში ეცხოვრათ, ასეთი კრიტიკული დემოგრაფიული ვითარება არ შეიქმნებოდა; თუმცაღა მოცემულ პერიოდში ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ამ მძიმე პირობებში მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოების რეჟიმი მაინც ვერ დამკვიდრდებოდა.

¹ Mirian Tukhashvili, Mzia Shelia. The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period. <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf>

ქალთა ემიგრაციული და რეემიგრაციული პოტენციალი

უმუშევრობისა და სამუშაო ძალის მცირე ფასის გამო საქართველოს მოსახლეობაში, ჯერჯერობით, კვლავაც ძლიერია ემიგრაციული განწყობა. პოტენციურ მიგრანტებში მამაკაცები ჭარბობენ ქალებს. თუმცა ბოლო ხანს დაბრუნებულ მიგრანტთა კვლევები მათი რეემიგრაციული პოტენციალის შემცირებას ადასტურებს (ცხრილი 4).

ცხრილი 4. რესპონდენტთა განაწილება კითხვაზე: „ფიქრობთ და აპირებთ უცხოეთში გაბრუნებას?“ პასუხების მიხედვით (%)

	2011 წელი		2015 წელი	
	ქალი	მამაკაცი	ქალი	მამაკაცი
დიახ	35,2	43,8	22,5	22,1
არა	29,6	33,3	46,5	35,1
ზოგჯერ, ჯერ არ ვიცი	35,2	22,9	29,6	40,3

წყარო: 2011 და 2015 წელს მიგრაციის კვლევის ცენტრის მიერ ჩატარებული კვლევის პირველადი მასალა.

სავარაუდოდ, ეს გამოწვეულია ემიგრაციული გამოცდილების ხანგრძლივობის ზრდის ფონზე ამ კონტინენტის შრომისუნარიანობის შემცირებით.

ემიგრაციიდან დაბრუნების უმთავრეს პირობად ქალი ემიგრანტების უმრავლესობა (54%) საკუთარ ქვეყანაში მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების არსებობას თვლის, უმცირესობა (3%) - ნებისმიერი სამუშაოს შოვნას.

როგორც კვლევამ გვიჩვენა, ძლიერია ემიგრაციული განწყობა სტუდენტ გოგონებში. ბუნებრივია, მათ საზღვარგარეთ სასწავლებლად უფრო მეტად უნდათ წასვლა (39%), ვიდრე სამუშაოდ (23%). იგივე შეინიშნება ვაჟებშიც, მაგრამ ისინი, გოგონებისაგან განსხვავებით, უფრო მეტნი გეგმავენ იმიგრაციის ქვეყანაში სამუშაოდ დარჩენას.

სავარაუდოდ, ახლგაზრდობის ძლიერი ემიგრაციული განწყობა მომავალში საქართველოს ინტელექტუალური პოტენცია-

ლის შემცირების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი გახდება.

დასკვნა

ქალთა ემიგრაციის ინტენსიურობის ზრდა პოსტსაბჭოთა საქართველოსათვის დამახასიათებელი პროცესია. იგი განაპირობა საქართველოს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მეტისმეტად დაბალმა ფასმა. ამითაა გამოწვეული მოსახლეობის მაღალი ემიგრაციული და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეემიგრაციული განწყობაც. შესაბამისად, ემიგრანტთა დაბრუნების, ახალი ემიგრაციული ნაკადების შემცირების უმთავრესი გზა მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების შექმნით მიღწეული უმუშევრობის შემცირებაა.

გამოვლინდა, რომ ქალთა ემიგრაციული მიმართულების განსაზღვრა ხდება მიმღები ქვეყნის განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური დონისა და მოსახლეობის მენტალური სიახლოვის გავლენით.

საქართველოდან გასული კონტინგენტის განათლების პოტენციალი მაღალია, თუმცა ემიგრანტთა გამოყენება რეციპიენტ ქვეყნებში მხოლოდ მეორად ბაზარზე ხდება, რის გამოც მიმდინარეობს მათი დეკვალიფიკაცია.

იქ არსებული მძიმე სამუშაო რეჟიმის გამო მიგრანტთა ჯანმრთელობა უარესდება. შესაბამისად, მათი შრომითი პოტენციალი ქვეითდება. დაბრუნების შემთხვევაში ეს ქვეყნის მხრიდან დამატებით ხარჯს მოითხოვს მათი პროფესიული გადამზადებისა და სოციალურ-ფსიქოლოგიური რეაბილიტაციის პროგრამების დასაფინანსებლად.

გამოვლინდა, რომ საქართველოდან ემიგრირებული ქალები უფრო მეტ ფულს გზავნიან სამშობლოში, ვიდრე მამაკაცები. ამით საშუალებას აძლევენ თავიანთ ოჯახებს, თავი დააღწიონ სიღარიბეს.

ქალთა ემიგრაციით 3-ჯერაა შემცირებული ქალთა უმუშევრობის დონე საქართველოში. მოკლევადიან პერსპექტივაში

ქალთა ემიგრაცია ეკონომიკურად შეიძლება სასარგებლოა ჩვენი ქვეყნისთვის, მაგრამ ამ ინტენსივობის ხანგრძლივი ემიგრაციული პროცესები საშიშროებას უქმნის ქვეყნის დემოგრაფიულ განვითარებას. ამასთან, შრომითი პოტენციალის შემცირების გამო ის პერსპექტივაში ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი ხდება.

ლიტერატურა:

1. ანთაძე.გ. (2016). შრომითი მიგრაციის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში. ჟ მიგრაცია 7. გვ.146-168
2. ბაქრაძე დ. (1891). ქართველი ქალები (ისტორიული მიმოხილვა). ტფილისი.
3. გულიაშვილი ნ. (2010). ქართული ქალის ახალი როლი. http://dspa-ce.nplg.gov.ge/bitstream/1234/8957/1/Liberali_2010_N32.pdf
4. დურგლიშვილი ნ.(1997). ცვლილებები სოციალურ გარემოში და ქართული ოჯახი. გაერო, თბილისი.
5. ელიზაბეტ ბერ-სიჟელი. ქალები მართლმადიდებელ ეკლესიაში. <http://www.Orthodoxtheology.ge>
6. ზუბიაშვილი თ.(2010). მიგრაციული პროცესები საქართველოში სსრკ დაშლის წინა პერიოდში. ჟ. მიგრაცია.4. გვ.171-181.
7. მიგრაციის გამოკვლევის ანგარიში. (2008). სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.
8. მენაბდიშვილი ნ. მეუღლეთა ურთიერთობები და მოვალეობათა განაწილება თანამედროვე ოჯახში. (2014). დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. შრომების კრებული, თბილისი, გვ.138-148.
9. მენაბდიშვილი ლ. (2014). ოჯახის ფორმირების პრობლემები. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. შრომების კრებული, თბილისი. გვ.127-138.
10. სტუდენტთა პოტენციური მიგრაცია. (2015). თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი. პირველადი მასალა.
11. Sulaberidze., A.(2016), Economic Transformation of the Family at the Transitional Stage in Georgia. *Problems of Demography and Sociology. Collection of works.* Tbilisi. 2016. p.102-107
12. ტუხაშვილი მ. (2009). მიგრაციის ექსპანსიის დასასრული და რუსეთის „ახალი მიგრაციული პოლიტიკა“. თბილისი, უნივერსალი.
13. ტუხაშვილი მ. (1998). საქართველოს შრომითი პოტენციალი:

- ფორმირება და განაწილება. თბილისი, თსუ გამომცემლობა.
14. შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია. (2012). თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი.
 15. შელია მ., ტუხაშვილი მ. (2003). შრომითი მიგრაციის გენდერული ასპექტები. წიგნში: მიგრაციული პროცესები პოსტსაბჭოთა საქართველოში. თბილისი, გვ.82-87
 16. ჩიტაშვილი მ., კანდელაკი ა. (1998). ქალთა ღირებულებითი ორიენტაციები დღევანდელ საქართველოში. წიგნში: ქალი პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში. თბილისი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
 17. ჭელიძე ნ. (2006). შრომითი ემიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან. თბილისი.
 18. ჯინჭარაძე კ. ქალის როლი საზოგადოებაში. <http://xareba.net/489-qalis-rol-i-sazogadoebashi-natsili-1.html>
 19. ჯანაშვილი დ. (1914). ისტორიული სურათები: ქართული ეკლესიის გამოყოფა საბერძნეთის ეკლესიიდან და ქართველი ქალი. გორი, იასონ კერესელიძის გამოცემა.
 20. Hofmann E. T. (2012). „*Today Everything is Backwards*”: *Gender Ideology and Labor Migration in the Republic of Georgia*. <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/ETD-UT-2012-08-5934/HOFMANN-DISSERTATION.pdf>
 21. Ferry M. (2013). *Female Migrants from Georgia: Profiles and Migratory Projects*. CAUCASUS ANALYTICAL DIGEST No. 57, 3 December. <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-57-8-10.pdf>
 22. *Fostering Economic and Social Benefits of Migration in the South Caucasus*. (2015). Research Report (carried out by N.Chelidze and G.Todradze). IOM, SDC.
 23. Medzmariashvili E. Third Wave Georgian Immigrant Women in the USA: Problems of Americanization. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/en/article/viewArticle/1/6/>
 24. *Migration Profile of Georgia*. (2015). Tbilisi, Georgia. http://migration.commission.ge/files/migrationprofile_of_georgia_2015.pdf
 25. Tukhashvili M., Shelia M. (2012). The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period. <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf>
 26. Zurabishvili T., Zurabishvili T.(2010). *The Feminization of Labor Migration from Georgia: The Case of Tianeti*. <http://www.soclabo.org/index.php/laboratorium/article/view/170/334>

Mzia Shelia

PhD in Economics,

Institute of Demography and Sociology, Ilia State University.

Migrations Research Center, TSU

Women's Emigration from Georgia

(Abstract)

The demographic and socio-economic development of Georgia in the post-Soviet period is significantly influenced by intense emigration processes, including the labor emigration. Women account for more than half of labor emigrants.

The present work represents an original interpretation of the gender aspect of the studies conducted at the Center for Migration Studies, Tbilisi State University in 2003-2015 which also involved the author of this work.

The reasons for changes to the main directions of emigration flows of women, the specifics of female migrants' mobility on the international labor market, their contribution to remittances and impact on the potential emigration of women have been identified and the intensity of potential emigration and remigration capacity have been assessed. It has been concluded that at the current stage, women's emigration is economically beneficial to Georgia; however, if prolonged, the ongoing intense emigration processes endanger the country's demographic security and they may lead to a catastrophic reduction of workforce productivity and depletion of the labor market. Therefore, if further maintained, the current high-intensity labor emigration of women may impede the socio-economic development of the country.

Keywords: migration, women, Georgia, labor market.

**სოფელ ველის (არტაანი) მოსახლეობის ბრძოლა
წინაპართა რწმენის დაბრუნებისათვის
XVIII-XIX საუკუნეებში**

(ნაშრომი შესრულებულია საგრანტო პროექტის (NFR/196/2-105/14)
„არტაანის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების“
ფარგლებში)

XX-XXI საუკუნეების მიჯნა მძიმე აღმოჩნდა თურქეთის რესპუბლიკისათვის. იგი დადგა სერიოზული პოლიტიკური გამოწვევების წინაშე. ამ პერიოდში, ერთი მხრივ, საგრძობლად დაწინაურდა ქვეყნის ეკონომიკა, ამასთან, აშკარად გამოიკვეთა დემოკრატიული განვითარების ტენდენცია (თუმცა ბოლო პერიოდში განვითარებულმა პოლიტიკურმა პროცესებმა სერიოზული ზიანი მიაყენა დემოკრატიას). აღნიშნული პროცესების შედეგად ქვეყანაში მცხოვრებ ცალკეულ ეთნიკურ ჯგუფებში მწვავედ დადგა ეთნიკური თვითმყოფადობის დაცვის აუცილებლობის საკითხი, რაც თურქეთის სინამდვილისათვის პარადოქსული მოვლენაა. იდენტობის გამოცოცხლების და ეთნიკური მობილიზაციის ტენდენციის მიუხედავად, უმრავლეს შემთხვევაში ხდება მათი თვითიდენტიფიცირება იმ სახელმწიფოსთან, რომელშიც ის ცხოვრობს.

არტაანის პროვინცია ეთნიკური სიჭრელითაა გამორჩეული. რესპონდენტ ოქთაი აქფინარის თქმით (ჰანაკის რაიონი სოფ. ბინბასაკში (გოგიუბა)), არტაანში ცხოვრობენ ჩეჩნები, ქურთები, თურქები, გურჯები, თუმცა თითოეული მათგანის ცნობიერება თურქულია და საჯაროდ თავიანთ გენეტიკურ წარმომავლობას არ აღიარებენო. მაგალითისათვის რესპონდენტმა ქართველებიც დაასახელა. ნიშანდობლივია, რომ მან დაადასტურა რეგიონში ქართველების ცხოვრების კვალი. თავად რესპონდენტის წინაპრები კი შუა აზიიდან გადმოსახლებულან ამ სოფელში. საიდან მოხვდნენ ჩეჩნები შუა აზიაში, ეს არ იციან. ოქფაი აქფინარის (რომლის ცოლის ბებია „ახისკიდან ყოფილა“)

დიდ ბაბუას ბინბამაკში გადმოსახლებისას დახვედრიათ მდიდარი სომხები, რომლებსაც მათთვის გაუწევიათ მატერიალური და მორალური დახმარება და მიწებიც მიუციათ. სომხებთან ისინი დღემდე ინარჩუნებენ მეგობრულ ურთიერთობებს.

მთხრობელები ადასტურებენ სოფელში ეკლესიის არსებობის ფაქტს. ამჟამად არსებული სოფლის მეჩეთის გალავნის და სკოლის მშენებლობისას ეკლესიის ქვები გამოუყენებიათ, რასაც ადასტურებენ კიდევ იქ მცხოვრებნი (თ.ფუტკარაძე, არტანის საველე ექსპედიციის დღიური, რვეული პირველი, აგვისტო, 2015).

ქართველების ცხოვრების კვალს ადასტურებენ ჰანაკის რაიონის სოფ. ორთაკენტელი რესპონდენტებიც. მათი თქმით, „ადრე ეს ტერიტორიები სულ გურჯების ყოფილა. სოფლის ერთ-ერთ უბანს „ნაქალაქო“ ჰქვია ახალციხის სოფ. ნაქალავის გავლენით.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ მათი წინაპრები ახალციხიდან არიან გადმოსახლებულნი, თუმცა თავს ქართველებად არ მიიჩნევენ. სტუმართმოყვარე მასპინძელმა ოჯახში შეგვიპატიჟა და ჩაითაც გაგვიმასპინძლდა, რაც არაა აღნიშნულ რეგიონში ჩვეულებრივი მოვლენა. სავარაუდოდ, წარსულში მათი წინაპრების ქართველებთან თანაცხოვრებამ (შესაძლოა გენეტიკურადაც ქართველები არიან) ყოფის ამ ელემენტზეც მოახდინა სასურველი გავლენა, რაც შემონახული იქნა მათი შთამომავლების ოჯახებში.

ახალციხიდან//ახისკიდან გადმოსახლებულად თვლიან თავს კოდისწყაროელები, ჭინჭრობელები და ზოგიერთი სხვა სოფლის წარმომადგენლები. გადმოცემით, მათი წინაპრები ახალციხიდან ფოსოვში//ფოცხოვში, იქედან კი ამ სოფელში გადმოსახლებულან. გადმოსახლების მიზეზად, ზოგადად ომებს ასახელებენ. როგორც ცნობილია, რუსეთ-თურქეთის ომებს თან ახლდა მოსახლეობის ადგილმონაცვლეობა. 1828-1829 წლების ომის შემდეგ, რეგიონში ქრისტიანების დამკვიდრების შიშით, როგორც ჩანს მოსახლეობა ახალციხიდან გადავიდა მომიჯნავე არტანის რეგიონში. ერთმა მთხრობელმა გად-

მოსახლების თარიღად 1877-1878 წლების ომი დაასახელა, რომლის შემდეგაც „გამოვიქცეთ ვალედანო“.

როგორც ცნობილია, 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის ხასიათიდან და ძალთა განლაგებიდან გამომდინარე საზავო პირობები კონფესიურ პრინციპს დაექვემდებარა. ადრიანოპოლის 1829 წ. სექტემბრის საზავო პირობებით მეომარ სახელმწიფოებს შორის საზღვარი უნდა გაევლოთ კონფესიური ნიშნის მიხედვით და უნდა შექმნილიყო ერთიანი რელიგიური ზონები. ამ ხელშეკრულებით საქართველოს უბრუნდებოდა მისი ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი, მაგრამ ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებთა შემდგომი ბედი უნდა მოწესრიგებულიყო რელიგიური ნიშნის მიხედვით. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ქართველი მაჰმადიანები უნდა გადასახლებულიყვნენ მაჰმადიანური თურქეთის ტერიტორიაზე, ხოლო თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქრისტიანები (ძირითადად სომხები, გასომხებული ქართველები, თ.ფ.) გადმოსახლდებოდნენ ქრისტიანული რუსეთის ფარგლებში (ლომსაძე შ., 1991:180). ფაქტობრივად ეს იყო ეთნიკური წმენდა. მაჰმადიანური (მათ შორის, ქართველები) მოსახლეობა აყარეს ამ ტერიტორიებიდან. სწორედ მათი შთამომავლები უნდა იყვნენ საკვლევნი რეგიონის მოსახლეობის ნაწილი. დაცარიელებულ მიწებზე სომხები ჩამოსახლეს. არტაანიდან გადმოსახლებულებს შორის იყვნენ ხულგუმოს, ბავრას, კარტიკამის, კულიკამის, ტურცხის კათოლიკი ქართველებიც, რომლებსაც სომხური კათოლიკური კონდაკის გამო სომხებად წერდნენ (ლომსაძე შ., 1991:185). მეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ არტაანის სოფელი ველი, საიდანაც მოხდა საქართველოში კათოლიკი ქართველების შემოსახლება, წარმოადგენდა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პუნქტს, სადაც იყო სამცხე-საათაბაგოს მთავართა ერთ-ერთი სასახლე საკმაოდ მნიშვნელოვანი ციხით. ველის მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ მე-18 საუკუნის შუა ხანებამდე შეურყვნელად მოიტანა წინაპართა რწმენა (ლომსაძე შ., 1991:186). პატრ იერონიმე ნორჩელის მონაცემებზე დაყრდნობით, მკვლევარი შ.ლომსაძე აღნიშნავს, რომ არტაანის სანჯაყში 1763 წლისათვის მხოლოდ სოფელი ველი დარჩენილა

ქრისტიანულად. სოფელს ჰყოლია ერთი მართლმადიდებელი მღვდელი 154 მართლმადიდებელი მრევლით (ლომსაძე შ., 1991:186). ერთი ცნობით, სოფ. ველში 300 კომლამდე ქართველი მართლმადიდებელი ცხოვრობდა. ამ სოფლის გარშემო კი გამაჰმადიანებულ მესხ-ლაზთა სოფლები იყო (გაზეთი „ჯვარი ვაზისა“, N8, 1906წ.). ქართულ სამყაროს მოწყვეტილი არტანის ქართველობა უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. წყაროსთავის კათედრის მოშლის შემდეგ მართლმადიდებელი მრევლი ერუშნელის მეურვეობის ქვეშ მოექცა, თუმცა მალე ერუშნელობაც მოიშალა და მე-18 საუკუნის ბოლოს მათი სულიერი მწყემსობა ანტიოქიას გადაეცა. მე-18 საუკუნის შუა ხანებში მტრულ გარემოცვაში მოხვედრილ ველის ქრისტიანებს ანდრია პალერმელის ინიციატივით მიაკითხეს კაპუცინმა მისიონერებმა და ქართული ტიპიკონითა და მღვდელთმსახურებით კათოლიკობაზე გადასვლა ურჩიეს. ეს იყო არსებულ სიტუაციაში საუკეთესო გამოსავალი და მოსახლეობის დიდი ნაწილი დათანხმდა. მალე გარდაიცვალა ქართველი მღვდელი ბასილი, რითაც ისარგებლეს სულთნის მხარდაჭერით აღჭურვილმა სომხებმა და სომხური რიტით მოსახლეობის გაკათოლიკება მოიწადინეს. ამავე სოფელში სომეხ მღვდელთან ერთად საქმიანობდა იტალიელი პატრი, რომელიც ქართული კონდაკით ლოცულობდა და ქართულ ენასაც საფუძვლიანად ფლობდა. ერთი სოფლის ერთი ეთნოსი ორად გაიყო. მდგომარეობას ართულებდა ისიც, რომ სოფელში სალაპარაკო ენად თურქული იყო გაბატონებული. სოფლის მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა ქართველ-სომეხთა ამ დავაში იტალიელი პატრის ანუ ქართული კონდაკის მხარე დაიჭირა (თამარაშვილი მ., 1902:435). სომეხი კათოლიკენი არ ისვენებდნენ და ოსმალთა ხელისუფლების მხარდაჭერით აიძულებდნენ ველელებს მიეღოთ სომხური ტიპიკონი. მ.თამარაშვილს აღნიშნულთან დაკავშირებით მიუკვლევია ერთი საარქივო დოკუმენტისათვის. ესაა ქართველთა საჩივარი, რომელიც ველელებს გაუზავნიათ რომში, რომელშიც ითხოვენ ქართველთა „რიგის მღვდლის“ მოვლინებას: „ქართველი რომის კათოლიკეები გვედრებით თქვენს მამობრიობას, რომ არ მოაკ-

ლოთ სოფელ ველს ერთი პატრი მისიონერიო“. ხელს აწერენ: „სიმონი, მისი ძმისწული, ეფრემი, ელიზბარი, ყარაგოზი, დავითი, აპოსტული, ასლანი, ჟოჟომოიო, სუმბული, პეტრეი, იასაი, პავლეი, ოქრუაი, შიოი, ელიკაი, ციცოი, თათაი და სხვ“ (გაზ. „ჯვარი ვაზისა“, 1906, N8. ასევე, ლომსაძე შ., 1991:188). ველის ბაროხის პოლიკარპო მონთოელის მოხუცებულობის გამო ველში გააგზავნეს სომხური რიტის მღვდელი ხაჩატურ უჯუბრიანი, რომელიც მაშინვე დადგა სომხურენოვან რიტზე მდგარი მორწმუნეების პოზიციაზე და ჩამოაგდო განხეთქილება, „შეურაცხყოფელი სიტყვებით მოსპო წესიერება, ორ ტომს შორის აღძრა უთანხმოება, პოლიკარპო მონთოელი ადგილობრივ ხელისუფლებასთან დაასმინა, თითქოს იგი მთავრობის საწინააღმდეგო საქმიანობას ეწეოდა, რის შემდეგ იგი არტაანის სანჯაყის უფროსმა სოფლიდან დაითხოვა“ (ლომსაძე შ., 1991:188-189).

1830-იან წლებში, როცა ჯავახეთში ერზრუმელ კოლონისტებთან ერთად ჩამოსახლეს ველელებიც, დეკანოზმა იოსებ ორბელიანმა სცადა რუსული მართლმადიდებლური ხელისუფლების გამოყენება ველელთა ძველ სარწმუნოებაზე გადასვლასთან დაკავშირებით, მაგრამ უშედეგოდ. ველელებს დაუდგინეს სომხურენოვანი კათოლიკური კონდაკი.

ველელებს ბრძოლა წინაპართა რწმენის დაბრუნებისათვის არც შემდგომ შეუწყვეტიათ. ისინი ქართული სკოლის გახსნასაც ითხოვდნენ. დგებოდა სხვადასხვა კომისიები, უპირატესად არაქართველებისაგან დაკომპლექტებული, რომელთა „მუშაობას“ არ გამოუღია სასურველი და ობიექტური შედეგი. 1832 წელს ველელებს კვლავ დაუწერიათ საჩივარი. კომისიას - ვინმე დანდუროვისა და კრასნოვის შემადგენლობით, დასკვნაში ჩაუწერია, რომ ველიდან გადმოსახლებულნი ლაპარაკობენ თურქულად, თავს აღიარებენ ქართველებად, ეკლესიაში დაწესებული აქვთ სომხური ტიპიკონი, ყავთ სომეხი მღვდლები, აქვთ ქართული ადათები და წესები. მათი რაოდენობა ხულგუმოში, კარტიკამში, კულიკამში, ბავრაში, ემთიაში 2000-მდე სულიაო (საქ. ცია, ფ.12, ან. 8, საქმე 394, ფურც. 9-10).

1907 წ. სოფ. ველი მოუნახულებია ე.თაყაიშვილს. მაშინ ამ სოფელში ახალციხიდან გადასული ქართველი მუსულმანები დააფიქსირა, რომელთა უმრავლესობას სცოდნია ქართული (ლომსაძე შ., 1991:191). ჩვენი ექსპედიციის დროს კი არა თუ ქართული ენა, არამედ ისტორიული მეხსიერებაც კი წაშლილი დაგვხვდა ამ შესანიშნავ სოფელში ქართველების ცხოვრების შესახებ.

გასომხების პარალელურად ადგილი ჰქონდა ქართველების „ურუმებად“ მონათვლასაც (არტაან-გიუმშიშანეს რაიონებში). ამ ტერმინთა ზეგავლენით ქართული მოსახლეობის ნაწილი გაბერძნდა. 1830-იან წლებში ძველი ვერცხლის ციხის//გიუმშიშანეს მცხოვრები ეთნიკური ქართველები, როგორც ბერძენ-ურუმები შემოსახლეს ქვემო ქართლში. ხოლო ზღვისპირა კლარჯეთიდან ასევე გაბერძნებული ქართველობა პირველი მსოფლიო ომის წინ გაასახლეს საბერძნეთსა და რუმელიაში. ასეთივე ბედი ეწია 1830-იან წლებში არტაან-ფოსოს მიდამოებში შემთხვევით გადარჩენილ ქრისტიან ქართველთა ერთ ნაწილს, რომლებიც ქვემო ქართლში იყვნენ შემოსახლებულნი (ლომსაძე შ., 1991:186).

როგორც ითქვა, იმ დროისათვის უკვე კარგა ხანია იყო დასრულებული მესხეთის მოსახლეობის გამუსულმანების პროცესი. უკვე მე-19 საუკუნის 20-იან წლებისათვის მესხეთში ოფიციალურად არც ქრისტიანობა არსებობდა და არც მართლმადიდებლური სამლოცველო (ლომსაძე შ., 1991:176). გაკათოლიკებული ქართველები კი სომხური ტიპიკონის გამო სომხებად აღირიცხებოდნენ (ლომსაძე შ., 1991:176). მესხთა უმრავლესობა სუნიტურ ისლამზე იყო გადასული. თავად ახალციხეში (სადაც დიპლომატიური მოსაზრებებით დატოვეს ერთადერთი ქრისტიანული სამლოცველო- წმ. მარინეს სახელობის ეკლესია შემცირებული მრევლით) არ იყო იმჟამად მონოეთნიკური საზოგადოება.

ქართული მიწების დაპყრობას შედეგად მოჰყვა ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის (ქართველობის) თურქული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემით (ოსმალობით) შეც-

ვლა, რასაც დამპყრობელი დიდი მოთმინებით ახორციელებდა. დაპყრობილ ტერიტორიებზე ოსმალები ქართველთა ერთიანობისა და წინააღმდეგობის დაძლევისათვის მესხეთის თემებს უფლებრივად სხვადასხვა საფუძველზე აწყობდნენ და სხვადასხვა პირობებს უდებდნენ. ე.ი. ისინი ერთმანეთისაგან ასხვავებდნენ „ხმლით“ //ბრძოლით დაპყრობილებს და „ამანითნ დაპყრობილებს. ხმლით// ბრძოლით დაპყრობილ რეგიონებში ოსმალები აერთიანებდნენ ჩილდირს, არტაანს, ახალქალაქს, ახალციხეს, ასპინძას და ა. შ., რომელთა მიწები ჩარიცხეს სახელმწიფო მიწების კატეგორიაში (ლომსაძე შ., 1991:238-239). „ამანით“ დაპყრობილი მხარეები (აჭარა-შავშეთი, ლივანა...) ჩარიცხეს მულქის კატეგორიაში, სადაც ძველ ფეოდალს უმტკიცდებოდა არსებული მამულები კერძო, მემკვიდრეობით საკუთრებაში და როგორც საზღვრისპირა მხარეს, ეკისრებოდა სალაშქრო მოვალეობაც.

შარიათი მიწის ცნებაში გულისხმობდა სამხედრო ვალდებულებასაც, სამხედრო ვალდებული კი აუცილებლად მუსულმანი უნდა ყოფილიყო. ამ გზამ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ფეოდალები მაჰმადიანობამდე მიიყვანა და ეროვნულობის სამი ძირითადი საყრდენიდან ერთი - ქრისტიანობა გამოაცალა. გლეხობაში კი ეს პროცესი ერთი საუკუნით გაგრძელდა (ლომსაძე შ., 1991:239). შემოერთების შემდეგ მოსალოდნელი იყო, რომ ცარიზმი ხელს შეუწყობდა ქრისტიანიზაციის პროცესებს, მაგრამ პირიქით მოხდა. მეფის ხელისუფლებამ ისინი ერთი ხელის მოსმით თურქებად მონათლა (ლომსაძე შ., 1991:239). 1832 წლის სტატისტიკურ მონაცემებში პირდაპირ წერია, რომ „ახალციხელი თურქების დიდი ნაწილი... წარმოშობით მთლიანად ქართველია... ბევრმა დღემდე შეინახა ქართული... ზოგი ისევ ქრისტიანობას დაუბრუნდაო“ (Статистическое описание Ахалцихского пашалика. Тифлиские ведомости. 1832. №6). მთავრობისაგან ზურგშექცეული მოსახლეობა გადაეშვა ღრმა ფანატიზმში. ისინი თურქ ემისრებს მიენდნენ. მალე ეროვნულობას მეორე საყრდენი - ენაც გამოეცალა ხელიდან, ხოლო 1944 წელს გამოაცალეს მესამე საყრდენიც მამული და

„თურქის“ მარკით გაასახლეს საქართველოდან (ლომსაძე შ., 1991:241).

როგორც ცნობილია, სამცხე-ჯავახეთში გამუსულმანებულ ქართველებთან ერთად ცხოვრობდნენ ყარაფაფახელები, თარაქამები და სხვა მოდგმის ხალხები. სწორედ მათი შთამომავლები უნდა იყვნენ ჩვენი რესპონდენტებიც.

აღნიშნული მოსაზრება კიდევ უფრო გაამყარა ზემო ჭანჭრობელ (ეხლ. აგზეტიპი) რესპონდენტ აიერსოი ათენისთან საუბარმა. მან აღნიშნა, რომ „წინაპრები გურჯისტანიდან იყვნენ, რომ აქ ყველა საქართველოდანაა მოსული“. მისი თქმით „ერთ „ხოჯას“ აღუწერია“ ეს პროცესები. საინტერესოა, რომ წინაპრებს ისინი ქართველებად თვლიან, საკუთარ თავს კი თურქულ ეთნოსს მიაკუთვნებენ.

აღნიშნული დასახლებები რეგიონის სხვა სოფლებთან შედარებით სამეურნეო კულტურის მაღალი დონითაც გამოირჩევა, რაც ასევე წარსულში ქართველებთან თანაცხოვრებით უნდა იყოს განპირობებული (თუმცა ბევრი მათგანი წარმოშობით თავადაც ქართველია) (თ.ფუტკარაძე, არტაანის საველე ექსპედიციის დღიური, რვეული პირველი, აგვისტო, 2015).

ნიშანდობლივია, რომ ცალკეულ დასახლებებში დავაფიქსირეთ ტერმინები: „ახალციხელი თურქი“ და „კავკასიელი თურქი“. ახალციხიდან გადმოსული მოსახლეობის დიდი ნაწილი თავს სწორედ „კავკასიელ//ახალციხელ თურქად“ მიიჩნევს. სოფ. ქვ.ჭინჭრობში რესპონდენტები ამტკიცებდნენ, რომ ადრე მათ სოფელში უცხოვრიათ „თეთრ რუსებს“//მალაკნებს და გურჯებსო. მალაკნებ 1950-იანი წლებიდან წასულან ისტორიულ სამშობლოში, „ქართველები კი არსად არ წასულან, ადგილზე დარჩნენო“. თუ არსად წასულან, მაშინ ახლა სადღა არიან? ჩნდება ბუნებრივი კითხვა. რესპონდენტმა კითხვა ლოგიკურად და საინტერესოდ მიიჩნია, თუმცა პირდაპირი პასუხის გაცემას თავი აარიდა. როგორც ჩანს, ემინიათ და ვერ ბედავენ მათი ქართველობის აღიარებას ან ახალციხიდან გადმოსახლებული თურქული მოდგმისანი არიან (რომლებიც მოგვიანებით „თურქი მესხების“ სახელით მონათლეს). აჭარას

ისინი მიიჩნევენ რუსეთის ნაწილად. მათ კულტურულ მეხსიერებაში უფრო გამოკვეთილია ხსოვნა რუსების შესახებ. მეტყველებაშიც ზოგჯერ რუსულ სიტყვებს ურევენ (თ.ფუტკარაძე, არტაანის საველე ექსპედიციის დღიური, რვეული პირველი, აგვისტო, 2015).

მიუხედავად აღნიშნული ტენდენციისა, ჩვენებურებმა და აგროვეს თურქ ხალხთან თანაცხოვრების მდიდარი გამოცდილება, რომელიც ეფექტურად უნდა იყოს გამოყენებული ეთნიკური მობილიზაციისა და ეროვნული თავისთავადობის დაცვის ინტერესებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოს შესახებ (თურქული ტექსტი თარგმნა და კომენტარებით გამოსცა ს.ჯიქიამ), თბილისი, 1964.
2. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. 1902.
3. თორია მ. იდენტობის ძიების და ეთნიკური მობილიზაციის როლი XX საუკუნის 1990-იანი წლების ქართულ-ოსური შეიარაღებული კონფლიქტის ესკალაციაში. კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, XI, თბილისი, 2009.
4. ლომსაძე შ. მესხები. თბილისი, 1991.
5. ფუტკარაძე თ. საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიცია შავშეთში. შავშეთი, 2009.
6. ფუტკარაძე თ. არტაანის საველე ექსპედიციის დღიური. რვეული პირველი, აგვისტო, 2015.
7. საქ. ცია, ფ.12, ან. 8, საქმე 394, ფურც. 9-10.
8. გაზეთი „ჯვარივაზისა“, N 8, 1906.
9. Статистическое описание Ахалцихского пашалика. Тифлиские ведомости. N6, 1832.

Tamaz Putkaradze
Batumi University, Professor

**The Struggle of Village Veli's (Artaani) Population
for Regaining the Ancestors' Faith
in the XVIII-XIX Centuries**

(Abstract)

The period on the boundary of the XX and the XXI centuries turned out to be difficult for the Republic of Turkey. It has come up against serious political challenges. The article describes the struggle of village Veli's (Artaani) population for regaining the ancestors' faith.

ქვემო ქართლის მოსახლეობა: პოლიეთნიკურობიდან ბიეთნიკურობისკენ

ქვემო ქართლის მხარე საქართველოს უმნიშვნელოვანესი რეგიონია და თავისი სტრატეგიული მდებარეობით დიდ გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე. ისტორიულად აქ ფორმირებული პოლიეთნიკური ვითარების გამო ეთნობალანსის რეგულირება ყოველთვის იყო საქართველოს საზოგადოებისა და მკვლევართა ყურადღების საგანი.

ჩვენი მიზანია, ამ სტატიაში საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდში დიფერენცირებული ბუნებრივიმატებისა და ინტენსიური მიგრაციული პროცესების ფონზე ვაჩვენოთ ქვემო ქართლის მხარის ეთნოდემოგრაფიული სტრუქტურის ევოლუცია, შევაფასოთ ის ძირითადი ტენდენციები და შედეგები, რაც გამოიკვეთა ამ რეგიონის დემოგრაფიულ განვითარებაში.

2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერით, ქვემო ქართლში ცხოვრობს 423986 კაცი, დეფაქტო საქართველოს მოსახლეობის 11,4%, მოსახლეობის საკმაოდ დიდი სიმჭიდროვით (65 კაცი 1 კმ²). ქალაქის მოსახლეობის წილი - 42,5%-ია. ქვემო ქართლის საქალაქო განსახლებების სისტემა თბილისის საქალაქო აგლომერაციის მნიშვნელოვანი ნაწილია და განიცდის ქვეყნის დედაქალაქის დიდ ზეგავლენას. მის განვითარებას ხელს უწყობს გეოგრაფიული მდებარეობაც, აზერბაიჯანთან და სომხეთთან დამაკავშირებელი ძირითადი საკომუნიკაციო სისტემები, ენერგეტიკული უზრუნველყოფის მაღალი დონე, სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვება და შემორჩენილი სამრეწველო სიმძლავრეები (ენერგეტიკული, მეტალურგიული, ქიმიური, სამშენებლო მასალების წარმოება). უაღრესად მნიშვნელოვანია საგარეუბნო სასოფლო-სამეურნეო განვითარება. რეგიონს აქვს 392 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული (ქვემო ქართლის

სოფლის ერთ მცხოვრებზე- 1,6 ჰა). იგი ინტენსიურადაა ათვისებული და მეტად შრომატევად დარგებზეა განაწილებული.

ბოლო ერთი საუკუნის განმავლობაში თბილისისა და რუსთავის ზრდასთან ერთად განუწყვეტლად მატულობდა შრომატევადი დარგების მოთხოვნა სამუშო ძალაზე. ეს იწვევდა ამ რეგიონში მოსახლეობის პერმანენტულ ორგანიზებულ და არაორგანიზებულ ჩასახლებებს საქართველოს დემოგრაფიული ტევადობის თვალსაზრისით შეზღუდული და განშირებული ეკოლოგიური კატასტროფების რეგიონებიდან, ზოგჯერ კი, საქართველოს გარედანაც. საბჭოთა პერიოდში აქ ფორმირდა მკვეთრად გამოხატული პოლიეთნიკური რეგიონი (ცხრილები 1 და 2).

ცხრილი 1. ქვემო ქართლის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა ეროვნებათა მიხედვით 1939-2014წწ. ათასი კაცი

წელი \ ეროვნება	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2014
ქართველი	28,4	111,0	154,9	167,6	214,3	222,5	217,3
აზერბაიჯანელი	81,4	139,6	170,9	202,8	243,9	224,6	177,0
სომეხი	44,2	50,1	47,9	44,2	39,0	31,8	21,5
ბერძენი	34,8	45,4	52,9	52,2	50,2	7,4	2,1
რუსი	14,7	36,6	41,5	37,7	34,6	6,5	2,6
ოსი	3,2	5,9	7,3	7,9	8,6	2,2	0,8
უკრაინელი	1,6	4,6	4,7	4,4	4,8	0,5	0,5
სხვა	11,5	5,9	13,0	5,8	10,4	2,0	2,2
სულ	219,6	399,1	493,1	522,6	602,8	497,5	424,0

წყარო: მოსახლეობის შესაბამისი წლის აღწერის მასალები

ცხრილი 2. ქვემო ქართლის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ევოლუცია 1939-2014 წწ. (%)

წელი \ ეროვნება	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2014
ქართველი	12,9	27,8	31,4	32,1	35,5	44,7	51,3
აზერბაიჯანელი	37,1	35,0	34,7	38,8	40,5	45,1	41,8
სომეხი	20,1	12,6	9,7	8,5	6,5	6,4	5,1
ბერძენი	15,8	11,4	10,7	10,0	8,3	1,5	0,5
რუსი	6,7	9,2	8,4	7,2	5,7	1,3	0,6
ოსი	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	0,4	0,2
უკრაინელი	0,7	1,2	0,9	0,8	0,8	0,1	0,1
სხვა	5,2	1,3	2,7	1,1	1,3	0,5	0,4
სულ	100	100	100	100	100	100	100

წყარო: მოსახლეობის შესაბამისი წლის აღწერის მასალები.

მოტანილ მასალაში აშკარად ჩანს ტენდენცია, რაც ჩვენი სტატიის სათაურშივეა ასახული: ქვემო ქართლის ეკონომიკური და ისტორიულ-დემგრაფიული განვითარების კვალობაზე პოლიეთნიკური ვითარება იცვლება აშკარად გამოკვეთილი ბიეთნიკურობით. ამ ტენდენციის ფორმირებას თავისი მიზეზები აქვს:

- პოსტსაბჭოთა პერიოდში მოიხსნა პოლიტიკური ბარიერები და გაადვილდა რიგი ეროვნების რეპატრაცია თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში (ბერძნები);
- ეთნიკურ-პოლიტიკური კონფლიქტებისა და რუსეთ-საქართველოს ომების შედეგად უფრო ინტენსიური გახდა დევნილთა ნაწილის ჩასახლება ქვემო ქართლში, აგრეთვე, ოსების გადასვლა რსფსრ-ში, უმეტესად, ჩრდილოეთ ოსეთში;
- არ გამოვრიცხავთ, რომ ცხოვრების უკეთესი პირობების ძიებას დაემატა სომხეთ-აზერბაიჯანის დაპირისპირების ესკალაცია მთელ კავკასიაში, მათ შორის, საქართველოს პოლიეთნიკურ რეგიონებში. მართალია, ეთნიკური ექსტრემიზმი მკვეთრად გამოხატული დაპირისპირებებით არ გამოვლენ

ნილა, მაგრამ, სავარაუდოდ, ამანაც იმოქმედა აქაურთა მიგრაციულ განწყობაზე;

- მეტნაკლები ინტენსიურობით კვლავაც გრძელდებოდა ეკოლოგიურ კატასტროფათა და მცირე დემოგრაფიული ტევადობის რეგიონებიდან მოსახლეობის პერმანენტული ჩასახლება საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში, მათ შორის, ქვემო ქართლში აგრარულ სექტორში შრომატევად საგარეუბნო მეურნეობაში ეფექტიანი დასაქმების შესაძლებლობის გამო;
- ინტენსიურ ემიგრაციულ პროცესებს ხელი შეუწყო რუსთავის სამრეწველო კვანძის სრულმა დეპრესიამ, ქალაქწარმომქმნელი ბაზის კატასტროფულმა განადგურებამ, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის რადიკალურმა კლებამ და არნახული უმუშევრობის აღმოცენებამ, ქვეყნის ერთ-ერთი დიდი სამრეწველო ქალაქის პროფილის სრულმა ატროფიამ;
- ემიგრაციულ პროცესებზე თავისებური ზეგავლენა იქონია ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, რეალურად დამკვიდრებამ (თუმცა კონსტიტუციით ქართული ყოველთვის იყო სახელმწიფო ენა), რუსულენოვნების პრიორიტეტულობის დაკარგვამ, რაც შემთხვევაში, დიასპორათა სამოქალაქო ინტეგრაციის ნელმა ტემპმა, რუსული სამხედრო კონტინგენტის და მათი ოჯახის წევრების საქართველოდან წასვლამ და ა.შ.;
- შობადობის დონეში დიდი ეთნიკური განსხვავებანი, რომელიც ახასიათებდა ქვემო ქართლის მოსახლეობას, პოსტსაბჭოთა ეკონომიკური კრიზისის დადგომისთანავე დემოგრაფიული განვითარებისათვის აუცილებელი რესურსების მკვეთრი კლების გამო მეტად შემცირდა და ერთმანეთს დაუახლოვდა. ბუნებრივი მატება უკვე ვეღარ ფარავდა მოსახლეობის ინტენსიურ მიგრაციულ კლებას. ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, ქვემო ქართლშიც დაიწყო ყველა დიასპორის რიცხოვნობის შემცირების პროცესი.

1989-2014წწ. აღწერათაშორის პერიოდში ქვემო ქართლში აზერბაიჯანელთა რიცხოვნობა შემცირდა 66,9 ათასი კაცით,

ანუ 27,4%-ით, სომხებისად 17,5 ათასი კაცით (45%-ით), ბერძნებისა - 24-ჯერ, რუსებისა - 13-ჯერ, ოსებისად 10,8-ჯერ, უკრაინელებისა - 9,6-ჯერ. მხოლოდ უმნიშვნელო ზრდაა დაფიქსირებული ქართველ მოსახლეობაში (1,3%), მაგრამ 2002-2014 წლებში ქართველი მოსახლეობის კლებაც აღინიშნა.

მიგრაციულმა პროცესებმა მნიშვნელოვნად განაპირობა სტრუქტურული ეთნოდემოგრაფიული ცვლილებები ქვემო ქართლის მხარეში. მეორე მსოფლიო ომის წინ აშკარად გამოხატული პოლიეთნიკური რეგიონი თანდათან ფორმირდა ბიეთნიკური მოსახლეობის მხარედ.

ცხრილი 3. ქართველთა და აზერბაიჯანელთა წილის ცვლილება ქვემო ქართლის მოსახლეობაში 1939-2014 წწ.(%)

	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2014
ქართველთა წილი	12,9	27,8	31,4	32,1	35,5	44,7	51,3
აზერბაიჯანელთა წილი	37,1	35,0	34,7	38,8	40,5	45,1	41,8
ორივე ეროვნების წილი	50,0	62,8	66,1	70,9	76,0	89,8	93,1

წყარო: მოსახლეობის შესაბამისი წლის აღწერის მასალები

ქვემო ქართლის მოსახლეობის ფორმირებაში დიდ როლს ასრულებს ქალაქი რუსთავი, რომლის მშენებლობა ისტორიული რუსთავის მიდამოებში მეორე მსოფლიო ომის დროს დაიწყო და შემდგომ ფორმირდა დიდ სამრეწველო ცენტრად. ქალაქწარმოქმნელ ბაზას აქ მრეწველობა ქმნიდა და სამუშაო ძალის ნაწილი საქართველოს ფარგლებს გარედანაც ჩამოვიდა დასასაქმებლად, რასაც ხელი შეუწყო სსრკში იმ დროს მოქმედი შრომითი რესურსების განაწილება-გადანაწილების პოლიტიკამ. ბუნებრივია, რუსთავის მოსახლეობის ეროვნულმა შემადგენლობამ თავისებური ზემოქმედება მოახდინა ქვემო ქართლის ეთნოდემოსტრუქტურაზე.

ცხრილი 4. ქ. რუსთავის მოსახლეობის რიცხოვნობის ცვლილება ეროვნებების მიხედვით 1959-2014წწ. (ათასი კაცი)

წელი \ ეროვნება	1959	1970	1979	1989	2002	2014	%-ად 2014წ.
ქართველი	27,7	55,2	79,8	103,5	102,2	114,8	91,8
აზერბაიჯანელი	3,7	5,8	7,4	11,6	5,0	4,7	3,7
სომეხი	4,4	5,9	6,7	6,9	2,8	2,0	1,6
ბერძენი	0,7	1,9	3,0	4,0	0,9	0,2	0,02
რუსი	19,7	21,6	23,1	21,2	3,6	1,5	1,2
ოსი	1,6	3,2	4,4	5,6	1,4	0,5	0,4
უკრაინელი	2,5	2,4	2,5	2,7	0,4	0,2	0,02
სხვა და გაურკვეველი	2,1	2,2	2,6	3,5	0,1	1,7	1,26
სულ	62,4	98,2	129,5	159,0	116,4	125,1	100,0

წყარო: მოსახლეობის შესაბამისი წლის აღწერის მასალები

როგორც ვხედავთ, საბოლოოდ, რუსთავი ფორმირდა მონო-ეთნიკურ ქალაქად, მაშინ, როცა 1959 წელს ქართველთა წილი ქალაქის მოსახლეობაში მხოლოდ 44,4% იყო. ამჟამად რუსთავის ქალაქწარმომქმნელი ბაზა კატასტროფულად ატროფირებულია და რადიკალურ გარდაქმნას საჭიროებს. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში მრეწველობის აღორძინება-განვითარების პოლიტიკა ერთ-ერთ უმთავრეს გზად უნდა მივიჩნიოთ. იგი სიცოცხლისუნარიანს გახდის ქ.რუსთავის ეკონომიკას და კვლავაც უმნიშვნელოვანეს ადგილს მიუჩენს საქართველოს ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაში.

რაც შეეხება ქვემო ქართლის სხვა მუნიციპალიტეტებს, 2014 წლის აღწერით, მარნეულის მუნიციპალიტეტში ცხოვრობდა 104300 კაცი, გარდაბნის მუნიციპალიტეტში – 81876, ბოლნისის მუნიციპალიტეტში- 19141, თეთრი წყაროს მუნიციპალიტეტში 21127, წალკის მუნიციპალიტეტში – 18849. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თვითმმართველ ქალაქ რუსთავის მოსახლეობა 125103 კაცია. მუნიციპალიტეტების ეთნოდემოსტრუქტურაში

გამოკვეთილია ქართველთა და აზერბაიჯანელთა აშკარა რიცხოზრები უპირატესობა: მხოლოდ წალკის მუნიციპალიტეტში ჭარბობენ სომეხები აზერბაიჯანელებს. აქ პოსტსაბჭოთა პერიოდში ბერძენი მოსახლეობის რეპატრაციის პარალელურად მოხდა ქართველი ეკომიგრანტების დიდი ინტენსიურობით ჩასახლება, რამაც მათი წილი 6%-დან 46,7%-მდე გაზარდა.

ცხრილი 5. ქვემო ქართლის მუნიციპალიტეტების მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურა 2014 წლის აღწერის მასალების მიხედვით(%)

მუნიციპალიტეტი ეროვნება	მარნეული	ბოლნისი	გარდაბანი	დმანისი	თეთრი წყარო	წალკა	ქრუთავი	სულ ქვემო ქართლი
ქართველი	8,6	30,9	54,2	33,1	82,5	46,7	91,8	51,3
აზერბაიჯანელი	83,7	63,4	43,5	65,5	7,3	7,0	3,7	41,8
სომეხი	7,0	5,0	0,7	0,5	7,3	38,8	1,6	5,1
ბერძენი	0,2	0,2	0,1	0,5	0,9	6,9	0,1	0,5
რუსი	0,2	0,3	0,5	0,4	1,3	0,3	1,2	0,6
ოსი	0,04	0,05	0,1	0,0	0,4	0,07	0,4	0,2
უკრაინელი	0,05	0,08	0,1	0,0	0,08	0,0	0,3	0,1
სხვა	0,2	0,03	0,8	0,0	0,2	0,2	0,9	0,4
სულ	100	100	100	100	100	100	100	100

წყარო: მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის მასალა

2016 წელს ქვემო ქართლში დაიბადა 6892 კაცი, საქართველოში დაბადებულთა 12,2%, მხარის წილი კი ქვეყნის მოსახლეობაში 11,4%-ია. უნდა აღინიშნოს, რომ პოსტსაბჭოთა პერიოდში ბუნებრივმა ტენდენციამ აქ დიდი ცვლილებები მოხდა. მაგალითად, მარნეულის რაიონში, სადაც აბსოლუტური უმრავლესობა აზერბაიჯანელი მოსახლეობაა, სსრკ დაშლის წინ ბუნებრივი მატება ყოველ 1000 კაცზე 22 პრომილე იყო და 2,6-ჯერ აღემატებოდა საქართველოს საშუალო მაჩვენებელს, ბოლნისში 2,7-ჯერ. ამჟამად ქვემო ქართლის მოსახლეობის ბუნებრივ მატებაში დიასპორათა აღნიშნული დიდი უპირატესობა აღარ არსებობს.

ბობს, მოსახლეობის რიცხოვნობის ფორმირება უფრო მეტად მიგრაციული პროცესებითაა განსაზღვრული. ამ რეგიონში მოსახლეობის დაბერება აჩქარდა, თუმცა დაბერების ხარისხი, ჯერჯერობით, აშკარად ჩამორჩება საქართველოს საშუალო მაჩვენებელს. ქვემო ქართლში მოსახლეობის მედიანური ასაკი 33,7 წელია, ხოლო საქართველოში საშუალოდ კი – 37,7 წელი. ბუნებრივი მატების გამო ქვემო ქართლში მაინც მიმდინარეობს აქ მცხოვრები ძირითადი დიასპორის – აზერბაიჯანელთა წილის ზრდა. ამის შედეგია, რომ 2014 წლის აღწერის მიხედვით 5 წლამდე მოსახლეობაში აზერბაიჯანელთა წილი 7,1%-ია მაშინ, როცა საქართველოს მთელ მოსახლეობაში არ აღემატება 6,3%-ს. აზერბაიჯანული დიასპორის მომავალი განვითარებისა და სამოქალაქო ინტეგრაციისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს აზერბაიჯანელთა მიერ ქართული ენის შესწავლას, რის ხელშეწყობასაც საქართველოს ხელისუფლება ყოველთვის ცდილობდა.

ამრიგად, ქვემო ქართლი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, სხვადასხვა სახის მიგრაციების შედეგად გადაიქცა დიასპორათა განსახლების რეგიონად (აზერბაიჯანელები, რუსები, ბერძნები, გერმანელები და ა.შ). თბილისის ზრდისა და მისი საქალაქო აგლომერაციის განვითარება განუწყვეტლად იწვევდა შეზღუდული ბუნებრივი რესურსების მქონე რეგიონებიდან მოსახლეობის ორგანიზებულ ჩასახლებას ქვემო ქართლში, რაც დააჩქარა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ რუსთავის მშენებლობამ და რეგიონის სამრეწველო განვითარებამ.

სსრკ დაშლის შემდგომ, ისევე როგორც მთელ საქართველოში, ქვემო ქართლშიც შეიზღუდა და გამოთანაბრდა ცალკეულ დიასპორათა ბუნებრივი მატების მაჩვენებლები და დაიწყო ყველა ეროვნებათა მეტნაკლები ინტენსიურობის ემიგრაცია საქართველოს ფარგლებს გარეთ. ამის შედეგად პოლიეთნიკური სტრუქტურის რეგიონი ფორმირდა ბიეთნიკური სტრუქტურის მხარედ, ქართველთა და მსხვილი აზერბაიჯანული დიასპორის განსახლების არეალად. ეკონომიკის აღორძინებასა და შემდგომ განვითარებასთან ერთად სავარაუდოა რეგიონის დემოგრაფიული ტევადობის ზრდა და მთელი საქართველოს მოსახლეობაში

მისი მაღალი წილის შენარჩუნება. რასაკვირველია, დიდი როლი ექნება სწორ ეკისტიკურ პოლიტიკას, ორგანიზებულ ჩასახლებებს ეკოლოგიური კატასტროფების მქონე რეგიონებიდან.

მეორე მხრივ, საქართველოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ყოველმხრივ უნდა შეეწყოს ხელი დიასპორათა სამოქალაქო ინტეგრაციის პოლიტიკის სრულყოფას, სახელმწიფო ენის ცოდნის დონის ზრდას, დიასპორებთან თანაცხოვრების ჰარმონიზაციას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ანთაძე კ. (1970). საქართველოს მოსახლეობა XIX საუკუნეში. განათლება, თბილისი.
2. გუგუშვილი პ. (1962). საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XXსს. ტ.1. თბილისი.
3. ეთნოსები საქართველოში.(2008). საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა. თბილისი.
4. ზუბიაშვილი თ. (2011). ქართლის თანამედროვე მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა, განსახლება, დინამიკა. წიგნში: ქართლის მოსახლეობის ეთნიკური ვინაობის საკითხები და ანთროპოლოგიური ტიპის ცვალებადობა ძვ. წ. III ათასწლეულიდან XX საუკუნის ჩათვლით.(რედ. ლ.ბითაძე). მერიდიანი, თბილისი. გვ. 577-650.
5. თოთაძე ა. (2009). საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა. უნივერსალი. თბილისი.
6. კონფლიქტური სიტუაციები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში. (1998). თბილისი.
7. მენაბდიშვილი ე., მენაბდიშვილი ნ., მენაბდიშვილი მ.(2005). მოსახლეობის დინამიკა და სტრუქტურა ქვემო ქართლში. ჟ. დემოგრაფია, #1-2. გვ.
8. ჟურნალი „მიგრაცია“. (2007-2016). 1,2,3,4,5,6,7. თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი.
9. საქართველოს მოსახლეობის 1897, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 2002, 2014 წლების საყოველთაო აღწერის მასალები.
10. საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში. (2001). ბათუმი-თბილისი.

11. სოციალური უსაფრთხოების ეთნიკური ასპექტები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში. (2011). (რედ. ლ.მელიქიშვილი და ნ.ხაჩარაძე) „მწიგნობარი“. თბილისი.
12. ტუხაშვილი მ. (2002).საქართველოს მოსახლეობა XX საუკუნეში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ.2. გვ.165-181.
13. ფუტყარაძე თ. (2005). აჭარის მოსახლეობის მიგრაცია და ეთნიკურ-დემოგრაფიული პრობლემები პოლიეთნიკურ რეგიონებში. ბათუმი.
14. ყორანაშვილი გ. (1983). ეთნოფსიქოლოგია და ტრადიციები. თბილისი. გვ.35.
15. შელია მ. (2013). ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში (სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები). უნივერსალი. თბილისი.
16. წულაძე გ., სულაბერიძე ა. (2016). საქართველოს რეგიონების დემოგრაფიული თავისებურებანი. თბილისი.
17. ჯაოშვილი ვ. (1984). საქართველოს მოსახლეობა XVIII-XXსს. მეცნიერება. თბილისი.
18. ჯაოშვილი ვ.(1996). საქართველოს მოსახლეობა. თბილისი.

Population of Kvemo Kartli: From Polyethnicity to Biethnicity

(Abstract)

In the post-Soviet period, like whole Georgia, significant changes have also occurred in demographic development of the population in Kvemo Kartli. Devastation of the economy, catastrophic reduction of jobs in industry and other fields, the emergence of large scale unemployment, cutting necessary resources for demographic growth, and repatriation of some diasporas (Greeks and Russians) to their historical homeland have played a major role in this case. As a result of these processes, Kvemo Kartli has turned from polyethnic into biethnic region, where Georgian and Azeri population is now dominated.

Demographic capacities of Kvemo Kartli will continue to increase due to exceptionally favorable strategic location, increase of Tbilisi agglomeration, rehabilitation and development of Rustavi's industrial capabilities and in the future it will be possible to continue organized settlement of people from the regions of ecological disasters. On the other hand, harmonization of coexistence with Azerbaijan diaspora and further improvement of civil integration policy will have greater social and political significance.

შინაარსი

1. *ირინა მოლოდიკოვა, რუბენ მნაცკანიანი*
25 წლის შემდგომ: საბჭოთა წარსულსა და ბუნდოვან
ევრაზიულ და ევროპულ მომავალს შორის 5
2. *ელენა მალინოვსკაია*
უკრაინელების მიგრაციული ქცევა ევროკავშირთან
უვიზო რეჟიმის პირობებში 30
3. *სერგეი რიაზანცევი, ელენა პისმენაია*
შრომითი მიგრაცია კავკასიიდან რუსეთის
ფედერაციაში: ტენდენციები და რეგულაციები 46
4. *ავთანდილ სულაბერიძე*
მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის
მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი
საქართველოში 70
5. *იოსებ არჩვაძე*
შრომითი მიგრანტების მიერ თანხების რეპატრიაციის
ბუნებისა და მასშტაბების შესახებ (საქართველოსა და
მისი სახმელეთო მეზობლების მაგალითზე) 79
6. *მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე*
შრომის ბაზარი და პროფესიული განათლების
სისტემა საქართველოში 96
7. *მზია შელია*
ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან 114
8. *თამაზ ფუტყარაძე*
სოფელ ველის (არტანი) მოსახლეობის ბრძოლა
წინაპართა რწმენის დაბრუნებისათვის
XVIII-XIX საუკუნეებში 134
9. *მირიან ტუხაშვილი*
ქვემო ქართლის მოსახლეობა: პოლიეთნიკურობიდან
ბიეთნიკურობისკენ 144

CONTENT

1. Irina Molodikova, Ruben Mnatsakanyan	
25 years later: between the Soviet past and the obscure Eurasian and European future	5
2. Olena Malynovska	
Possible consequences of lifting visa regime between EU and Ukraine	45
3. Sergey V. Ryazantsev, Elena E. Pismennaya	
Labour Migration from Transcaucasia to Russia:Trends and Regulation	69
4. Avtandil Sulaberidze	
Methodological Problems of Statistical Accounting of Migration and Its Result in Georgia	77
5. Joseph Archvadze	
The Nature and Scale of Repatriation Money of Migrant Workers	95
6 Murman Tsartsidze, Natela Latsabidze	
Labor Market and Professional Education System in Georgia	113
7. Mzia Shelia	
Women's Emigration from Georgia	133
8. Tamaz Putkaradze	
The Struggle of Village Veli's (Artaani) Population for Regaining the Ancestors' Faith in the XVIII-XIX Centuries	143
9 MirianTukhashvili	
Population of Kvemo Kartli: From Polyethnicity to Biethnicity	154

დაიბეჭდა თსუ გამომცემლობის სტამბაში

0128 თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი 1
1 Iliia Tchavtchavadze Avenue, Tbilisi 0128 Tel
995 (32) 225 14 32, 995 (32) 225 27 36
www.press.tsu.edu.ge